

Вічні вогні Алберти (збірка)

Докія Гуменна

ПОДЯКА

Союзові Українок Канади, всім його відділам і членам, та всім албертійцям, які під час мого перебування в Алберті у серпні 1956-го року всебічно сприяли мені спізнати побут, минувшину та господарство Алберти — складаю сердечну подяку. Всім дякую за щиру гостинність та невтомну опіку, а зокрема Стефанії й Петрові Паушам, що гостили мене у своїм домі, як члена родини.

Це спричинилося до того, що я змогла собі виробити образ Алберти протягом місяця так, як подаю на наступних сторінках цієї книжки.

Авторка.

ВІЧНІ ВОГНІ

I.

Снився мені раз сон. Я — на краю світу. Передо мною вже нічого нема, крім безбережного білого простору. Позад мене вирує життя — все пережите болюче й сонячне, бачене, уявлене й неуявлене. Попереду — біла пустеля.

Сон ось здійснився. Я — на краю світу. Але цей край світу зелений, наскрізь зелений. Зелень розливається всіма відтінками, навколо — первісний дикий ліс, де заходить тільки нога землеміра, взута в гумові чоботи. Мої ноги, також у гумових чоботях, впірнають у темнозелені плюші моху-торфовища, провалюються у трясовини. Я можу побачити своє зображення в озерцях, порозкиданих у цій дичавині. Тут уже край людського життя, далі вже сотнями миль ніхто не живе і ніколи не жив. Сон здійснився. Не біло, а зелено. Із синім храмом неба вгорі. Із сліпучим сонцем над головою, із веселим повітрям у грудях.

Та імпульс людського життя не так далеко, лише за кілька ярдів, ось за цими смереками. Він гуде напружено й переконливо перфораторами, скрегоче залізом екскаваторів, стрімить до синього неба тонкими конструкціями підйимального кранту — "деріка". Тут уже пробуравають нафтовий колодязь, вганяють тонкі сталеві рури в незнані надра землі, а невзабарі й тут палатиме вічний вогонь.

Всі мої три компаньйони, землеміри, здивовані. Що це таке? Де взялася тут дорога? Ця вежа, це будівництво нового колодязя? Ми ж кілька днів тому витичували тут, у нерушеному лісі, цю дорогу!

Але ж вони самі щойно розказували мені, що нафтова промисловість Алберти розвивається блискавичним темпом, що ми приїхали у саме осереддя найбільших родовищ нафти, відкритих досьогодні в Канаді. Це ж ті знамениті Пембіна Ойл Філдс (Пемібінський нафтовий район), що наробили недавно стільки шуму, що своїми запасами нафти втричі перевищують недавню славу, ще вчора найбагатший нафтоносний район, Редвотер. Якщо можна було за яких дев'ять років укрити всю Алберту нафтовими колодязями, в самій лише околиці Ледук набудувати їх мало не 1300, то чому не могли за пару днів додати до пембінських 800 колодязів ще одного? Химерна доля раптом зробила хліборобську Алберту високопромисловою провінцією Канади, ця ж химерна доля послала ось трьох українців, нових імігрантів — одного з Дрогобича, другого з Волині, третього з Покуття — прокладати перші точки видобування нафти у цих диких безлюдних лісах. Справді бо, робота землеміра піонерська. Землемір прорубує собі дорогу в хащах, щоб, всупереч викрутасам дичавини, витичити бездоганно-геометрично майбутні дороги і місця розташування майбутніх колодязів. Воно наче й виграшка — за вказівкою компасу та мапи втикати кілки із синіми, зеленими та жовтими стрічками, але підіть, попробуйте...

От, щоб дати мені уявлення, як виглядає в натурі розбудова нового нафтоносного району у самому початку, ці землеміри й підхопили мене одного ранку в Едмонтоні та й привезли на край світу.

В понеділок о шостій ранку ми поїхали на захід від Едмонтону, шістдесят миль автострадою, що біжить до Джеспер Парку. Поміж лісами, зрідка фармами, замріяними краєвидами з конічними канадійськими смереками. Тут уже нема тих рівних безмежних ланів, що навколо Едмонтону, але все ж це ще абсолютна цивілізація. Та ось біля великої таблиці "Пембіна Ойл Філдс" довелося таки звернути на гіршу дорогу, пірнути в хмару куряви, труситися по камінцях, що ними вистелено новопрокладену дорогу. Нема вже гойдатися на шовкових ресорах блискучого асфальту, це вже ми звернули до Драйтон Велей, столиці цього нафтового району. Курява й монотонні осикові ліси густою щіткою... Але вже бачу, за ними подекуди валує чорний дим, там десь на задньому пляні горить нафта. Про фарми вже нема й мови, — дичавина, глушина. Край світу! Нове місто засноване в досить таки запротореному місці. Місто те, — лякає землемір Дмитро Петрів, — знамените тим, що там безпросвітне пияцтво, і на тому тижні зарізано, одного чоловіка.

Я думала, що й справді місто. А то. — одна вулиця. Поміж купами переритої землі, поміж кучугурами дробленого каміння та між бур'янами; загубилися збиті прихапцем домівки, адміністративні будинки нафтових компаній, люксові крамниці із столичними вітринами, кіно з ковбойською рекламою, А над цим усім домінує модерний готель із м'якими килимами вже в холлі та з наперед зарезервованими кімнатами. Довкола нього — множество трейлерів, авт, фанерних кабін. Хоч кругом і дрімучий ліс, але в "місті" кілька нещасних деревин нидіють і жовтіють від порошу. Порохи здійснюються тут шаленими хмарами при кожному переїзді авта.

Мої землеміри живуть також у кабіні. За ці два дні, суботу й неділю, все в ній

укрито грубим шаром пилу. Але цим ніхто не журиться. Звикли. Мовчазний Павло. Лукомський, якого молодші товариші навивають дядьком, збирає харчі на цілий день, Дмитро Петрів побіг до контори узяти завдання на цілий день а наймолодший, студент Олександр Роїк, крутиться біля мене, йому кортить поговорити про різних знаменитостей, яких він знає з преси та літератури. І ось ми вже знову в дорозі, їдемо тряскими, але рівнострільними лісовими дорогами до місця праці, що за сорок миль від Драйтон Велей у глибині лісів. Обіцяють мені, що по дорозі покажуть ще три нових міста.

Перше місто, Вайолет Гров, розташоване за сім миль від Драйтон Велей. Це — кафетерія, скелети розпочатих будинків і череда трейлерів. Друге місто, Сектрал Філд, за 18 миль від Вайолет Гров, — трохи менше трейлерів, зате більше авт. Третє місто, Лодж Пол, — похилі дугою смереки, кучугури землі, звалені на купу викорчовані дерева, що позадирали руки й ноги до неба у жалісливій безпомічності. Але кафетерія вже є, це кожне місто починається з кафетерії. Є ще тут десь і четверте місто, Сцинтія, якщо вже можна назвати містом прожект, ще навіть не позначений на мапі.

Законна гордість моїх землемірів-албертійців уділяється й мені: колись, як це вже будуть великі устатковані міста, я зможу хвалитися, що була при їх народженні.

А навколо — тонкі гострокінцеві смереки, не всі вони можуть витримати свою височінь і багато, з них посихляло свої дівочі, стани аж до землі. Осиковий густий ліс, подібний на велетенську щітку, стоїть стіною при дорогах. І лиш де-не-де посеред цієї дичавини в прорубах розтаборилася цивілізація. Групи цистерн, кілька трайлерів, там живуть люди. Чого їх сюди загнало, хотіла б я знати? Ліс такий же непривітний! Яка то, мабуть, осоруга — жити в цій хаші. Але біля трейлерів вештаються жінки, бігають діти, проти сонця мають кольорові плями розвішеної одежі. Цивілізація вдирається в край світу.

Нарешті, ми проїхали через усі ці "міста". За цей час у розмові з землемірами я встигаю схопити схему, зрозуміти значення того, що бачу. Оті безхвості велетенські залізні птиці, що дзьобають день і ніч землю довкола Едмонтону, — застарілі, тепер уже так не робиться. Тепер будують оці металеві циліндри, що в них захована помпа. Ось ми вже не раз такі срібні чистенькі циліндри здибали по дорозі. Апарат механічно вимикається, коли нафта йде надмірно. Добута з надрів нафта біжить підземними рурами до збірників, — ото що ми в лісі бачили, групи цистерн, чи як тут кажуть, танків. В певних місцях рури виходять на поверхню, їх виводять для того, щоб мати контролю, бо там же є й лічильники. Тепер уже нафтові компанії можуть контролювати, скільки видобуто нафти, а коли її добуто понад потребу, колодязь автоматично спиняється. Ніяких робітників при видобуванні нафти не треба, все роблять машини. Нафта тече рурами до збірників, а звідти до рафінарень Едмонтону. Там її переробляють на різні продукти модерної промисловості!. Але не всю. З Едмонтону ж таки ідуть дві трансконтинентальні підземні рури, і ними сирова неочищена нафта пливе в один бік 1800 миль на схід, аж до Онтарію, а в другий бік — попід Скалистими Горами і на захід, до берегів Тихого Океану, до Ванкуверу, до штату

Вашінгтон у Сполучених Штатах.

Просто аж дух захоплює! Ця велетенська система потребує людських рук тільки до того часу, поки її збудують, вдихнуть у неї енергетичний дух, і вона тоді вже сама працює, мов жива істота: помпує з надрів кошовну рідину й розсилає у всі кінці світу.

А що ж то за вогні скрізь, де є ця нафтодобувальна система? Палахкотять вони, здіймаючись високо до неба, навколо Едмонтону, на полях, на горбах, на луках, в розчищених лісових галявинах. Такі вогнища, що ніколи не згасають. Хто їх запалив і чого вони горять? Ці "незгораючі купини" додають такого незвичайного чару зеленим краєвидам албертійських степів та перелісків, умережаних блакитними озерцями, що не хочеться вслухатися в раціоналістичні пояснення. Ні, не жертва це підземному божеству за те, що вдерлася людина в його надра, а лише — зайвина нафти й природнього газу. Це те, що мусить бути спалене, щоб не збиралося та не вибухало. Ото, що. палахкотить з важкими чорними вибухами диму, то горить нафта, а отой веселий бездимний вогонь, то горить природній газ.

Як багато, мусить його бути, що не шкода отак день і ніч випускати на вітер, міркую собі вголос, — а мені на це кажуть: природнього газу в Алберті є такі не обраховані багатства, що й третини нема куди спожити видобутого за день. А тим часом на цьому природньому газі йде уся едмонтонська промисловість, з нього й з його продуктів виробляють дуже багато чого, ним ogrівається кожне місто й містечко, та й багато фарм просторої Алберти.

2.

Приїхавши, здивувавшись, що місце їх праці за кілька днів так змінилось, землеміри запаркували при кінці нової дороги своє авто, якраз біля будівництва нового колодязя. Без гумових чобіт тут годі ступити в ліс і ногою, то землеміри дали мені гумові чоботи, а самі пішли в ліс витичувати дороги та точки для нових нафтових колодязів. Я ж завзято взулася в їх чоботи і почала міркувати, куди мої очі мають дивитися в цім незвичайнім місці, — на цивілізацію, чи на край світу.

Сталеві конструкції "деріка", люди щось там на них роблять, сновигають, метушаться, — такі гномики в сталевих шоломах. Гудуть перфоратори, подорожує незрозуміло вниз-вгору підймальний крант, екскаватор вибирає болото й землю з глибокої ями, з мішків висипають цемент, як борошно у пекарні, і він зникає десь у машині... Чи варто було так далеко їхати, щоб побачити те, що в кожному будівництві побачиш? — Але щотільки відійшла я за три смереки, як уже цей стандартний краєвид цивілізації випав з уяви й пам'яті, а я потрапила у сферу піонерських переживань.

Одна нога моя вгрузла відразу в м'яку пружинисту подушку зеленого моху, а друга — в воду трясовини. Не знати, котру перше витягати, тут буквально кожний крок мусить борюкатися з неслухняною природою. Дуже грубою і твердою. Але поза тим — яке дзвінке повітря тут, як багато сонця й неба, які на ньому білесенькі пухкі хмаринки

кубляться! Небо таке синє, як в Україні, а хмарок таких білих я ніде досі не бачила. Джерела пробиваються з-під повалених дерев, корневища попереверталися догори ногами, гадаючи собі, що вони — модерні скульптури. Все і однакове, і неоднакове, смереки всі одна на одну подібні, а коли б не гуділи за смереками перфоратори, то можна б і безвісти заблудитися. Аж у цю хвилину починаю тямити первісну Канаду.

Це ж саме та Канада, якою застали її перші піонери. Саме в такі оце хащі та нетрі прийшли вони, у багна та мочарі. Ніяких доріг для них не було, мусіли продиратися крок за кроком, миля за милю через кущі та ці переплутані хащавини. По таких горбовинах та мочарах шукали вони свої "гомстеди" та "секції". Щоб не провалитися по пояс у трясовину, треба було часом і кілька миль обходити болота та озера. І так іти сто миль, ще й не раз на плечах мішок муки нести.

Не дуже давно було це, років із шістдесят. Там, де ходили вони, вже тепер розкішні лани, чудові шовковоасфальтовані дороги, ніхто й не ходить. Авта зблизили місцевості між собою так, що де колись було два тижні дороги, то тепер дві години. То ж як уявити собі труднощі першого українця, піонера в Канаді, не поборсавшись по таких багнах?

Первісність, хоч яка легендарно-опоетизована, але така незручна, скоро мене перемогла, мені надокучило витягати ногу за ногою, я вернулася до цивілізації. Присіла на купку молодих зрубаних смечок, що ще не встигли зав'язнути після того, як їх бульдозери зрізали із нинішньої дороги, і почала обдумувати канадійську нафтову промисловість та її перші процеси, що точилися оце перед очима.

Так от як то вони виглядають у житті, ті сухі відомості про албертійську нафту й природній газ! Виявлені резерви, пишуть, добігають астрономічних цифр, а ще вздовж і впоперек провадяться розшуки, щоб уточнити ті розміри! Історія албертійських нафтових ресурсів це, кажуть, повість про відкриття нафти в 1887 році, про буми й ринкові крахи аж до 1947-го року. В лютому того року, за двадцять миль на південь від Едмонтону, у околиці Ледук, випадкова проба земної кори дала шалений вилив нафти і цим виливом започаткувалася нова доба в усьому житті не тільки провінції Алберти, а й цілої Канади. Це відкриття урухомило хвилю економічних змін, які, подібно до хвилі нафти, виведеної на поверхню, дали рух новим колам хвиль, а вони вплинули на всю тканину канадійської економіки. Відкриття в Ледуку не тільки спричинило, цілковиту зміну в індустріальній та економічній картині Алберти, але хвиля пішла й далі, на канадійські та світові ринки. Якщо до відкриття нафти в Алберті Канада на 90% залежала від імпорту нафти, то тепер вона вже вийшла з цієї залежності. Албертійські нафтоносні райони ще обмежені на 70% видатності, але вже постачають не тільки канадійський ринок, а ще й деякі ринки у Сполучених Штатах..

Кілька років згодом, за відкриттям у Ледуку, знайдено було ще більші поклади, у околиці Редвотер, на північ від Едмонтону, — та й скрізь по Алберті більші-менші поклади. Але ці Пемібінські залишили далеко позаду всі інші!

Кажуть, що слідом за відкриттям нових родовищ до провінції Алберти почали напливати індустріальні концерни, приваблені дешевою енергією. Взагалі ж, відкриття

цих величезних резервів нафти й газу привело до семимилевого кроку індустріальної експансії в районі Едмонтону. Я вже бачила ці гігантські нафтові рафінарні, що мріють до неба на степовому виднокрузі. На східніх підступах до Едмонтону стримлять вони, ці башти, перегонні куби й кучеряві паровивідні рури — втілення мультимільйонів доларів. Ось, кажуть, лише ці дві трансконтинентальні лінії на схід і захід коштували 260 мільйонів доларів. І цей канадійсько-американсько-англійський капітал заснував усю Алберту вічними вогнями, безхвостими залізними птахами, що безперестань нахиляються і клюють землю своїми ненаситними дзьобами... цистернами з нафтою, наймодернішими фабриками, новими містами, промислами, припливом населення, зміною всього звичного досі укладу життя й побуту.

А це ж тільки іще початок, які дальші хвилі принесе той перший поштовх, — тепер ніхто навіть не може собі уявити.

Ось що вони будують, оті, що зникли в лісі, мої опікуни сьогоднішні, оці люденяточка в шоломах, що метушаться на цій велетенській вежі. Один виліз аж на саму верхушку, так, що вітер може його здмухнути, і там щось маніпулює, — переводить тонку сталеву руру, завдовшки в 60 ярдів, з одного місця на друге. А таких рур там стоїть сторч десятків зо два. Переведена рура, зачеплена на гак підйимального кранту, пішла ось вниз, і диви, — зникла, увійшла в землю. П'ять робітників їй унизу допомагають, а як вона не йде, тоді починають густо перфоратори. Чи це вони одна в одну входять та щораз нижче заганняються в надра? Але як же відомо, що це саме тут ці рури натрапляють на нафту? Коли б швидше верталися з лісу мої землеміри, в них запитаю.

На це питання Дмитро Петрів намалював мені шахівницю. Оце дивіться, Канада поділена на такі геометрично правильні секції. Кожна секція містить у собі шістнадцять квадратів. За законами Алберти на кожній секції дозволяється викрутити не більше, як чотири колодязі: той квадрат, що в його центрі є колодязь, межує з квадратом, у якому колодязя нема. Оце й усе. Підземне нафтове море під цими лісами й під скелею материка таке велике, що де не проб'єш колодязя, там знайдеш нафту. Ось ми сьогодні вступили в озерце нафти — сама вийшла на поверхню.

3.

Прийшов час уже вертатися до Драйтон Велей. Знову ми їдемо, прямими дорогами шахівниці, повз кучугури зрізаної землі, повз гори скошеного бульдозерами дерева. Що з ним будуть робити? Нічого не лишається, як спалити. Тонкі осики й смереки цього ніколи не прочищеного лісу стоять стіною, дуги деяких аж до землі прихиляються, а на цьому тлі гордовито чваняться переможні, красні, новесенькі срібні циліндри, що сховали в собі секрети видобування нафти.

Переїжджаємо ми знову тими самими "містами", тепер трохи ожвавленішими людьми. Дмитро Петрів лає дороги "раф" (тряскі)... Уряд повинен би вже потурбуватися

про кращі. Адже ж пишуть у газетах, що майже всі "роялті" за користування надрами йдуть у першу чергу на будівництво доріг. Вони дороги будують десь, але тут, де найбільш потрібно... — бурчав усе Дмитро. Петрів.

А що це за "роялті"? Не вадило б знати.

Виявляється й на надра є власники. Хто в свій час, купуючи землю, записав своє право й на надра, той тепер став багатцем. Нафтові компанії платять певний процент із своїх прибутків власникам кадрів. Оце ж воно й є "роялті". Та хто там колись знав?... 93 проценти надрів належить урядові. Але й власники поверхні дуже раді, як у них знаходять нафту та викручують колодязь, — їм платять компанії оренду. ..

Тут Олександр Роїк пригадує собі, що в районі ріки Атабаска, у північній Алберті, взагалі, земля не належить нікому. Там піски, ґрунт на ферму не надається. Але там, прошу я вас, нафти! Вчені кажуть, що це найбільші, досі відкриті, нафтові родовища у всьому світі. Проте, ці величезні запаси нафти досі не використані, бо. ніхто не знає, як відділити нафту від піску, так воно там перемішане. Але ж і комарів там! Так кусали, що доводилося обмотувати голову рушником,, зверху — шапка, на лице — рушника, на рук" — рукавиці, і так працюй. А ввечорі приходиш додому весь скусаний.

Хоч дороги й невироблені, але ми швидко минаємо "міста", на кожній милі підбираючи щось новеньке для мене про нафтові багатства Алберти. Виявляється, що не зовсім пропащі ті родовища на Атабасці. Одна велика фірма вже має спосіб відчищувати нафту від піску і вже розпочала приготування до використання цих нафтових пісків.

В одному "місті" біля кафетерії ми зупинилися, щоб закупити харчів. Із кафетерії вирвалася джазово-староанглійська-ковбойська мелодія і відразу зробила живу дійсність тривимірним фільмом про перші часи колонізації заходу. Тільки оточують нас не криті вози, а авто й трейлери. Кучугури ж землі, гори поваленого дерева, курява й хаос новобудови — ті самі. Зрештою, так само п'ють і так само ріжуться, як у тих фільмах. Там, правда, нема чару палахкотіння вічних вогнів., що додають до задумливого краєвиду Алберти таку нову нерозгадану привабу.

І от я сідаю вже в автобус, що повезе мене через ліси, степи та луки до блиску Едмонтону. В цю хвилину мене чекає несподіванка. Гостинний звичай Алберти каже, що гостя треба не тільки привезти, але й відвезти. Землеміри вкладають мені в руку сюрприз — квитка на проїзд. Доручено було, зробити це мовчазному дядькові.

БЛИСК ЕДМОНТОНУ

1.

Це обтікання рожевистим саявом вечірнього сонця округлостей білих і сріблястих

цистерн, ці штудерно переплутані тонкі конструкції нафтових рафінарень, засвічених, як велетенські ялинки, це мариво міста в прозорих серпанках степу, цей запах навколишніх озер, степових просторів, лісів і перелісків, — все це мов би фантазія, що нею мріє маляр, коли хоче злити в своєму творові космічний та індустріальний пейзаж у одне ціле.

Так починається Едмонтон, як під'їжджати до нього зі сходу. Незаймано білі округлості сотнями облягають місто, — наче таємничі "тарілки" приземлилися з Марсу. В дальшій перспективі виринає й зникає за деревами фарм, що швидко пересуваються з бігом авта, віддаленіша рафінарня-ялинка. Все це видається змістом ще нечуваної казки, ще нечитаної книжки. І це правда. Казка щойно твориться, дух затамовуюча, забираюча казка про перехресні стежки світу, про ворота до Півночі, про нафтову столицю Канади, про найшвидше зростаюче місто у всій Північній Америці. Он у присмеркових серпанках мріє воно, а ще пару літ тому його й не було, такого розплесканого на небосхилі, розкинутого на сорок чотири квадратні милі.

Ми на хвилину замовкли, об'єднані одним почуттям, що не потребує слів, а потім пані Пауш добачила якісь незвичні димки над містом і ми знову продовжуємо перервану розмову. Кажете, пане Пауш, що ще в. 1939-му роді Едмонтон мав лише 106 тисяч населення? А тепер 235 тисяч, вдвічі більше? Що ж це ці нові люди в Едмонтоні роблять?

Нам так подобається поступове засвічування рафінарень у маривно-серпанкових присмерках на тлі чистого степового. неба, що ми навмисне їдемо помалу. Петро Пауш і його дружина Стефанія хочуть, щоб я не тільки відчула, але й зрозуміла новостворену едмонтонську казку. Петро Пауш називає рафінаріні: оце Імпіріял Ойл, а та — Мек Коот Фронтенаїк, а та, що далі, то Брітіш-Амерікан Ойл Компані. Ці велетні коштували вісімдесят мільйонів доларів, а тепер їх треба поширювати, бо спроможність їх уже перекрита... А дивіться, от щохвилини вилітає в повітря не менше, як сотня доларів.

Сотні доларів, зайвина нафти, вилітали з тонкого димаря безтурботно-гарним грайливим полум'ям. Індустрія поставила свічку-смолоскип ограбованому божеству нафти. При тих мільйонах, що вложені в нафтову промисловість Алберти, сотня доларів за хвилину це все одно, що для мене один сірничок із пачки за один цент. Та все ж, на чому багатіє Алберта, коли так марно летять у небо сотні доларів?

— Алберті вистачить! Ці рафінаріні ще не всі. Приблизно третину албертійської нафтосировини відчищують дванадцять провінціальних рафінарень, що постачають місцевий західний ринок. А ці колоси щільно пов'язані з іншими гігантами пертолеумо-хімічної індустрії. Вчора, пам'ятаєте, ми проїжджали повз Канадійський Хемічно-Целюльозний завод...

— Ага, це той, що коштує 75 мільйонів доларів і розташований на 430-х акрах? — пригадала я, та й як не вб'ються в голову такі астрономічні цифри.

— Ото ж той завод продукує целюльозно-ацетатове волокно — з петролеуму, плястику та дерева. Можливо, що ваша одежа зроблена з ниток, які вироблені на тому заводі... Він ще цікавий тим, що це — перший у світі завод, який сам себе обслуговує. В

тій фортеці є, власне, три заводи. Один продукує органічні хемікалії, другий — целюльозний ацетат, а третій — нитки для матерії. Мало того, він продукує ще дванадцять різних комерційних хемікатів, потрібних для інших заводів. Всі ці заводи так уже задумані, що продукт одного являється сировиною для свого сусіда, а побічний продукт обох постачає третю індустрію. Це також велетень, що ми щойно проминули. Зветься він Канадійська Індустрія, а виробляє політен. ..

Ще не чула такого. Політен?...

— Політен це один з найгнучкіших, найвсебічніших модерних плястиків. І чого тільки з нього, не виробляють! Радарове устаткування, рури, електронічну ізоляцію, гнучкі пляшки.. .

Здається, я вже мала в руках цей політен. Пан Пауш удома показував мені плястикового "дрота" для електропроводу. Як почав витягати, то витягнув до найтоншої струни, і все ж не можна було розірвати. А пан Пауш далі каже, що цей політен був розвинений протягом останньої війни на виробництві радару. Тепер відкриваються все нові можливості вжитку політену для щодня: роблять із нього дощовики, гнучке начиння, вживають у медичній допомозі... Без сумніву, в Едмонтоні скоро започаткуються й другорядні індустрії, що використовуватимуть політен для виробництва найчисленніших предметів.

Виглядає так, що, ми, входимо в якусь політенову добу. З чого ж хоч він? — питаюся. — І чую, що з природнього газу. Це з газу витягається етан, що являється сировим продуктом для виробництва політену. Трохи стає моторошно, що в моєму щоденному вжитку стільки того природнього газу. Як можна з газу зробити тверді предмети, то, чого доброго з нас, твердих тіл, сучасна індустрія придумає зробити невидимий газ?

Але пан Пауш ще не скінчив. Він каже, що є в них ще один колос-завод, за 15 миль звідси, у місті Форт Саскачеван. Це — нікельова рафінарня Шеріт-Гордон, що продукує з природнього газу амоній для металургійного процесу видобування ніклю. А побічний продукт при цьому — амоніум-сульфат і добрива та ще вісім чи десять побічних продуктів, хемікалій і різних гатунків кобальтової соли й металічних порошків...

З мене вже було, досить, я ж людина глибоко нетехнічна, але пан Пауш веде це, власне, до того, що хоче відповісти на моє запитання.

— А ви питаєте, що роблять нові люди в Едмонтоні, чому раптом зросло населення в нашому місті. Промисловість, притягнена дешевою енергією й багатством такої ж дешевої сировини, росте, й множитья, як інфузорії під мікроскопом. А це ж іще не все. Крім петролеумохемічної промисловости ми в Едмонтоні маємо ще й важку індустрію — від сталеварні до срібного виробництва. Едмонтон продукує льокомотиви, сільськогосподарські машини, частини до літаків... Легка промисловість продукує речі до вжитку, текстиль, кераміку, скло, продукти... Наш Едмонтон став дуже швидко головним виробничим центром канадійського заходу, бо має індустрію, що відповідає різноманітним потребам цілої країни. Майбутня експансія безмежна, ми щойно почали розвиватися. Вже тепер читаєш у газетах, що заплановано багато нових підприємств.

Хтозна, може Едмонтон стане одним з найголовніших міст нашого континенту...

Я слухала це, майже присоромлена. А я ж збиралася побачити тут селянську країну! Ну, може ще там деревообробну промисловість, там трачку якусь... І це все наробило відкриття нафти й природнього газу? Перевернули економіку Алберти з хліборобської на таку індустріальну?

Ні, воно трохи не так, каже пан Пауш.

— Не забувайте, що Едмонтон має назву "Перехресні стежки світу". Ви ж подивіться: на едмонтонському летовищі схрещуються схід, захід, північ і південь. Відтоді, як збудоване летовище, Едмонтон і почав розвиватися, став центром світового значення. Чотири головні аеролінії приймають і відправляють літаки з усього світу. Сьогодні, наприклад, можете там побачити літака із Скандинавії. З Едмонтона до Торонто — п'ять годин, до Лос Анжелесу й Нью-Йорку — сім годин. До західного берега — три години. Під час останньої війни звідси відправляли літаки до Сибіру.

Крім цього інтернаціонального значення, Едмонтон має ще й стратегічне значення, як північно-американський повітряний командний пункт для Канади й для США. Думаєте, мало вложили США своїх мільйонів у 1939-му році на розбудову цього ідеального стратегічного пункту? Ото з того часу й населення Едмонтона почало зростати.

Мені нічого не лишалося, як тільки ахати. Справді, в моїх очах це їх чудове місто підлітало все вище й вище. Та казка Едмонтона, виявляється, ще далеко неповна, ось її ще одна сторінка.

Він ще зветься "Брама до Півночі", тієї загадкової Півночі, що стереже заковані в мороз, сніг і лід феномальні багатства. Едмонтон вже давно являється базою постачання Юкону, Аляски і неозорних Північних Територій. Вісім аероліній обслуговують величезну копальняну продукцію Півночі, її хутровий промисел, багату хліборобську околицю Піс Рівер. Мільйонні вантажі переходять через едмонтонське летовище звідти до світових ринків. Одна тільки мінеральна продукція пливе через Едмонтон на 30 мільйонів доларів щороку, а це ж тільки малесенька частинка того, що в майбутньому може розвинути в могутню копальняну імперію канадійської Півночі.

— Отак став наш Едмонтон, дякуючи своєму ідеальному географічному положенню, величезним розподільчим центром Північної Америки для північних копалень та фермерських продуктів. І це ідеальне положення виявляється навіть у тому, що майже половина всього албертійського населення живе в окрузі ста миль від свого центру, Едмонтона. А що таке сто миль для сучасної комунікації!?

Це правда, авто наше котиться так непомітно швидко, що пані Пауш весь час показує чоловікові на вказівку швидкості. Помаліше, не так захоплюватися! А ми, заговорившись про едмонтонське немовля, індустрію, про летовище, північ, незаселені величезні простори Алберти, — не помітили, як уже їхали містом. Пан Пауш уже проскочив поворот на свою дорогу до Вестмавнтену і ми поїхали якоюсь іншою. Дуже довго їхали понад рікою Норт Саскачеван, поміж кущами, лісом. Зовсім не як у місті. Але це якраз середина міста. Бо весь Едмонтон перетятий навскоси цією вигинчастою

рікою. Потім ми все ж якось виплуталися й покотилися рівною вулицею, що біжить у далину двадцять миль, вздовж океану малих чепурних будинків, учора й сьогодні збудованих.

Як не знати, що Едмонтон перетятий рікою, й не бачити схилів Норт Саокачевану із чарівними лісами, парками, купальним басейном, просторими гольфовими полями (у самому центрі Едмонтону), то здається, що всі сорок чотири милі міста — це рівний, як стіл, степ. На цьому степу й заплановано широкі вулиці та авеню з вісьмома дорогами. Ще деякі проекти й не виконані — там відкривається в середині міста поле. Ще ліс подекуди, а в них уже будуються хати... Кругом рівнина.

Але з такої рівнини ми раптом потрапили в серпентинно-вигинчастий гірський пейзаж, де мальовничі схили гори міняють свою панораму щохвилини. Тоді знову здається, що ми не в степу, а в гірській околиці. Ні, це тільки прорізана в схилах берегів ріки нова дорога, вона сполучає дві частини міста ще одним мостом. І так весь час, обман власної уяви.

Так само, як із цією індустрією. Її не видно. Здається, що Едмонтон — море модерних, затишних, яскравокольорових житлових будиночків, обсаджених квітниками. Повітря чисте й прозоре, сажі й димів нема тут зовсім, вся індустрія йде на природньому газі. В цих просторах вона просто губиться. Навіть авта не лишають у повітрі того давучого запаху газоліни, що ними пересякнуті великі старі міста. Нема накопичення поверхів в Едмонтоні. Найвищий будинок має тут шістнадцять поверхів і вищих будувати не будуть, бо ґрунт не дозволяє.. Тому так багато синього неба і цих білих пухких хмаринок, у які хочеться загорнутися, як у легенький пух.

Однаке, коли пан Пауш каже, що цього міста не було, що був ліс і степ, пустирі та фарми ще кілька років тому, то треба йому вірити, бо він — будівничий. Сам не один будинок збудував. Почав він свій будівничий фах чорноробом на летовщі 1939-го року, яке будувалося тоді за три милі від міста. Тепер щодня їздить повз це летовище Сто Одинадцятю авеню на власному авті, з власного дому, а летовище вже взяте в потужне кільце вулиць і: будинків. Місто обминуло всі 750 акрів летовища й посунулося далеко далі.

— Сьогодні хата будується в лісі, а через рік за нею ще дві милі міста, — між іншим, каже він. — Один чоловік збудував ґросерню в лісі, всі з нього посміхалися. Минуло два роки, тепер він багатіє, бо ґросерня опинилася серед міста... Та ж ви були у професора Старчука, Ото там, де стоять м'які фотелі й канапи його модерної вітальні, шість років тому паслися коні. Зайшов бульдозер, за день зрізав ліс, як траву, а через два місяці — готова хата.

Дійсно, чи не казка з майбутнього? Все новеньке, щойно почате, ще не встигли вивітритися запахи будівельних матеріалів. Ще нічого не встигло стати "немодерним". Все плянується з передбаченням на майбутній розвиток, багато порожнього місця лишається для завтрашнього будівництва, для ріжних закрутів, квітників.

Плянуння "на тому місці, де паслися коні" дає змогу для утворення нових форм вулиць. Ось і Паушева хата стоїть у дивній вулиці, ніколи я такої не бачила. Це так

званий "кресцент". Але що таке "кресцент"? А це між двома широкими вулицями вмонтовано вуличку у формі підкови. По ній їздять тільки резиденти і тут ніколи нема проїжджих авт із тим шаленим рухом. Діти можуть тут спокійно бавитися, як у себе на подвір'ї. Тут — світ тихої затишної Провінції, зелень, квіти, колись виростуть дерева, тут чисте повітря степу стирає жар сонця. Удень — білі, пухкі веселі хмаринки (кучеряві, або ж далекі гори й замки), храм синього неба, а вночі — зорі й спалахи північного сяйва.

2.

З пахучої провінції Паушевого "кресценту" один крок до найбільшого, наймодернішого у всій Канаді (а може й усій Північній Америці) комбінату крамниць. Вудвардс Шопінг Сентер називається він.

Це тільки перейти через дорогу, через Сто Одинадцять авеню. Очам відкривається простора панорама. Величезна, на 30 акрів площа, де можна запаркувати три тисячі авт, розігналася до вітрин сорока магазинів, що з'єднані в один бльок. Початок цього бльоку на 111 авеню, а кінець ген там на 114-ій. Першорядні вітрини вітають публіку, що з'їжджається сюди з усього міста й околиць на закупа. Тут можна убратися, взутися, обставити меблями мешкання, придбати все для хатнього устаткування, поголитися, наїстися й напитися в ресторані, замовити у кравця убрання, підібрати в очного лікаря окуляри, скласти в банк гроші чи вибрати свої проценти, полагодити на пошті листування, застрахувати своє життя, піти до клініки, купити кравецьку машину, торта, горілки в лікерному магазині (якщо маєте ліцензію), накупити діамантів, квітів, — коротше, всі життєві потреби передбачені. Навіть, якщо хто хоче розважитися з шиком, то он у далині за паркувальною площею є ресторан і кіно "Сагара", що власниками її, до речі, три українці-спільники.

Але що ми із Стефанією Пауш ідемо на закупа продуктів, то лише розглядаємо цю блискучу галерію вітрин. Мені здається, що я не на передмісті Едмонтону Вестмаунтен, а на П'ятій авеню в Нью-Йорку. Йти попри ці вітрини треба одну чверть милі, а здалеку здавалося, що цей Вудсвардс — маленька коробочка. Це, певно, тому, що серед такого простору. Для масштабу є ще незрубаний ліс за Вудсвардсом, он заглядає ззаду у вікна. Він такий дикий, як і в пембінських хащах, його ще не викорчували бульдозери і здається він рядочком сірничків, повпиханих у землю поруч великої скрині. Пару років тому на місці "Шопінг Сентру" був такий самий ліс і були фарми. Ось на днях останню фермерську хату перевезли в інше місце. А Вудсвардс святкує однорічний ювілей свого існування і замаявся прапорами.

Поміж крамницями люксових меблів і взуттєвою затесалася чогось пральня-виставка. У вітрині стоять машини, біля них дві жінки тільки перекладають з одної на другу чоловічі сорочки. І ці сорочки виходять із-під їх рук прекрасно випрасувані. Це так реклямують "пральню нового методу".

— Але чому такий люксовий витвір модерністичности, весь цей комбінат, забрався так далеко від центру? — невторопно запитую я в пані Пауш. — Не шкода було Вудвардсові закладати на будівництво цього всього дванадцять мільйонів?

— Люди люблять сюди їздити. І це недалеко. Біля таких великих "департамент стор", як Гудсон Бей чи Ітон, вічно нема де запаркувати авта. Тут цієї проблеми нема, — відказує вона.

Справді. Авт — з'їзд, а місця ще багато.. Та ж сьогодні збіговисько людей, як тут ці черги витримати? Особливо в продуктових магазинах. Воно, звичайно, механізація, сам собі вибираєш продукти із полиць у возик, це не новина для мене. Я так само купую в "Атлантику і Пацифіку", але не люблю стояти в черзі.

Та я вже старомодна із своїм "Ей енд Пі". Тут механізація пішла ще далі. Ще не встигли ми викласти наші продукти на дугастий прилавок, як уже касирка одним рухом обернула все те до себе, позад нас викладають своє інші покупці, а вона вже вибиває ціни. Поки ми змигнули оком, вже наші продукти запаковані й заплачені, а той возик, що ми з ним розлучилися щойно, викотився рейками позад касирки. Чи хочемо ми вжити возика? — Так.

— І що? — повеземо ним наше добро аж до кінця Вудвардсової площі. Там заберемо на руки покупку, а возика покинемо. — А як возик комусь сподобається і зникне? Це ж на трактовій дорозі, машини переїжджають безперестань. — Нічого, возики й до вечора можуть тут стояти, прийдуть Вудвардсові хлопці й заберуть. — Так ми й зробили. Покинули возика поруч кількох таких біля автостради напризволяще. Ну, й годить же Вудвардс своїм найближчим сусідам!

Але він годить і тим, хто приїхав здалека автом. Може ви хочете, щоб вам запакували все у ваше авто, щоб ви, боронь Боже, не затратили вашої мускульної енергії ні на одну кальорію? Прошу, ось номерок, і підвезіть своє авто до тих дверей. Ваш пакунок таємничо, скрито від очей, підпільними трансмісіями прийде до тих дверей, там вам укладуть все у ваше авто. Покупець не має чого робити і вже, дивись, привіз додому на тиждень запас харчів.

На всі мої здивування пані Пауш має історійку, яка в ужитку тут.

— Це ж кажуть, що десь на терені Об'єднаних Націй советський дипломат запитав у канадійського, переглядаючи каталог Ітона: "То ти кажеш, що все це можна купити?" — "Ми ще просимо їх, щоб вони купували!" — відказав канадієць. — "Все вам доставлять поштою, аби тільки ви хотіли".

І що ж! Таки й тут, у хваленого механізованого Вудвардса, бачу я довжелезну чергу. Вона, правда, швидко рукається. Чи не стати й собі? Треба ж подивитися, що це тут таке продається, аж у чергу треба ставати. Черга зникала в хаті, ввійшли й ми дуже швидко та й опинилися в чудесно обставленому мешканні. Ця хата, що збудована тут за кілька днів, продається. Це для реклами збудувала її одна будівельна фірма, здається, це та, що в ній працює поет В. Скорупський. Хто хоче, може її купити, отак з усім, що в ній є, — з квітами на столі, з сервісами у шафах, із закривалами й матрацами на ліжках. Купуй і живи! Хату компанія перевезе, куди скажеш.

Публіка діловито розглядала цю найвишуканішу модерну розкіш, джентлмени роздавали різні рекламні листки. Ми обійшли всі кімнати, спальні, їдальню-кухню в однім поєднанні і розділенні елегантним баром, різні додатки-шафи, що так допомагають затишності модерного мешкання, і вийшли другими дверима. Може купимо? — питаю в пані Пауш. — Коштує вона вісімнадцять тисяч долярів. Та ще місце, якщо в Едмонтоні, три тисячі долярів.

— То хто ж може заплатити такі гроші?

За кілька днів хати вже не було. Поки ми надумувалися, її вже купили інші.

3.

Такий цей Едмонтон, дивне поєднання здорової степової сонячної провінції з величезним індустріальним розмахом, найновішими досягами техніки, розростом промисловости, потужними рафінарнями, що посилають свою ілюмінацію в прерію, чи то пак в безмежні пшеничні лани.

Блиск свій Едмонтон промінює і на всю Алберту. Як тут, так і в усій провінції при джерелах дешевої енергії й сировини, виникли нові промисли. У Ледуку діє 55-и мільйоновий завод, у південній Алберті є сірчані фабрики, що продукують велетенські гори сірки з природнього газу. Складний завод у Норт Саскачеван вживає піски з Піс Ривер для виробництва фіберскла... Та до тих фабрик і заводів було далеко, в едмонтонських рафінарнях я знайомих не мала. Але ось на прийнятті в Солоних запросив мене на фабрику цементу головний інженер, українець Чалий.

Не така дуже велика фабрика, лише дванадцять мільйонів коштує. Цементу, при такому великому будівництві в Едмонтоні й по всій Алберті, бездонна потреба. І от уже за який рік збудована ця цементовиробня, хоч покищо вона видає за одну зміну лише 50 тисяч тонн цементу, краплю в морі. І робиться все в ній майже без людей, машини працюють самі.

Найбільше людей ми бачили в лябораторії, де відбувається пробний процес у мініатюрі. В цій лябораторії, що подібна на клініку, є одна кімната, яка говорить за себе, за всю лябораторію і за всю фабрику. В цю кімнату вхід заборонений, як у святиню. Як святиня, стоїть у ній у скляному футлярі вага найбільш уявлюваної точности. Отже, коли, на ній священнодіють, то двері не сміють відчинятися, щоб навіть порух повітря не вплинув на неї. Бо найменша помилка тут дасть величезні збитки у виробництві, всю продукцію зміни треба буде викинути. А підписувати пробу має головний інженер.

Потім інженер Гуглевич повів нас у той відділ, де мелють камінь-вапняк та змішують з іншими складниками. Це треба дертися поверхів із десять на якісь вишки й звідти зазирати вниз у пропасті-казани; людського голосу не чути, так тут усе скрегоче та гуркоче. Ми ходимо по цьому фабриці-страшилищі вгору-вниз і тут ще бачимо кілька живих душ.

Але вже як зайшли в найголовніший відділ, де вариться цемент, то там нам стало моторошно. Жадної людини! Офіційно в цій залі, що складається з самих електричних рубильників та лічильників, повинен бути інженер-електрик, отут при столі з рівними вимикачами та ґудзиками. Але в цю хвилину й його нема.

А тим часом 50 тисяч тонн цементу продукується, он у другій залі вище поверхом, яку заповнює ота сама піч і з температурою 1400°. Біля неї важко пройти, але коли це вже переможено, то можна заглянути у віконце, подивитися, що в ній діється. Щось подібне на сонячні протуберанці, фіялкові язики, спіралі, палахкотіння, спалахи. Сонце зблизька! І ніякого робітника при ній нема, тільки на стіні висить діаграма, а по ній ходить зиг'загом стрілка, вона виписує, як поводить ся піч. Тільки на цей зиг'заг і треба дивитися наглядачеві, якщо він тут є.

І ця піч не згасає ніколи, не спочиває, бо одна година простою приносить п'ять тисяч долярів збитків. Фабрика працює на три зміни, а в одній зміні її обслуговують лише десять осіб, це на всіх відділах. Цікаво, чи буде збільшено число робітників на ній, коли побудують ще ті чотири печі, з яких одна в процесі будови?

Я й Пауші вийшли звідти приголомшені. А це ж тільки допоміжне виробництво! Що ж робиться на тих велетнях, які перетворюють газ на нашу одержу, та чи спроможна, непідготована людина щось там зрозуміти? І ми, вийшовши, звисока вже дивилися на ті карлики, що будуються тут же поруч цементної фабрики. Фабрика шкіри, фанерна фабрика, ще якась... Що вони варті після того, як ми бачили таке страшилище, що працює без людей?..

Що цементна фабрика стоїть лише один рік на місці фарм, то тут дороги ще й нема, але як ми виїхали на кращу, то пані Пауш звернула мою увагу на щось таке, чого я й не помітила б.

— Чи ви бачите оці рейки на вулиці? — запитала вона. — Вони цікаві тим, що по них ніколи не ходив трамвай. Це було давно, ще автобусів тоді не існувало. Дві партії змагалися за впливи в міській управі. Коли проклали ці рейки у степу, з метою розбудувати місто в цьому напрямку, то друга партія постаралася змінити плян розбудови міста й воно почало будуватися в інший бік. Потім прийшли нові часи. Трамваї, взагалі, вийшли з ужитку, місто таки тут розбудовувалося, а рейки так і zostалися, ніхто їх не знімає.

Хоч який Едмонтон розложистий, авто ковтає чудодійно простір. От ще недавно за містом, ми раптом опиняємося в самому його центрі, в діловій частині, серед едмонтонських багатоповерхів. Часто доводиться спинятися на перехрестях перед червоними світлами, і пані Пауш тут також знаходить свій чар.

— Я дуже люблю дивитися, як вмиє, наче хтось паличкою махнув, люди ожили, все раптом рухається в усі напрямки. Хвилина — і всі завмерли, тепер уже машини ожили і наче й не було попередньої.

ДІДИ І НАЩАДКИ

1.

Автобус, що віз мене із Драйтон Велей, відразу якось ускочив у Едмонтон. Та це ж ніби Вудвардс? Його вітрини, його ювілейні прапори. Так, он і ресторан "Сагара", з реклямною пальмою в далині перспективи. То це вже я вдома?

Шофер послухав мене й спинив автобуса.

Мелодійний дзвінок сповіщає господарів, що йде гість. Двері незамкнені, я входжу й намагаюся не дуже голосно, але не дуже й тихо дати знати, що я вже з Драйтон Велей приїхала.

Ні звука.

Входжу до вітальні — нікого. Вітає тільки полірована стіна з дерева африканської груші та бібліотека, вмонтована в ній. У їдальні, у кухні — нікого. Нікогісінького нема й у спальнях, ані в гаражі надворі, а все ж повідчинюване навстежень. Нема й авта. Дім стоїть незамкнений, а господарі не знати куди поділися.

Це, правда, в стилі господині цього дому, Стефанії Пауш. Раз якось межі розмовою вона кинула, що не терпить, щоб у неї було щось замкнене. В хаті завжди всі двері мусять бути повідчинювані. Боронь Боже, паркан перед хатою, не зношу цього! Все мусить бути навстіж, розгорнене, ясне. Як вираз її обличчя. З такою ясністю та відкритістю і мене вона привітала, коли вперше я переступила цей поріг.

Привіз тоді мене Орест Дмитрович — і відразу: хоч і пишна хата, хоч і килими й порт'єри, а опинилася я в затишній атмосфері українського села. Що воно таке? Я тоді не могла зрозуміти. Привітність господарів? Ні вони мене не знали, ні я їх. Чи може від того, що Орест Дмитрович привітався стародавнім звичаєм: "Слава Ісусу Христу!"?

Ця едмонтонська атмосфера, звичаї та обичаї, мусять мати своє коріння. І хоч я в модерно до шпинтика устаткованій хаті, серед розкоші полірованих стін, м'яких меблів, хоч Стефанія Пауш — елегантна ніжна канадійська леді, діячка жіночого руху, хоч господар дому, Петро Пауш, з основного фаху й покликання — музика, дочка Лідія — вчителька, син Борис — один з менажерів Вудвардсових крамниць, коротше, хоч я в міській родині опинилася, але незримо тут витає дух землі, поля, степу.

Це, мабуть, тому, що мої гостинні господарі глибоко корінням вросли у фермерську (читай "по-старокрайовому" селянську) стихію, бо й само це місто до останніх часів було, головним чином, фермерською столицею. Їх рідня, дитинство, молодість, їх праця — там, у Смокі Лейк, у Вегревіл, у Шипинцях, Буковині, Шандрах — все українських околицях Едмонтону. Ці назви, правду сказати, в моїй голові ще перемішані, але їх так часто вживають у розмові мої перші знайомі, Пауші й професор Старчук, що й мені вони пахнуть чимось рідним, інтимним, своїм. Та щирість, з якою вони оточують мої перші кроки в едмонтонській дійсності, те переповнення розповідей про минулі й сьогочасні обставини, події та характеристики ще незнайомих мені людей — наповнили

вже атмосферою мої перші едмонтонські дні. Я вже знаю, що Орест Дмитрович Старчук — близький друг Паушів і, навіть більше, земляк, з одного села. Стефанія Пауш мала два роки, коли батьки вивезли її з Буковини, з села Топорівців, до Канади. Тоді із села Топорівців виїхало одночасно двісті родин і всі вони оселилися в околиці Смокі Лейк. Орест Дмитрович також має там численну рідню...

Знаю вже й інших едмонтонців, хоч ще й не бачила їх. — Ви подивіться в телефонну книжку, скільки там українських прізвищ! Не диво, в Едмонтоні живе 18 тисяч українців. Це все — діти тих піонерів, що прибули сюди років шістдесят тому неписьменні, безпомічні без мови, загублені в темних канадійських лісах. Тепер чимало цих нащадків — великі багатії, мають готелі, ресторани, фабрики. Деякі подороблялися так, аж не знають, що із своїми грішми робити. Один такий багатій оце недавно признавався мені: "У мене грошей більше, ніж розуму". Познайомимо вас із нашими лікарями, адвокатами, вчителями, бізнесменами, урядовцями... Шкода, що письменник Олександр Луговий тепер не в Едмонтоні, працює на півночі при залізниці. Або ж нашого Володимира Купченка якби ви послушали! Брат його, едмонтонський друкар, також цікава постать, та вже інший, але Володимир... як він уміє захоплювати людей своїми промовами! Це майстер промови, осяяної промінням чулої вдачі. Говорить, — а в самого сльози біжать, так він переймається. Ось, наприклад, було раз... було це на вічу, присвяченому скитальцям. Говорив, говорив, тоді звертається до залі: "Я плачу, ви всі плачете, а оці дві баби сидять, як гармати, й хоч би сльозу пустили". Тоді зібрав на сцені крісла, обернувся до публіки спиною й почав промовляти: "Дорогі мої крісла! Може хоч ви мене почуєте й зрозумієте, бо цих дурнів нічого не проймає. Може ви змилосердитесь й вишлете афідавіти бідним скитальцям! .."

Цього Купченка, також буковинця, жаль, нема в Едмонтоні, деś він учителює аж під кордоном "Стейтів" (США). Але обіцяють познайомити мене з усіма, з ким вдасться. І правда, за цей короткий час я вже встигла побувати на кількох зборах, прийняттях, поминках, проводах, срібному весіллі, — у Едмонтоні й околицях. І скрізь ця албертійська інтелігенція переткана фермерською основою. Ну, от їхали ми на окружний жіночий з'їзд у Редвей — із Стефанією Пауш, з головою Союзу Українок Канади, Софією Василишин, із інспектором державних шкіл та його дружиною. Самі добірні пані навколо мене, а в дорозі тільки й було, що дивилися: які хліба, чи добрий врожай буде цього року, чи не вдарить мороз до жнив. Бо ж усе це фермерські діти. Міська людина ніколи не цікавиться ланами, що проз них проїжджає, і не відрізняє пшениці від ячменю.

2.

Той темний неоковирний піонер, "дорті галішен" (так називали канадійці перших українських поселенців), "людина в овечім кожусі", і сам не знав, яке блискуче майбутнє закладав наступним поколінням, викорчовуючи перші акри дикого пралісу.

Йому й не снилось, що не мине й пів століття, як на його ланах, тепер прекрасно оброблених, нащадки збиратимуть два врожаї — пшеницю й нафту. Він не уявляв собі цих пишних резиденцій, що в них тепер мешкають внуки.

Але він карбував свої кроки, лишав знаки, як умів і як розумів. В околицях Едмонтону на одному роздоріжжі бачили ми з Дарією Яндою та Стефанією Пауш зворушливого хреста. Посеред смerek, в почесній огорожі стоїть він, а на ньому невинною рукою, пророчо й наївно водночас, викарбувано благословення цій країні від діда-піонера.

"1. Благослови, Господи, гради і весі твоя молитвами Богородиці і спаси ни.

2. Кресту твоєму покланяємося, Владико, і святоє воскресеніє твоє славім.

3. За всіх молимося, благая, прибегаючи с верою в держави твої і покров.

4. Пам'ять переселення Семена Бориса 10 липня ис краю Галіції до Канади.

М-ц декамбер є год 1897.

А поставив 1922".

Глибокий символ заклав український фармер у цьому хресті, благословляючи всі "гради і весі" Канади — своєю рідною мовою. Читай, подорожній, читай, нащадку, і тям, чому ти називаєш свій край благословенною землею!

Цього Семена Бориса я не бачила, але бачила інших піонерів. Недалеко від фармерського містечка Смокі Лейк є 90-літній дід, Кондра Дубець. Одного разу я і його своячка, Марія Рацой, приїхали на його ферму, сіли біля нього й почали розпитувати про початки його Канади. Дід не дуже вмів розказувати та ще й до того почав глухнути. Глибока старість і неминучий кінець уже поклали на нього печать, кожне слово його було дороге. Марія Рацой почала допомагати йому питаннями.

— Розкажіть нам, діду, коли ви приїхали до Канади.

— Та в 1902 році приїхав, з жінкою й трьома дітьми.

— А що ви з собою привезли?

— А що привіз? Привіз сокиру, серпа, косу, свердла, долото... Як приїхав до Смокі Лейку, то тут було шість фарм.

— Ви приїхали, чи прийшли сюди?

— Ми йшли пішки триста миль... комарів було — що потягнеш рукою по лиці, сама кров... Неньо й брат приїхали до Канади раніше, 1900 року. Жили ми в бурдеї, три родини було нас там. На другий рік побудував я собі бурдей окремо і ввійшов до нього, як до церкви.

— А як ви той бурдей будували?

— А як? Поставив одного стовпа з росахами та другого. На них поклав довгого тонкого стовпа, а на це клав землю і кічки, воно розросталося. Як дощі падали, то на бурдееві росла велика трава. Бурдей був без вікон, тільки одна дірка вгорі лишилася, щоб дим виходив, як розкладеться багаття. Спали ми на причах. Двоє "коней", гілля простелене, а зверху сіно.

— Жили ми в тій пущі без гроша, мало не показилися. Як і був який цент, то треба було на хліб.

Пішов я до Калґарів пішки (300 миль) на роботу, поробив два місяці, приніс вісім долярів. А ліс навколо стояв, як стіна. Треба було корчувати, щоб було на чому посіяти.

— Скільки ж ви викорчували першого поля?

— Першого року два чи три акри, бо щоліта треба було якогось доляра заробити. Ходив я й до Калґарів, і до майнів у Летбрідж... Засіяв я аж третього року. Сіяли ми спочатку на горбках, бо там було тепліше.

— Тоді вже в мене було дві корови. Одну я купив, а другу дав брат. Купив два мішки пшениці і одну свиню... Але нам тоді добре вже було! А Микола Цибуляк мав жорна, ми в нього жорнили. Хто мав жорна, то на того казали — господар. Спочатку ми зерна не мололи, бо не було на чому.

— А були в вас якісь кури?

— Сусідка подарувала жінці одну курочку... Помагали одне одному тоді, як могли. Насіння потроху кожне з собою привезло, то одні одним наділяли.

— Через чотири роки я вже поставив собі хату. Була вшита сіном, а двері були з одного суцільного дерева. Але вікон не було, тільки вгорі дірка, бо де ж було взяти того вікна? Зробити не було чим. Потім неньо купили десь вікно й ми вставили. — А стіни з чого були? — Стіни були з дерева, болотом обмазані... А потім уже й воли в мене завелися. Одного вола дав мені брат, а другого я купив. Купив старого воза, а упраж я сам зробив. За вісім років мав я вже коні, гарних четверо коней.

— За що ж ви коні купили?

— А продав восени чотири штуки худоби, та й купив коні. Спочатку у всіх воли були, коней ні в кого не було.

— Був уже тоді й млин у нас, спочатку на Ендру, а потім на Брудергаймі. їхали до млина волами два тижні. Мололи ми лише ячмінь, бо пшениця тоді не достигала. Бараболя не цвіла. Така гарна пуститься рости — жарнув мороз і нема. Огірки тільки недавно почалися, а раніш замерзали. В липні вже замерзала земля, ліси забиті були травами й листям. Оце хочеш забити кілка, то не можна, бо земля мерзла була. А як випалили й зорали — земля перестала замерзати. А в ті часи лише на горбках не було морозів. Це вже тепер тепліше стало, води менше. А тоді вода скрізь була така, що я мусів мати із собою сокиру й рискаль, рубати рища, класти в яму і тоді йти. Сіно ми косили у воді. А як скошив — за тиждень вода щезла. Оце де ваше Смокі Лейк, то там жаби кракали, качки виводилися, скрізь стояла вода... А риби, дичини, зайців, диких курей скільки тоді було!

Марія Рацой має дуже гарну модерну хату в Смокі Лейк, крамницю сільськогосподарських машин, син щойно закінчив університет, дочка вчиться на курсах машинопису та стенографії — вона вже з іншого світу і їй не менше за мене цікаво впізнати в ту недавню бувальщину. А може й більше за мене, бо це ж таки її боковою лінією дід, а вона тих часів не пам'ятає, її тоді ще на світі не було. Відійде дід і лишиться тільки легенда про перші піонерські бідування, ніхто й не повірить, що таке тут могло бути.

— В чому ж ви ходили, в що вбиралися? — ще й про це питає вона.

— Носили, що з собою привезли. Босі ходили, не було чобіт. Зимою носили індіанські маґоси. Жінчині сорочки я недавно пороздавав жінкам, ще крайові. Були такі файні, всі вишивані. Жінка привезла з собою шістдесят сорочок.

— От, шкода, — аж скрикнула Марія Рацой, — чом же ви мені хоч одної не дали?

— А шкода... сорок сорочок пороздавав.

По скринях у модерних хатах лежать уже ці сорочки, плахти й килими старовинні, стали реліквіями. В кожній хаті є свій музей, у самої Марії Рацой є така скриня. Мондерський монастир о.о. Василіян уже й придбав до свого музею збірку таких старовинних речей, буковинських переважно. Поїхали отці по фармах і в таких дідів-бабів назбирали. Може для такої ж мети й пані Рацой збирає?

— А ще скажіть нам, діду, чи вмієте ви говорити по-англійському?

— З ким мав навчитися? З жінкою? І діти були невчені.

— Як же ви розважалися?

— Сходилися дуже. Оце посходимося в одну хату й кожне про свою біду розкажує. Ніхто тоді ні з ким не сварився. Не було нічого й випити, навіть на Різдво. Так було чотири роки. Потім уже й церкву мали, а опісля й школу... Пішло інше життя...

Можна певно сказати, що кожна албертійська українська родина має подібні оповідання з більше й менше драматичними ситуаціями. "Тато раз несли десять миль двоє живих поросят на плечах, з Едванду до Смокі Лейку. А дороги тоді були кручені та корчуваті..." — пригадалися мені слова Стефанії Пауш. І я повертаюся з бурдею Кондри Дубця до килимів, порт'єр, полірованих шаф Паушевої резиденції. Куди не кину оком — яке все вигідне тут, як допасоване, як вицяцьковане! Не диво! Все це зроблене руками пана Пауша, з якнайкращого матеріялу, з великим смаком. За останню модою кожна стіна тут в іншому кольорі, на муаровому візерунку тієї полірованої стіни з африканської груші в'ється повзучий плющ. Нижчу половину цієї стіни виповнюють книжки, все у твердій оправі, бо тут живе книголюб, який не визнає книжок неоправлених. Всі двері мають широкі лутки з тупими ріжками, як у старовинних замках. Стіни знадвору виблискують зернинами битого зеленого скла, вмішеного в ясно-сірий основний колір.

Обійшовши ще раз догідне та затишне мешкання, я сіла у фотель напроти муарів полірованої стіни й розгорнула книжку. Ануж, подивлюся, що це я придбала в книгарні Фербея. "Спогади" Василя Чумера. На обкладинці, бачу, фотографія того бурдею, що в ньому жили перші піонери. Це, як у "Землі" О. Кобилянської? Тадже ж певно, це ж ті самі буковинські селяни, за землею вони аж сюди забігли. Цілі села переселилися й назви за собою попривозили. Ось і місцевість Шипинці згадується...

Шипинці! Це ж символічно: у селі Шипинцях на Буковині розкопане пишне селище трипільської культури, хліборобської культури наших доісторичних предків. Під назвою "Шипинці" археолог і поет Олег Кандиба написав дослідницьку наукову працю.

Нащадки цих хліборобів, з виплеканим кількатисячолітнім хліборобським інстинктом, пішли по землю до непочатого краю, Канади, й тут свою багатотисячолітню традицію продовжують та розвивають на новому ґрунті.

Невмирущий хліборобський нарід! Яка глибокоінстинктовна ця традиція, вони й самі не відають, але уперто-послідовно її тримаються. Слідом за бурдеями постали в цих канадійських Шипинцях, Шандрах, Коломії типові українські хати, вшиті сіном-соломою-осокою. Ось одну хату бачу в "Споминах" на сторінці 40-ій із написом "Типова українська хата в північній Алберті, побудована 1910-го року". Цієї хати вже, мабуть, нема.

Перелистуючи "Спогади", знаходжу вже й знайомі мені прізвища. Ось фотографія: "Г. Фарина везе жниварку на гомстед" (стор. 38). Чи це дід, чи батько едмонтонського д-ра Л. Фарини-окуліста? Як добре зробив цей учитель, Василь Чумер, що зібрав ці спогади. І як шкода, що їх усіх не визбирано. Тут є таке, що проситься на фільм.

5.

"Як ми їхали з Едмонтону сплавом на гомстед"

(Оповідання Марії Юрійчук з Гемлін, Алберта)

Було це в кінці вересня, як нас вісім фамілій, п'ять із Буковини, а нас дві, з Галичини, приїхали до Страткони в Алберті (Страткона — частина Едмонтону. Д. Г.) Буковинці мали тут своїх знайомих і третього дня трафилася їм фірманка, заплатили по 15 доларів від родини й від'їхали на "Іглики", тепер околиця Ендрю в Алберті. І ми могли з ними туди поїхати, але в нас не було грошей, бо всего малисьмо сім доларів п'ятдесят центів, а це треба було на харч. Ми були б і це віддали, але фірман жадав 15 доларів, а в нас їх не було.

Наші чоловіки рішили тоді шукати гомстеду десь ближче Едмонтону і цілий тиждень ходили пішки голодні за тими гомстедами усюди, по лісах і пісках та мочарах, але доброї землі не знайшли вже, бо добрі землі люди тут давно вже забрали, треба було йти чи їхати сто миль далі, або на схід, або на північ. Той чоловік, що ходив з моїм чоловіком шукати гомстеду, на пісках здибав знайомого й відтак забрав туди свою родину, а я сама з малими дітьми лишилася в цій заїздній стайні в Стратконі. Доки були ще ті люди, то так не скучалося, але як і моя товаришка забралася, то я сама з дітьми мало не знуджуся, аж за серце з туску стискає. Плачу я, плачуть і діти; думалам, що прийдеться вдуріти з розпуки. Відвезти нас на Вікторію, де ми мали адресу до Пасічного, ніхто не хоче, жадають двадцять доларів, а в нас їх нема, й у Стратконі нема чого сидіти, бо зима приходить, а в нас грошей нема на прожиток.

Вкінці чоловік рішився збити сплав і сплавом рікою дістатися 120 миль на схід до Пасічного, який мешкав над берегом Норт Саскачеван, на Вікторії.

Мій чоловік був потужний і здоровий, але невторопний гуцул. Нас гуцулами називали тому, що ми мешкали в Галичині в горах Карпатах. Мій чоловік там в лісі дерево спускав і сплавом провадив його Черемошем аж на Молдавію. На Буковині він довідався, що люди вибираються до Канади, і він собі на галай, на балай забіг до Канади, не подумавши того, що то не штука до Канади заїхати, але чим жити...

Скоро чоловік збив сплава в ріці на Стратконі, зараз ми взялися переносити наші клунки до сплава в ріці. Все йшло яко тако, але коли прийшлося качати паку-скриню, в якій був весь наш масток і яка важила около чотири сотки фунтів, то люди збігалися й дивилися на нас, як на дурних, і ще сміялися. Чоловік не вміє говорити по-англійському і не знав попросити якогось "траґара", аби нам відвіз її до сплава. Аж над'їхав один і бачив, як ми мучимося, качаючи скриню вулицею, під'їхав і казав покласти її на віз. Мій чоловік ішов вперед перед коней і казав, кудю їхати. І коли привіз на ріку, то той чоловік аж зареготався, а міські діти позбігалися з цікавості дивитися, як то ми попливемо. Всі сміялися й казали: "Галішен ґов гомстед".

Цей чоловік нічого за перевіз не взяв, лише помахав до нас рукою і сказав "бай-бай". Було то вже з полудня, як ми спустилися сплавом на воду і відплили від берега, а другого дня над вечір були коло порону в Форт Саскачеван, то є 25 миль на схід від Едмонтону.

Вода на ріці була дуже мілка і сплав плив дуже поволі. Там здибалисьмо німців, які вміли по-руськи говорити, і казали, що візьме нам цілий тиждень дістатися на далеку Вікторію. — Ми мали їди лише на два дні і чоловік мусів побігти до форту, купити бараболі, сала й хліба. На сплаві мали бляху, на якій розклали ватру і пекли бараболю, мастили салом і так їли.

На сплаві збудував чоловік і колибу-буду, аби було де скритися від дощу та бурі, А вночі там спали діти. Ми їхали сплавом вночі. Трохи одно вночі дримає, а друге пильнує сплава, аби не забрив на мілке, аби не вдарило ним до берега та не розбило.

Сплав плив дуже пиняво і третьої ночі., коли то почав падати дуже густий сніг, ми пообвивалися в верені й наприкучки сиділи в колибі й не завважили, як наш сплав занесло на мілину-пісок, і став. Ми мусіли босими ногами лізти в воду; і що ми ся не напручали та намучилися, а зсунути сплава нам ніяк не вдалося, там ми й заночували аж до ранку; так наприкучки сиділи при вході колиби. А снігом сипало, як назбитки, мов хотіло нас живцем присипати. Ватри розкласти не було як, бо снігу через ніч впало більше, як на дванайцять цалів грубо, і патики, яких чоловік придбав ще в Едмонтоні до палива, замekli й горіти не хотіли, бо все снігом мело. Думалисьмо, що до раня буде нам амінь, так ми позмерзали, що аж зубами затинали. Я тоді проплакала свою долю і прокляла чоловіка й його Канаду.

Вже пізно перед полуднем заглянули до нас індіани, які мешкали недалеко коло ріки і прийшли подивитися, що то чорнілося на замулиску, і так нас забрали до своєї старої якоїсь хати. Там заґріли чаю, дали нам якихось коржиків сухих і ми заледве оґрілися. Діти наші не так змерзли були, як ми з чоловіком. Вони через ніч спали, бо я прикрила їх пириною, яку везли з собою із Старого Краю. Але ми дуже простудилися, тому що ходили в воді й пручали сплава. Того часу я й до смерти не забуду. Подумайте, на ріці, в болоті, кругом вода, а снігом сипало до безтями, а тут пуца й ми не знаємо, де ми знаходимося і ще як далеко прийдеться нам плисти, а хоч шукати людей, аби помогли нам сплав струнути в воду. Щастя велике від Господа Бога, що заглянули наш сплав індіани, бо якби не вони, то приходилося нам там пропадати.

Виратували нас індіяти чабакою, котрою вони, певно, не раз цю ріку на другий бік переходили. Всьо було забрали гаразд, але з нашою скринею знов був клопіт.

Як вже ми трохи відігрілися, індіяти старалися до нас щось говорити, але ми їх ніч не розуміли. Мого чоловіка ще в Едмонтоні навчили, що як здибле кого в дорозі, аби казав: "Мій гов гомстед, Пасічний, Вікторія". Він це говорив і до індіятів. Вони, мабуть, зрозуміли його й питали: "Ю галішен?" Мій чоловік не розумів, що це слово значить, але махнув головою, що так. Вони тоді викликали його надвір і почали показувати в горб на стежку і казали йому йти туди, а там мешкає Стефан Рацой, галішен. А це було десять миль дороги, бо показували на пальцях на обох руках. Чоловік зрозумів і пішов аж на Пакан, а там його гефбриди справили до Рацоя, який жив тут два роки й мав уже свої коні. А я тим часом з дітьми лишилася між індіятими. Були і в них діти і хотіли говорити до наших, але одні одних не розуміли.

Вже над вечір приїхав Стефан Рацой і забрав нас до себе на Пакан.

Злидні, які я пережила в Канаді, не списав би й на воловій шкурі. Бо не досить, що через 22 роки дерли пні в Алберті, та чоловікові забаглося ще й Бритіш Колумбії, там кедрові пні через 15 років добували. Там він і помер, там я стратила садиногого сина... Як нагадаю собі ще рідний край та свої роки молодії, то з жалю серце мало не пукне. Так там було весело жити, а тут я так тяжко гарувала і щастя не зазнала. Канада, може, добра країна, але не для мене."

6.

Вимруть ці люди, Кондра Дубець, Марія Юрійчук, — і вже ніхто не розкаже, з якими жертвами, пригодами, стражданнями завоювали перші українські піонери канадійську природу, як вони пристосовувалися тут і зробили життя таким зручним та приємним. А цих оповідань для майбутнього фільму ще можна назбирати багато томів. І це дуже легко. Кожен піонер і піонерка мають і хочуть щось своє розказати. Ось зустрілася я з піонеркою, М. Котик, побула з нею півгодини — й вона мені розповіла про індіят. Нехай там майбутні творці фільму перероблять сюжетно, я ж маю за честь собі передати дослівно розповідь піонерки.

"Приїхала я в Канаду, мала дванадцять років. На фармі не було чого їсти, то родичі завезли мене до еміграційного будинку в Едмонтоні. Я хотіла найнятися на роботу. Приходили англійки, дивилися на мене й казали: "Вона ще сама така, що її треба глядіти". Ніхто не найняв. Побула я три дні — і вже не маю чого їсти, ще й за ночівлю треба платити. Я й пішла додому пішки. Тільки пішла я не на схід, як треба було, а на північ, де й доросла людина могла б пропасти, бо там сама дичина була, а люди ще не жили. Іду біля якоїсь цельти, файна така при дорозі, і намагаюся її швидше пройти, бо мені ще вдома казали, що в Канаді є такі чорні люди, індіяти, які вбивають і їдять наших людей. Я вже минаю ту цельту, як вибігає з неї старий індіятин із заплетеними косами, хапає мене силоміць за руку й тягне до цельти. Притягнув і, хоч я пручалася,

силою посадив мене на шкурі. Я вже думаю: "Зараз буде убивати".

"Але його жінка, бачу, порається біля вогнища, — налляла мені ковбик (чашку) зупи й дає, ще й коржика. А я боюся, тремчу, й на мигах показую, що їсти не хочу. Тоді індіанин розкрив якісь бакси і витягнув звідти мокасини. Сів біля мене й почав роззувати. Ну, це вже буде зараз мене різати, — думаю собі. Були на мені крайові черевики і скарпетки із взором, мама ще виплели. Він подивився, помахав головою, тоді почав примірювати мені мокасини. Одні були завеликі, тоді він пошукав другі — ці були на мене добрі. Узув, зашнурував міцно. Тоді знову пошукав у своїх баксах, вийняв хліб і м'ясо, налагодив мені пакуночок їсти і взяв за руку та повів. Назад до Едмонтону. Там привів до маркету, де було багато українців з різних околиць, і штовхнув мене межі них. "Ось твої люди". Це ж якби не той індіанин, то я б пропала на тій дикій півночі.

"Минуло багато літ. Я вже була замужем, як заїхала на подвір'я до нас одна вдова-індіанка з малими дітьми. Просила дати їй щось їсти. Я тоді й згадала, що було зо мною в дванадцять років, і обдарувала ту бідну вдову. Наложила їй яєць, курей, хліба — всього, що мала — і вона дуже-дуже дякувала.

"А жили ми тоді в лісі на фермі. Чоловік піде, бувало, на роботу, а я з дитиною сама. Одного разу заліз до мене ведмідь. Ведмідь той спочатку пішов до худоби, почав ловити телят, а телята зачали рикати, корови розбили загорожу і все розбіглося по лісі. А ведмідь тоді йде до хати просто в сніи. А в сніях сиділи квочки на яйцях. Квочки ті повилітали надвір, а я в хаті сиджу з дитиною на руках і не знаю, що мені робити. Чую, ходить медвідь по сніях, от зараз у хату залізе. Походив, походив по сніях і, чую, вже знов вийшов надвір. Підійшов до вікна, виліз одною ногою на шибку й дивиться у вікно. Я тоді з хати — стала на порозі і так стою з дитиною. Ведмідь дивиться на мене, а я на нього. Він від вікна відхилився і так на двох лапах стоїть. Подивився на мене, щось подумав — і пішов геть... А я тоді пішла до сусіди на ферму, що була за милю. І вже тоді боялася вдома ночувати, аж поки чоловік не вернувся.

7.

Я так захопилася "Спогадами", проведенням паралелі між буковинськими й канадійськими Шипинцями, індіанами й ведмедами, — що й не почула, коли біля хати спинилось авто, а до хати увійшла пані Пауш.

— Як, ви вже вдома? — не могла повірити своїм очам вона. — Та ми ж виїхали по вас на автобусову станцію і там довго чекали. Приходили автобуси, а вас не було. Де ж це ви взялися? Ми ще й шофера вашого автобусу питали, чи не їхала така пані...

Я була вражена також. До чого ж поширюється гостинність моїх Паушів! Не досить того, що пані Пауш встала була о п'ятій годині ранку, щоб випроводити мене до Драйтон Велей, тепер ще й на станцію по мене виїжджали!

— Я їхала попри хату, впізнала й зійшла, — виправдувалася, як могла. — А тут хата

стоїть незамкнена.

— То нічого, до хати ніхто не зайде, — найменше журиться цим пані Пауш. — Ми й на старому мешканні ніколи не замикали... А ми думали були, що ви вже zostалися в Драйтон Велей, може зустрілися з паном Купченком. Вчора ми довідалися, що він туди призначений на працю. Та... ось знайомтеся!

8.

— Знайомтеся, я привіз гостя, каже й пан Пауш, увіходячи із якимось старшим сухорлявим чоловіком тонкої артистичної породи. — Знайомтеся, це пан Купченко.

Який це Купченко, чи не той, що вже стільки разів про нього з особливою теплотою мені розповідали? Той незвичайний промовець і ентузіяст? Цей непересічний талант душі, що зв'язав свою долю ідеаліста-народника із долею темних "пур ґалішен" та вірно служив їм, скільки мога?

Володимир Купченко, справді він. Призначений до Драйтон Велей на директора школи, він на два дні приїхав до Едмонтону, і ото там, у книгарні Дмитра Фербея, традиційному місці всіх зустрічей, і здивались Пауші з ним. Затягли такого дорогого гостя до себе.

Як Володимир Купченко познайомився зо мною, так його очі відразу й затяглися вологою.

— Оце так, як із вами близько, так колись говорив я з Ольгою Кобилянською. Я тоді був ще молодим чоловіком, приносив до неї свої вірші. Потім, як виїхав до Канади... їздив по вічах, промовляв... Ми їй зібрали тоді гроші на купівлю дому. Вона так ніколи й не довідалася, хто подбав про це, бо я просив їй не писати, як зібрано ці гроші, а просто написати, що вислано від буковинської громади. І я дуже радий, що вона ніколи про це не довідалася.

БИТВА ЗА ІМ'Я

1.

Володимир Купченко приїхав до Едмонтону на дуже короткий час і тільки наполегливі прохання Паушів затримали його пообідати.

Цих людей в'язала довголітня дружба й співпраця. Належали вони саме до тих, у яких, протилежно до людей, що мають грошей більше, ніж розуму, розуму було завжди більше, ніж грошей. Але це співвідношення не спиняло їх провадити ту культурницьку працю, на яку вони були здібностями покликані, і якої вимагали обставини та потреба дня. Купченко учителював, Пауш (що приїхав 1928 року, активний учасник визвольних змагань) був дяком, диригентом, режисером опер і п'єс, був керівником перших

українських радіопередач, має видані нотні збірники, "Службу Божу", має свої власні композиції. Це були потреби дня, а коло них купчилися й розросталися всі ті проблеми, що виникли в українського піонера Канади зразу після того, як він справився з корчуванням перших акрів пралісу.

Дивна й феноменальна річ! У далекій Канаді, відділеній горами й океанами від українського материка, з невиразних "людей у овечих кожухах" постали канадійські українці. Приїхали — самі не знали, хто вони такі. Русини чи австріяки, мадяри чи поляки — якісь "галішен". І тут стали українцями, народом з минулим, із своєю історією, культурою, традицією і естетикою. Немало боїв точилося, щоб така метаморфоза сталася, на всі боки, а Пауші і Купченки були активними учасниками цих боїв.

Оце ж про один такий відтинок минулих боїв за українське ім'я і згадує, впереміш із напливами емоцій, Володимир Купченко.

— Прийшли до мене люди... "Поховайте, пане Купченко!" — "Та ж я не піп!" — Але що будеш робити? Жінка просить, благає, я й сам бачу, — біда. Тут фермерська криза, мішок пшениці фермер віддає за 15 центів, а його випродукування коштує 35 центів, 5 центів десяток яєць, за перевіз вола ще треба доплатити. Фермер грошей не має, — а батюшка хоче за похорон 40 доларів, ще й автом приїдь по нього. В кого тоді те авто було? Довелось мені якось там прочитати молитву, промову сказав — і поховав.

Московські "батюшки", що перші з'явилися тут і заповнили вакуум, позасновували перші церкви, вони відіграли в Алберті немало ролі. Була ця роль русифікаторська. Своїх священиків, українських, тоді не було, а буковинці-православні не сприймали римського обряду. І все це опинилося під опікою московського православ'я. От від цієї опіки й відвойовував Купченко українську душу.

— Було раз, — згадує він, — у Смокі Лейку. Піп московський править у церкві, а я виліз на дзвіницю й промовляю. Всі повиходили з церкви, слухають мене, а в церкві нікого не лишилося.

Ця церковна боротьба зробила те, що люди поділилися на "руських" і українців. І хто ж? Приїхали з одного села, брати, свати, — і ворогують. Вони ворогували й ще ворогують і тепер. Поруч українських церков, є руські православні, для наших українців з Буковини. Це була довга й затяжна боротьба, аж деякі священики самі відкололися від московського православ'я. Ось Пауші розказують, що о. Хруставка (буковинець, священичото роду) відколовся та не сам, а ще потягнув за собою кільканадцять парафій.

— От іще навіть недавно, — каже пані Пауш, — як прибула нова міграція... Така старенька бабуса каже до новоприбулого буковинського священика, о. Дмитра Фотія: "Та розкажіть же мені про тоту Україну, я про неї ніколи не чула." Отець Фотій сів з одного боку, а пані-добродійка — з другого, і почали бабусі розказувати "про тоту Україну". Розказали їй гарненько — і бабуса вже відтоді знає, що й вона українка, і все її численне поріддя.

Та чого дивуватися бабусі? Ось і Старчук, один із численної колонії Старчуків-

піонерів, рідний дядько професора Ореста Старчука, через людей переказує до свого небожа:

— Нехай той молодий Старчук нам не псує нашого імени, якоїсь України тут не заводить. Я, як виїжджав з Буковини, то ніякої України не чув, де це він її взяв?

А професор Албертійського університету, Орест Старчук, приїхав вісім років тому і привіз із собою не тільки Україну, але й знання. "От, я радий, що ви із ферми та на генерала переставилися!" — привітав його своїм своєрідним стилем земляк Володимир Купченко, коли Ореста Старчука з праці у фірмі запрошено було на професора славистики до університету. За короткий час "той молодий Старчук" завів і в Албертійському університеті Україну, чи то пак україніку. Шість років тому там не було жадної української книжки. Тепер, ревними заходами Ореста Дмитровича, збірка українки в Албертійському університеті налічує три тисячі томів, багато з них — рідкісних перлин, як ось "Літопис України XVII віку" Самійла Величка, найстарше видання "Слова о полку Ігоревім", "Поученіє Мономаха", етнографічні, мовознавчі, археологічні праці, клясики красного письменства та сучасна література... А втім, всього не перелічиш, краще прочитайте опис цієї збірки у журналі "На слідах" ч. 3 за 1955 рік.

Збірка ця носить ім'я видатного винахідника-українця, Романа Гонсет, що почав був свою винахідницьку кар'єру у Едмонтоні. Там він і вчився, там одружився з українською дівчиною з-під Едмонтону, з околиці Чіпмен. Ото ж та українка, тепер вдова винахідника, Ірина Гонсет, адоптувала цю новонароджену бібліотеку і від початку її народження, 1951-го року, піклується нею, посилає великі суми на її поширення та розростання. Отак закупила вона дуже цінну збірку першодруків у шанхайській бібліотеці від якогось старого московського емігранта. І нехай-но тільки Орест Дмитрович провідає ще про десь якусь скарбницю книжок, то вже напевно пані Гонсет не пошкодує виряду для своєї адоптованої дитини.

От що розрослося з малих діл, з непомітної ніби молекулярної праці перших піонерів культурної цілини, що ними є оці люди, з якими я обідаю та розмовляю. Можливо... чи цікавилась би народжена в Чіпмен Ірина Гонсет українкою в Албертійському університеті, якби не їх праця, не бій за українське ім'я?

Та цей відтинок боїв, війна з московським православ'єм, тільки частина боїв за Україну та за те, яка вона мала б бути. Всі українці тут виразно поділені на католиків і православних і в межах цього поділу гуртуються. Що робиться в православних — католики ігнорують, і навпаки. З цього дещо й добре виходить, бо не згасає дух змагання, кожна громада хоче другу перевершити. Той музей, що започаткували у Мондерському монастирі о.о. Василіяни, був наслідком змагань із православними. Бо Союз Українок Канади має вже 30 років прекрасний музей при Інституті ім. П. Могили в Саскатуні. Але ось о. Петро Сацевич у Смокі Лейку розповів мені, що одна пара вже два роки не може повінчатися, бо батьки затялися. Молодого православного — щоб молода перейшла на православ'є. Молодої греко-католички — щоб молодий перейшов на греко-католицтво. І вже обидва священники шукають якихось компромісів, щоб таки

ж ту пару повинчати і щоб батьки обох сторін були вдоволені. Здається, цього року вони таки повинчаються у греко-католицькій церкві, але з присягою молодої, що діти будуть охрищені в православній церкві. На здоровий глузд — скільки непотрібного накопичення. Але що ж — боротьба!

У "Спогадах" В. Чумера є один уривок, що виглядає, як карикатура на боротьбу двох громад. Але це спогад, зафіксований факт, і ні слова в ньому змінити не можна. Ось на сторінці 63-ій цієї книжки прочитаємо собі таке і задумаємось після цього.

"Початок процесу за церковний будинок на Стар, Алта".

Клопіт між майже односельчанами за церковний будинок на Бівер Кріку в Алберті: почався з дуже простої й необдуманної причини. На самий Великдень 1901 року громадяни тої першої руської греко-католицької церковної громади одні запросили до церкви о. Заклинськкого, а друга група закликала православного батюшку Я. Корчінського. Хоч вже перед тим вони між собою поріжнилися на православних і католиків, то все одно одні другим не перешкоджали запросити свого панотця до церкви на відправу, щоб лише не разом та не в одну неділю. Тоді, коли є один, аби не був другий. Не перешкоджали одні другим тому, бо вони спільно тую церкву на Стар будували. Але коли прийшов Великдень, то й одні, й другі хотіли мати першенство. Греко-католики стояли при тому, що як вони будували цю церкву, то було зрозумілим всім, що це церква греко-католицька. А друга сторона перечила, мовляли: це церква православна, бо першу відправу правив у ній російський православний батюшка. Отже, першенство повинні мати православні. І над цим питанням тоді посперечалися так, що "Йоже Цей День" не був Великоднем, бо до церкви не пустили ні о. Заклинського, ні батюшку Корчінського.

З пасками, які громадяни привезли святити до церкви, одні розтаборилися по одному боці церковного будинку на дворі, а другі по другому боці. Там сварилися й кепкували одні з других так, що аж було соромно слухати. І від того часу почалася між громадянством зненависть. З цим завелися аж до суду; перше в Едмонтоні, відтак до Оттави, а в кінці аж до Лондону в Англії.

Процес тягнувся майже чотири роки і коштував поперх 75 тисяч доларів. Всіх членів громади було поперх 60, однак, лише 26-тьох заплатила кошта, бо другі перед тим вже висунулися з громади. А інші пристали до римо-католицької церкви."

Прочитали? Задумаємось і вшануймо хвилиною мовчанки наше безголов'я — Розсвареність.

2.

За обідом розкажує мені Володимир Купченко про ще один відтинок битви за Україну.

— Приїхав я на Шандри (назва фермерської околиці за прізвищем великої піонерської родини Шандрів, що, до речі, довго вважали себе "руськими")...Приїхав я на

Шандри промовляти на вічу. А мені кажуть, що большевики поприносили дві скрині яєць, мене обкидати. "Нічого, — відповідаю, — я умиюся, а костюма вберу другого". Головував тоді Андрій Шандро. Почав я такими словами:

"Пане предсіднику, перше, ніж говорити промову, я скажу кілька слів про вашу біографію, що й ви самі не знаєте. Ось у мене є лист із краю. Я вам прочитаю його. Пишуть мені таке: "Дійшла до нас через Аргентину канадійська газета, а в ній ми прочитали, що вперше вибрали українця послом до канадійського парляменту, і що вибрали послом нашого краянина, Андрія Шандра. Це ми читали на зборах наших, тоді голова сказав, щоб усі ми встали на три хвилини мовчанки в честь канадійського посла, Андрія Шандра".

— В залі! — тихо. Андрій Шандро плаче. А в цю хвилину якийсь большевик пустив слово напроти мене. Тут одна баба до нього: "А ти, дурню, мовчи! Забирайся звідси!" Ця сама баба, що збирала яйця, щоб мене обкидати. Замість обкидати мене, виштовхала того "дурня" із залі, і я вже до кінця довів свою промову. Слухали й мовчали. Відтоді Андрій Шандро називає мене своєю родиною, а як зустрине, то заводить до ресторану й годує куркою.

Отакий атомічний процес відбувався у кожному місті, містечку, на кожному вічі, на зборах, мітингах. Як і у всій Канаді, червоні використовують зріст національного самоусвідомлення, щоб тим зміцнити свої впливи. У всіх тих містечках не тільки вміли обкидати яйцями, але відбувалися й справжні бійки, з участю поліції, з судами. Петро Пауш розповідає, що таким способом відбито залю Народнього Дому від комуністів, які опанували були його й не допускали нікого.

— Прийшов я до Смокі Лейку за дяка, вчителя й диригента. Застав там хор і оркестру, що склалися з самих комуністів, шістдесят осіб. Заля Народнього Дому в їх руках. Приготував я виставу і мусів винаймати в них залю. Заплатив 30 долярів, а вистава всього дала 35 долярів.

"Одного разу приїхав Володимир Купченко з промовою. Напхалися на ті збори комуністи, почали кричати, галасувати, ногами бити, стільцями грюкати. Було це над вечір, якраз заходило сонце. У вікні видно небо; вгорі хмари, внизу хмари, а посередині тонесенька смужка сонця, от-от сховається. І в залі так: по один бік сидять комуністи, по другий бік — наші, а посередині порожні лавки. Купченко побачив ту втікаючу смужку сонця й почав до нього промову: "Дороге сонце! Засвіти ж ти хоч на хвилиночку, просвіти цих дурнів, най вони побачать себе!" То було темно вже в залі, а як тільки він сказав, у цю мить сонце вийшло з хмари й ясно-червоно освітило ту половину, де комуністи скупчилися. А комуністи тоді от не кинуться бити Купченка.

"Але встав один поміркований чоловік і каже: "Хто зачепить Купченка,— матиме справу зо мною!" Вони тоді — на того чоловіка... І почалась бійка. Хтось вискочив і покликав поліцая. Від одного поліцая всі хвабрі комуністи врозтіч, нікого з них у залі не зосталося. Стихли, набрали в рот води!

"Той чоловік, який оступився за Купченком, прийшов додому й показав синові, що йому мало руки не викрутили. А син каже: "То ви, тату, так і промовчите? До суду

треба подати". Був суд, на суді комуністи взяли собі оборонця, такого ж червоного адвоката. Він і програв справу словами до поліцей: "Ти тільки тому так говориш, що ти в уніформі!" Суддя зразу припинив розправу, відкликав на два місяці, на адвоката наклав грошову кару, п'ятдесят доларів, за образу урядової особи. Дістали тії верховоди-комуністи по місяцеві ув'язнення, з правом заплатити кару грішми. На тій підставі, що карані, вже вони не могли бути вибрані до управи Народнього Дому. Ми вибрали нашу управу, а вони відтоді притихли.

Чим пояснити, що в хліборобській Алберті, якою донедавна була вона, так добре ведеться комуністам, так легко підчіплюють вони на гачок довірливих своїх симпатиків? Вони, кажуть, тепер сидять тихо, але все ж у Едмонтоні, вони мають свій величавий будинок, що зветься неясно й замотано "Юкрейніен Сентер" ("Український Культурний Центр"). Там вони, підкріплені українською культурою, експортованою для закордону, провадять своє окреме життя, явно-славно, ніхто їм не забороняє. Цікаво, чим живиться цей рух? Раніш він живився тим, що Канада перебувала в стані депресії, фермерський продукт не мав збуту, роботи не було, цілі зграї безробітних перекочувували з одного кінця Канади в другий. Сам Петро Пауш не міг утриматися в ті часи при культурницькій роботі і пішов працювати до фабрики виробу вікон та дверей за дев'ять доларів у тиждень, при шостидесяти годинах праці. Мешкання ж (із трьох малих кімнат) коштувало двадцять доларів у місяць, отже ж на харчі й одержу для родини із чотирьох осіб мало що лишалося. Із вибухом війни пощастило йому стати чорноробом при будові летовища, де праця була виснажлива й тяжка, хоч платна вже краще. Не можна було розігнути спини, щоб закурити, а хто не подобався наглядачеві, того відразу відправляли. За ворітьми стояли сотні безробітних цілими днями і тільки чекали, щоб наглядач звільнив кого, — вже десять бігло на його місце.

Але тепер...

— Я дивлюся, як тепер молодим усе легко приходить, — додав слідом за цим спогадом пан Пауш. — Я не мав за двадцять років того всього, що має мій син за один рік праці.

Тепер місцеві канадійські комуністи шукають тонших засобів, щоб тримати в сфері свого впливу наївних і довірливих симпатиків. І здається, що це імпорт українських мистецьких цінностей — гарно видані в Києві книжки, нові опери, записані на платівки народні пісні, ювілеї українських клясиків... Раніш робилося простіше. Ось про один такий інспірований епізод розповіла мені за сніданком раз пані Пауш. Відбувся він десь в тридцятих роках.

— Тут у нас в Едмонтоні був фермерський бунт, організований комуністами. Був він призначений на певний день і мав назву "Голодовий марш". Мали з'їхатися фермери із цілої північної Алберти і організованою масою, походом піти до будинку парламенту та домагатись вищої ціни на збіжжя й фермерські продукти; а якщо б їх домагання не узгоджено, то повалити той уряд і поставити свій. (В той час у Алберті був "фермерський уряд"). Понавозили повний Робітничий Дім курей, гусей, по півсвині, масла, яєць, хліба — щоб гідно відсвяткувати перемогу після захоплення парламенту!

Впорядкувавши цілий похід на "маркет сквері", із транспарантами "Наші діти хочуть молока", "Вимагаємо, щоб уряд підвищив ціну на збіжжя", пішли вони здобувати владу.

"А їх уже чекала кінна поліція. Коли підійшли лавою, поліція почала бити їх палицями. Той, що ніс транспаранта "Наші діти хочуть молока", був найнятий наш едмонтонець, і як дістав палицею по голові, кинув транспаранта й вигукнув: "А я по якого біса тут?"

"Був суд над організаторами того бунту. Декому присуджено грошові кари, або легкий арешт, а декого депортовано до Європи. Декотрі із депортованих виявили бажання їхати до Советського Союзу і як виїхали, то й слід про них загинув.

Що ж, там вони й дістали заплату за свою прислугу, — за творення заколоту в країні, яка прийняла їх для мирного будівництва. В Канаді за баламутства наївних їм був тільки суд, а у вибраній країні — каторга, може й смерть.

Таких історій про бійки й суди немало є в аналах албертійської минувшини. Отаке воно, це українське життя тут, далекі луни гомону в Україні. В Україні відбувся могутній процес відродження, вона прокинулась до свого життя, спалахнула яскравим вогнем, а по всьому світі, де є її пагінці, заграли рефлекси того полум'я. Отака сила української ідеї. І як би воно там не було, не є, а вже ці праві й ліві течії української свідомости знають, що вони не русини, не "пур ґалішен", а українці. Видатну роль в цьому процесі відіграв часопис "Український Голос", що його заснував свідомий гурток одиниць 1910-го року і мав відвагу назвати українським. І коли б не було державницького процесу в Україні, з усіма зльотами, болісними зривами, покрученими шляхами розвитку — так би може й потонула вся ця маса прибулих на нові землі "людей у овечих кожухах" без сліду.

Ці українці-канадійці почувають себе господарями своєї країни, бо вони її з диких лісів зробили плодючою й багатою країною, їх батьки поклали тут свої сили, здоров'я, кості. Але канадійська мозаїка народностей хоче знати родословне дерево своїх громадян. "Тільки коні в стайні родяться", — так сказав один англієць до хлопця, який соромився признатись, що він українського походження, і щоб не стати "кіньми, в стайні народженими", українці в Канаді потворили свої церкви, Народні Доми, організації. Жіночі організації, як наприклад Союз Українок Канади (що мені пощастило ближче до неї приглянутися і яка налічує сотні відділів по цілій Канаді), найпершим повсякденним своїм ділом вважають скріплення громадського життя, затримання і плекання народніх традицій, вивезених батьками з батьківщини. Чисто канадійська організація, якої ніде більше, як на канадійському ґрунті не виплекано, це Союз Українців Самостійників. Ця організація відіграла й відіграє провідну роль у всіх ділянках громадського життя канадійських українців. Союз Українців Самостійників виріс на тлі народовецької групи, що об'єднала навколо себе найсвідоміші українські сили, що провела широку освідомлюючу працю серед українського народу в Канаді та взяла ініціативу в організуванні Української Греко-Православної Церкви в Канаді. Стараннями народовецької групи, що 1927-го року оформила себе в СУС, засновано Українську Православну Церкву.

Це буяння українських сил, не перешкоджаючи, а допомагаючи розбудові канадійської держави, друга майбутньої самостійної України, вільно процвітає тут у всіх видах, та навіть і в родинному житті. Битва за свою етнічну приналежність точиться і тут. Дуже цікаво розказував, на прийнятті в д-ра Івана Яреми д-р Іванець про. одного свого пацієнта в шпиталі.

"Раз чую, як один наш пацієнт розповідає своїм сусідам англійською мовою, що він ось скоро матиме вдома "гудтайм, юкрейнієн Істер". Я зацікавився: чому це англієць святкуватиме український Великдень? Том Кларк розповів мені, що його мати — українка, а батько — шкот. Вчила його мати розмовляти тільки по-українському, а батько дуже за це сварив і не дозволяв. То мати трохи попустила, і вже за шкільних років хлопець українську мову забув. Але мати не здалася. Як хлопець підріс, вона сказала: "Чекай, сину, я тобі знайду жінку-українку!" Оженила його з українською дівчиною, і тепер у нього мати й жінка українки. Вдома святкують українські свята".

Може мені так мило бути в колі Паушів і Купченка тому, що вони дають мені наочну лекцію, яка то та заокеанська галузь українського народу в найкращому зразку. Я ж так мріяла колись ще вдома побачити її, ту відгублену родину, що запустила своє коріння в новому ґрунті і щось уже нове творить. В цій групі, що ось тепер, найцікавіша мені Стефанія Пауш, вже чиста канадійка. Граційність її душі весь час полоняє мене. Витримана, завжди рівна й доброзичлива до всього світу, щира й відкрита. Однаково вільно володіє обома мовами, без показового патосу однаково любить свою канадійську батьківщину і ту легендарну Україну. Вона надзвичайно горда з того, що вона — буковинка, ніколи не попустить підкреслити успіхи буковинців. Дуже скромна. Мало хто знає, що за приємною зовнішністю зграбної пані криються літературні таланти, що це вона — перекладачка на англійську мову "Марії" Уласа Самчука. Тому що лице її освітлене десь глибоко всередині захищеною посмішкою, весь час хочеться на неї дивитися.

Але це тепер діюче покоління, верства Паушів і Купченка, що вклало свій життєвий запас сил у боротьбу за українське ім'я, воно має велику журбу.

ДВІ ЖУРБИ

Нас зустріла дуже гарна чорноока жінка в елегантній чорній сукні, вишукано, зачісана, з простою привітністю великої леді.

— Ми щойно приїхали з Оттави і ще не встигли як слід оглянутись у Веґревілі:, — сказала вона, коли Дарія Янда знайомила нас.

— Чи надовго ви приїхали, пані Дікур? — запитала Дарія Янда.

— Так, ми думаємо з Оттави зовсім таки переїхати сюди. Чоловік уже не хоче кандидувати на посла і ми думаємо осісти тут назавжди. Мабуть, у Едмонтоні. Чоловік

збирається поширити адвокатську практику, відкрити канцелярію...

— А чому ви не хочете в Оттаві жити?

— Тут, на заході, люди приємніші — приязніші, щиріші, добріші...

Я вже трохи знаю про цю пані. Це — племінниця Володимира Купченка, дочка Віктора Купченка, власника української друкарні в Едмонтоні. Чоловік її, посол від Вегревільської виборчої округи у канадійському парляменті, Іван Дікур, десь забарився в дальших кімнатах їх просторого вегревільського дому. Пані Дікур із нездивованою усмішкою вислухує мої компліменти. Якби я зустріла її не в українському оточенні й не чула її чудової української мови, то подумала б, що вона — французенка, та й прізвище її таке... — Еге, — стверджує вона, — мене й приймають за французенку на міжнародніх асамблеях. Був раз такий казус, що один чільний український діяч із США заговорив до мене французькою мовою. Я відповіла йому українською — і поставила в дуже незручне становище. Українською мовою він говорити не вмів.

Як і пані Пауш, пані Дікур говорять дуже мелодійно, з тим чудесним буковинсько-полтавським м'яким "л".

В цей час до вітальні зайшов тонкий і високий, як молода тополька, хлопець. Господиня представила. — Знайомтеся, це наш син. А ще маємо двоє молодших.

Син сів у крісло й чемно слухав нашу розмову. Але прийшов другий син, такий самий тонкий та високий, — і хлопці заговорили між собою потиху по-англійському. Щось запитали в пані Дікур, вона їм відповіла англійською ж.

— Але вони розуміють українську, — сказала при цьому до мене.

Я бачу. Молоде покоління майже все заговорило англійською мовою. Їх батьки — двомовні. Вони вже одномовні. Так скрізь, де була й кого бачила. Ще добре, що діти розуміють, а то буває, що й зовсім не розуміють, про що між собою говорять батьки. Це в тих самих місцевостях, де населення суцільно українське, у таких, як Смокі Лейк, Вегревіл. Де ще недавно англійські й французькі діти серед наших дітей переймали українську мову. "Чотирнадцятого року у Вінніпезі на учительській конференції журилися, як навчити дітей думати по-англійському, а тепер маємо журбу, як навчити дітей думати по-українському," — говорять старші. І ця журба переплітає всі розмови старшого покоління. Тривога проймає всіх. Що ж буде далі? На окружному жіночому з'їзді центральна доповідь була присвячена питанню: як затримати молоде покоління при українській мові?

— Ми маємо дві журби, — відказала на ці мої слова пані Дікур. — Ця — і ще одна. Діти наші не знають ніякої біди. Їм усе приходить легко, вони не мають на своєму шляху ніяких труднощів, перешкод. Це нас лякає. Що з них буде, як вони мають усе, що захочуть? Вони не виробляють у собі витривалости і волі досягання мети, — їм же тепер не треба робити ніяких зусиль. Це нас журить. Ми колись із великими труднощами добивалися того, чого потім таки досягли.

Я й про це чувала. Пані Дікур — учителька музики, провадила клясу скрипки. Вона мала по 150 учнів і всі її заробітки ішли на те; щоб чоловік мав змогу закінчити університет. Про посла Івана Дікура, фермерського сина, розповідають, як тяжко

доводилось йому бідувати, щоб ту освіту добути. Не раз, ідучи до школи, настеляв у діраве взуття газет.

— Діти наші... — продовжує пані Дікур. — Не знаю, може через становище батька... діти навіть у школі мають найвищі оцінки, їм і там не треба ніяких зусиль. От тому ми їх і посилаємо під час літніх вакацій на роботу, щоб знали, як то тяжко дійти до добробуту. Ми не маємо потреби, щоб діти працювали, але вони працюють. До речі, пані Янда, чи ви сьогодні таки вертаєтеся до Едмонтону? Ми мали б відвезти на восьму годину до залізничної станції сина, на роботу їде він.

Пані Янда приїхала в Вегревил до сина-лікаря і, покидаючи нас, щоб натішитися своєю кількомісячною внучкою, обіцяє вчасно повернутися та підкинути до станції молодого Дікура. Відходячи, вона зідхає:

— І мій Віктор також працює на важкій фізичній роботі. Він працював у ливарні, але там щодня були нещасні випадки, я так боялася за нього. Тепер він копає рови. Янда сказав, що син не буде вчитися в університеті, як не заробить собі 400 доларів на оплату навчання. Я так боюся за Віктора! Ануж, яке нещастя? Ну, скажіть, що воно за людина, мій Янда? Всю свою рідню вивчив, всіх братів поставив на ноги, вічно всі гроші відсилав до краю, а свого сина...

Але пані Янда, мабуть, перебільшує. От же й послові діти теж працюють чорноробами, щоб із них вийшли люди...

І ось я маю честь вперше в житті говорити з послом. Ще ніколи не доводилось. Та ще й у такій приємній домашній обстанові, у хаті гарно урядженій.

— У нас в Канаді не годиться, щоб гості не посиділи за столом, — добродушно наполягає він, коли я відмовляюся від гостини. І таки пробую я шинок, голубців та ковбас, ще й наливки.

Але розмова наша набирає широкого лету. Пан Дікур дивиться не так трагічно на раптову затрату української мови серед молодого покоління. Мова може бути й англійська, важливо те, що воно почуватиме себе приналежним до українського роду, що не буде соромитися свого походження. І це вже досягнуто. Раніш українців ставили в одному ряді з індіанами, вважали їх нездібними до культури, до розвитку, до поступу, некорисними для країни. Ці часи минули. Українці тепер посідають високе місце в усіх галузях господарчого й культурного життя. В самому Едмонтоні є п'ятнадцять лікарів-українців, чотири фахівці працює в університетських лабораторіях, 150 учителів-українців, а на всю Алберту маємо тисячу вчителів-українців, п'ять шкільних інспекторів...

— А, я одного знаю! Він віз нас своїм автом до Редвей і все приглядався до хлібів, чи гарні...

— Маємо кільканадцять агрономів і старший інспектор департаменту агрикультури, пан Лобай, українець, — продовжує своє тріумфальне перечислення пан Дікур. — А це до останнього часу була ключова позиція нашої провінційальної економіки. Голова міста, Василь Гавриляк, — українець, два рази його вибирали й, мабуть, ще виберуть...

— Пані Пауш дуже горда з того. Буковинець!

— В Албертійському університеті вчиться багато студентів і студенток українського роду на різних факультетах. Український фармер, з примітивних форм господарювання почавши, вже вийшов у ряд передових майстрів сільського господарства. Ось я приїхав спеціально на відкриття Експериментальної Фарми у нашому Вегревілі...

— Маємо в Канаді шість послів-українців, у федеральному парляменті. Маємо кільканадцять послів у провінціальних парламентах та міністра телефонів, пана Кузяка, в Саскачевані, міністра Михайла Григорчука в Манітобі. Все це свідчить, що вага українців не така вже маленька. Коли приходить українське Різдво, всі англomовні газети переповнені привітами українцям, поздоровленнями із святами, фотографіями святочної вечері. Радіо весь час посилає привітання, передає наші колядки. Такі успіхи наповнюють гордощами серця кожного українця.

— Як так дивитися, то хоч і великі успіхи, а ще одно покоління — й українська мова щезла в Канаді ? Дуже зле...

— Треба дивитися на речі тверезо, — відказав на це посол. — Я канадієць, тут народжений. Мої діти — канадійці. На Україну ми ніколи не поїдемо, нас цікавлять наші канадійські справи, а що найвище — ми можемо допомагати, чим можемо, батьківщині наших дідів. І саме як канадійці, ми можемо багато зробити.

— Але ж, — не здаюся таки я, — таки вище стоїть та людина, що знає, крім одної, ще кілька мов. І як це так? Щоб у себе в хаті мати ще одну, свою рідну мову, — і не використати нагоди її знати?

Ми розмовляємо вже довго, а тут підходить час. Приїжджає пані Янда. Якщо ми хочемо поспіти на восьму годину, то мусимо вже їхати. І так ми не докінчили пекучої розмови, я, власне, не виклала всіх своїх доказів. Я їх кінчала в своєму умі.

Як же це так, щоб бабка була скарбницею мови, а внук уже ні слова її не розумів? Он у централі Союзу Українок Канади тривога, розгубленість: "Ми не знаємо, для кого ми працюємо. Чи потрібна вже наша праця? Нема ким обсадити відділи. Ще на голову можна коїгось добрати у місцевих відділах, але секретарки, людини молоді, щоб знала писати й читати українською мовою, щораз менше можна знайти."

І ті інститути, що відіграли в минулому таку видатну роль у створенні кадрів інтелігенції (бо всі оці адвокати, і лікарі, і агрономи, і сам пан Дікур, і пані Янда перейшли через них), тепер уже видихались. Щораз менше й там чути українську мову серед вихованців, молоді з фарм. І нарікання батьків, що діти забувають своє, нічого не допомагають. Діти відповідають своїм батькам: "Ви — старомодні! Тепер інші часи і ми хочемо бути такі, як усі інші канадійці, хочемо не відрізнятися від своїх товаришів..."

А скільки родинних трагедій і драм у гарних патріотичних родин! Дочки утікають у чужий світ, сини не шукають собі пари серед українських дівчат.

Але з другого боку — посол-українець таки вибранець української виборчої округи з українським населенням. І це досягнення канадійців українського походження являється наслідком того, що українці живуть компактною масою. І ця маса таки вимагає, щоб із нею говорили її мовою. В цьому ж містечку Вегревіл сказав же один

фармер молодому лікареві: "А ти чого прийшов у фермерську околицю, як не вмієш по-нашому говорити?" І той молодий лікар-українець не тільки почав пригадувати українську мову, але й жінку навчив, бо вона допомагає при обслузі пацієнтів.

Ні, це таки процес, хоч і дуже покручений. Українська стихія тут могутня. Що то покаже майбутнє.

Пані Янда майстерно керувала автом і водночас говорила, — зо мною, з молодим Дікуром, тому англійсько-українською мішаниною. Її малий дванадцятилітній Володьо сидів ззаду і читав книжки, яких він набрав у дорогу аж п'ять. Одну він прочитав по дорозі до Вегревілу, такий завзятий читач. Але всі його книжки англійські, і сам він інакше не говорить.

Молоде покоління, що ти думаєш? Чи підпреш ти своїм молодим плечем справу, коло якої натрудилися твої батьки?

А може й справді ми старомодні? Якби молодь побачила вищий рівень свого українського, то й не відходила б. Тепер вона бачить довкола себе все удосконалене, модерно-вироблене. Самій вишивки та голубці її вже не задовольняють. Самого сентименту, що "так наші діди жили", — замало. Це ще не заступає привабливішого модерного способу життя. Може й канадійські комуністи такі успішні тому, що пересаджують останні культурні здобутки з України?

І пригадалась мені сценка у книгарні Д. Фербея. Прийшов дідок піонерського типу з вусами під Франца-Йосифа, хоче книжку купити. Книгар показує йому таку й сяку та ще й он яку, але дідок цих не хоче. "От, якби ви мені знайшли книжечку, що називається "Як вовчиця виховала царського сина". То файна книжечка!" А от Володьо такої вже не хоче. Він хоче майстерної й модерної. Майстерна по-новому література може бути тільки виплекана, мусить для цього бути літературне життя, видавництва, критика. Це — розкіш? То треба собі таку розкіш дозволити, як не хочемо втратити покоління Володя.

Молоді здобувають знання та професії, відкрилась нова індустріальна сторінка. Зрослі, ускладнені індивідуальності бажають і складнішої духової поживи. Поставмо на високому рівні наші вистави, концерти, балет, покажімо своєрідність і красу українського, не нижчу за блискучу тутешню, — то й молодь прийде.

Ось розповідає пан Пауш, яке надзвичайне піднесення викликали висококваліфіковані лекції з історії України професора Дмитра Дорошенка в Канаді перед війною. Вони так піднесли на душі канадійців, сколихнули таку творчу хвилю, що було задумане велике діло. Вирішили вислати в турне до Галичини канадійський український хор із оркестрою. Для цього потворили місцеві олімпіади, в кожній групі відібрано було все найкраще, набралось двісті осіб. Вже все було готове, мали виїжджати, тільки сталася затримка за польським урядом. Він не видав візи на в'їзд, а другого дня вибухла війна, і все розпалося. Всю цю історію Петро Пауш дуже добре знає, бо був обраний відповідальним.

Чи справді вже не можна більше сколихнути такої хвилі ентузіазму? Чи молодь перестала бути молоддю? Ні. Та й сили є. Ще й не аматорські, що на них досі їхала вся

культурницька робота, а фахові. Фахові сили є, але вони нидіють без матеріальних засобів. І знидіють, якщо не поспішиться українська спільнота створити культурний фонд, щоб її врятувати й використати для загального добра. І діло, розпочате батьками, знидіє, — молодь відійде.

Жертвенна українська громадськість збирає сотні й сотні тисяч на будову церков. Але вимре це покоління, прийде на зміну те, що тепер поспіль заговорило англійською мовою й не має ніякого прив'язання до української культури. Та й нащо ті величаві будови воздвигаються, коли тому поколінню байдужісінько, в якій церкві молитися? Воздвигаючи будови з каменю, треба вже тепер дбати, щоб і душі молодого покоління, яким церкви будуємо, наповнювалися українським змістом, а це, без повсякденного творення духових цінностей живими діючими українськими творцями, таки не вдасться. І якщо громадськість не підтримає праці живих діючих мистців, письменників і вчених фондами, то за два десятиліття й те, що є, стане тільки музейними експонатами, цікавими для двох дослідників.

А це ж так легко зробити! Хай члени забезпечувальних Союзів на своїх конвенціях постановлять, що одну четвертину процента прибутків із своїх мільйонів відкладається на Культурний Фонд; тільки одну десяту частину фондів, зібраних на будову церков, відкладається на Культурний Фонд; от уже на початку, першого ж року, лежить на столі сто тисяч. .. Хай би через цей фонд едмонтонські багатії-промисловці, купці, власники готелів, ресторанів та інших посіlostей — купили по одній картині в едмонтонських малярів і прикрасили б ними свої вітальні. А малярі змогли б малювати, замість водогінні рури, свої прецизні картини.

Але я розмірялася. Якби ж то... Тоді й Володьо захотів би знати не лише одну англійську мову, а й мову тата та мами, що чудесно нею орудують, тоді він мав би багато більший вибір цікавих книжок. А з розширенням зацікавлень духових зникла б і друга журба канадійсько-українських батьків, бо тоді знайшлося б багато цікавих занять для молоді, щоб гартувати свій дух. Не конче для цього треба гартувати м'язи.

Але я розмірялася. Тим часом ми вже під'їздимо до залізничної станції й молоденький Дікур дякує пані Янді, що відвезла його й не запізнила на поїзд.

ПАНІ ЯНДА ПОКАЗУЄ

Неймовірно, але факт. Я на мить торкнулася маєстату британської корони, її величності, королеви Єлисавети. Може не вірите? Запитайте у пані Янди. Коли не вірите їй, — запитайте ще у пані Пауш. Ми були тоді утрюх.

Моя нова приятелька, колега пера, Дарія Янда, має надзвичайний життєвий темперамент. Дар журналіста; з безтурботною легкістю розчиняти самій собі двері

навстежень. Крім того, вона не тримає в секреті цехових таємниць. Хоч сама пише книжку про українську іміграцію в Канаді, вона й у мене напам'ятовує, всіма можливими способами, всі можливі відомості про свою чудову батьківщину. Вже возила мене своїм автом немало. І по місті та його установах, і в ближчих та дальших околицях Едмонтону; і по редакціях та канцеляріях, і по фермерських домах, по степах, нафтових місцевостях; знайомила з адвокатами, фермерами, дітьми, музейними директорами, робітниками... Скрізь однаково помпезно. А оце приїхали ми до албертійського парламенту, оточеного парком, зеленими просторами та накиданими на них яскравими купами квітів, із краєвидами на потойбіччя ріки Норт Саскачеван.

— Оце саме там, — показує пані Янда на нижчу терасу цього берега ріки, — був заснований Форт Едмонтон, що з нього почалося наше місто. Це був другий Форт Едмонтон, бо першого зруйнували індіани. Цей форт збудувала знаменита торговельна компанія Гудсон Бей у 1808-му році, а через два роки індіани зруйнували його знову.

Встав в уяві цей самотній "Трейдінг Пост" серед пуші та прерій, — маленька огорожа з кількома будинками. Нашорошена, чекаючи гостей — прошених і непрошених. Прошені — дружні індіани, що приносять сюди хутра в обмін за горілку та старі рушниці; випадкові подорожні, що мандрують у розшуках щастя до невідомої країни північного заходу. Непрошені — ворожі індіанські війовничі ватаги, що раз-у-раз намагалися викинути білих із цих одвічних індіанських володінь. Аж тільки 1871-го року насмілилася біла людина збудувати перший будинок за стінами форту. 1876-го року було вже три будинки, а потім ще кілька будинків побудувалося на берегах ріки й відтоді почалося село, що йому судилося через неповних сто років стати містом міжнародного значення. Ті, що започатковували Едмонтон, і самі не знали, яке ідеальне місце вони вибрали, від них був тоді захований сенс цього вибору Але й тоді вже Едмонтону не могли минути мандрівники з Вінніпегу на захід, із півдня на північ. Всі ті проспектори, місіонери, дослідники західної півночі, ішли через Едмонтон.

Часи були суворі. Клімат був не такий лагідний, як тепер, — вітри, сніги, комарі влітку... їздили волами, бо коні зі сходу не витримували тут. Ріка була головна дорога, нею перевозили товари із сходу, а відвозили хутра. Коли провели першу залізницю з Келґарі до Едмонтону (а це сталося 1891-го року), то тут було лише 400 осіб. Маленьке-маленьке містечко на краю світу! А край світу просторий, невідомий, ще навіть і назви не мав, звався Північно-Західні Території...

Це приблизно в цих часах з'явилися тут й перші українські імігранти. Історія каже, що були це Іван Пилипів та Василь Єлиняк. Приїхали вони 1892 року.

Розростатися Едмонтон почав тоді, як вибухла золота лихоманка. Юрби людей бігли на Клондайк добувати золото, а Едмонтон став вихідним пунктом подорожі на північ. 1898-го року населення Едмонтону роздулося вже до трьох тисяч, багато осіло тут назавжди. І вже 1904-го року місто налічувало сім тисяч населення та вважало, що має право називатися "сіті". Минуло ще два роки і воно стало столицею новоутвореної провінції Алберти.

— Ми два роки тому святкували п'ятидесятилітній ювілей Едмонтону, — хвалиться

пані Янда. — Місцеві письменники видали ювілейну книжку, в ній там є також і мій нарис про українську іміграцію. Зветься він "Люди в овечих шкурах". Як приїдемо до мене, я вам покажу.

Ми підходимо до мармурових сходів — широких, пишно розгорнутих угору до будинку парламенту. Хочемо подивитися на нього всередині, на його музей, на краєвиди, на те місце в ногах парламенту, де був колись Форт Едмонтон. Останніми східцями іде вниз статечний літній добродій у чорному легкому вбранні, не то пастор, не то адвокат. Пані Янда хапає його за руку і так, як недавно дітям на фермі, адвокатові Петрові Лазаровичу у канцелярії, робітникам біля нафтової помпи в околицях Ледуку, представляє мене: "Знайомтеся, це..." Добродій щось добродушно промурмотів собі під ніс і потиснув мені руку, а потім пішов до свого авта.

Отак не змигнула я оком, як познайомилася з представником англійської королеви на провінцію Алберту, сером Джоном Бовленом. Аж далі на сходах довідуюся я, що це — найвища особа в провінції. Він уособлює собою королівську владу, він при відкритті парламенту сидить на королівському троні і відкриває сесії з традиційними церемоніями.

То чому ж так запросто підступила до нього пані Янда? Я думала, що це — якийсь колега її чоловіка, відомого едмонтонського адвоката, пана Янди.

Та пані Янді море по коліна. Але це, здається, взагалі, стиль цієї країни, що й досі, по суті, залилася ще піонерською. Тут нема й натяку на кастовість старих країн. Тут нема дистанції між професіями. Учора ти робітник — сьогодні купець. І навпаки. Учора посол, а сьогодні робітник. Навіть, у формі звертання нема ніяких умовностей, що є в інших країнах. Не звертаються тут ні по-імені-батькові, як звикли ми на східній Україні, ані величають титулами, як роблять це в Галичині. Ані не треба знати імени свого найкращого знайомого. Мої дві приятельки, що по обидва боки мене йдуть, зв'язані між собою довголітньою дружбою і називають одна другу: "пані Пауш", "пані Янда". Так само молодший віком робітник Король, що мешкає у Паушів, звертається до старшого віком — "пане Пауш", а Пауш до нього: "пане Король".

І справді, чи прізвище, яке носить людина, соромне, що його треба прикрашати допоміжними титулами, або й зовсім уникати?

Отже, пані Янді море по коліна, вона з такою ж легкістю, яку виявила на сходах, представляє мене ґайдові парламенту, і він з люб'язною поготовою водить нас по мармурових коридорах та залах палацу. А ось і те королівське крісло...

— Чи в Києві є такі гарні палати, чи київський парламент такий самий пишний, мармуровий весь? — питає мене пані Янда.

Зворушлива пані Янда, як вона горда за свою Канаду і як з усієї душі хоче уявити Україну, нашу столицю Київ, — і як їй важко це! Вона ж тут народжена, фермерська дочка із Саскачевану. Вихованка Інституту ім. Петра Могили, невтомна діячка і фонтан різних талантів. "Пані Янда? — Це динаміт!" — охарактеризували її мої знайомі землеміри з пембінських нафтових родовищ. Де в неї береться на все енергія? Писати, редагувати, перекладати, провадити розгалужену громадську працю, зразково

провадити своє господарство, самій ремонтувати свій великий дім, заготовляти на зиму городину — і ще й мене возити... Де в неї на все це енергія при її хоровитому здоров'ю, я таки не знаю. "Де ви навчилися так майстерно керувати автом?" — заздрісно питаю її раз, коли вона розповідала, що об'їхала всю Канаду й США своїм власним автом та скрізь робила відчити про скитальські табори в Європі. — "Ще змалку. В дванадцять років я вже їздила на тракторі у батька на фермії. Тато мій був поштар і завжди брав мене з собою, де їхав". І вона, така моторизована, залишилась такою фермеркою! Не може пропустити лану із снопами, щоб не зфотографувати.

Отже, що маю я відповісти їй? Чи збагне вона з моїх описів, як виглядає Київ, тисячоліттями будований, у порівнянні з цим п'ятидесятилітнім містом, ніколи не рушеним пожежами, навалами, грабунками?

Ми виїхала елеватором на найвищу вежу парляменту й нам відкрився весь Едмонтон у степу, та й по той бік ріки.

— Це, що за рікою, було колись окреме місто, — кажуть мені мої товаришки. — Страткона звалось, але воно ввійлялося в Едмонтон і стало його частиною.

Ага, Страткона, пам'ятаю. Це та бідна Марія Юрійчук, жінка "невторопного гуцула", сиділа тут два тижні у заїзді, а потім котила скриню до сплаву...

Звідси різнокольорові покрівлі домів творять яскраву мозаїку: синьо-червоно-жовто-оранжову...

— От, щоб ви побачили восени наші парки й краєвиди, коли всі дерева припудряться барвами, а потім ті барви розшаленіються жовтим, червоним, золотом, — каже далі пані Пауш. — От тоді б ви сказали, який наш Едмонтон гарний.

— Якби мій Віктор не працював, то він би радо показав вам наш Едмонтон з літака, — додає пані Янда. — Він у мене пілот, вміє керувати літаком. Я чогось за нього так боюся, ануж...

Справді, нащо студентів працювати на копанні ровів, коли він має знання машин, літаком керує? Але я — гість, і я мовчу.

Та пані Янда знову починає вже розповідати про перших піонерів, про презирство до них від канадійців.

— Про наших людей думали, що вони ні на що не годні, крім копати рови. Дуже велику працю заклали наші люди, в розбудові цього міста, цих доріг, цих залізниць... — Дивіться, це наш аудиторіум. Чи в Києві є такі будови?

Ми вже їдемо вулицями й мостом Едмонтону, пані Янда вже не раз показувала мені новобудову справді чудового аудиторіуму, але вона кожен раз забувала, а хотіла, щоб я не забула про нього. Ми завертаємо в район заможної кляси, поміж пишні резиденції понад мальовничими схилами ріки Норт Саскачеван. — Тут живе головний едмонтонський суддя, українець. Оце — хата лікаря Шандра. Це — палац такий, а це — такий. Це — провінційний шпиталь для індіан, там наші лікарі працюють.

Ми їздимо й їздимо, до безтями. А пані Янда мала час тільки до другої години? Вже четверта. І знов: це церква. — Це церква? А я думала, це шопа на сіно в баварському лузі. Самі скати дахів, а стін попід ними й не видно. Друга церква показує тяжке

вагання архітекта між модерним конструктивізмом і середньовічною готикою. Третя більше подібна на крамницю "Сейфвей", ніж на церкву, із таким сторчаком догори. Четверта — наче модерний ресторан із круглими стінами для зловлення краєвидів. П'ята має якесь кругле колесо невідомого призначення на верхушці конструкції. А оцей спокійний витриманий східний стиль, це мечеть, єдина на всю Північну Америку... Але ми краще поїдьмо, подивімся на українську греко-католицьку катедру. Ми ще не бачили, як її розписав маляр Буцманюк...

Кінчаємо ми нашу прогулянку по Едмонтоні тим, що проїжджаємо повз університет. Це — велике окреме місто. В ньому окремою кольористою плямою виділяється педагогічний інститут. Це такі величезні хвилясті зелені луки з накиданими на них без усякої симетрії яскравими купами квітників, що сама величезна будова інституту губиться серед цього всього. Пані Янда відвозить нас додому тією мальовничою дорогою і мостом між схилами ріки, що я так люблю.

Вдома розповідаю панові Паушеві, що познайомилася з найвищою владою Алберти. Але в цю хвилину — телефонний дзвінок. Дзвонить пані Янда.

— Недаром я весь час щось відчувала,— каже вона. — Віктор попав у катастрофу. Він уже в шпиталі. Завалила земля, мало не задушився, поранений в ногу. Був десять хвилин засипаний... Товариш його був трохи нижче й того відкопали вже мертвим. Віктор так мучиться, що нічим не міг йому допомогти...

ШУКАЮ БІДНОЇ ФАРМИ

I.

Це пані Янда втягнула мене в таке безнадійне заняття.

Коли ми блукали з нею та панею Пауш по замріяних околицях містечка Ледук, межі перелісками, озерами, озеречками і озерцятами, лугами та безмежними ланами, що колись були преріями, повз нафтові колодязі та "незгораючі купини", розглядали хреста Семена Бориса на роздоріжжі Калмар-околиці, коли обідали в новенькій кафетерії молоденького п'ятилітнього міста Девон, — я запитала в моїх товаришок, чи не можна б самого Семена Бориса побачити. Він ще живе? — Живе, має 92 роки. Але нема його тепер удома, це пані Янда напевно знає. Та тут є другі знайомі фермери, чи хотіли б ви поглянути?

— О, дуже! Подивитися на канадійський хутір, порівняти із спогадами дитинства...

— То їдьмо до Петра Олексія. — І ми, попитавши трохи дорогу в зустрічних авт, заїхали далеко від автостради, у безмежний простір степів, та й в'їхали у подвір'я саме тоді, як господиня ферми розмовляла з крикливими індиками.

Коло такої садиби, широкої та розлогої, із індиками, курми, свиньми, треба добре наробитися., думаю собі, поглядаючи на важкі спрацьовані руки, на овіяне степовими вітрами неміське обличчя канадійської фермерки. А взимку тут, у голім степу, як завіє,

то напевно накриє цю ферму пухнатою шапкою снігу. Тільки де ж це тут сільськогосподарський реманент, купи гною, ожереди соломи, клуня? Та й свиней-курей не видно, вони заховані за цими загорожами, а там у даліні, у глибині перспективи розігнаного в безвість подвір'я, стоять малинові будови, відділені від цього першого подвір'я простором. Хата ще раз відділена від подвір'я зеленим живоplotом і стоїть пишно, наче б не звідси вона, не хоче признаватися до ферми. І це вони самі працюють тут? Одна родина, без наймитів?

— За робітника тепер важко, — зідхає господиня. — Все треба самим. Ось приходять жнива, треба впоратися до морозів, зібрати весь урожай. Ферма наша стала тепер більша, бо прикупили ферму в сусіда-німця. Земля тут дуже добра. Маємо тепер чотири ферми.

— Наші фермери дедалі більше скуповують ферми у німців та французів, — не пропускає нагоди похизуватися пані Янда. — Коли наші люди приїхали до Канади, то кращі землі в преріях були вже розібрані. Ними вже володіли англійці, французи, німці... Наші люди мусіли брати дичавину, осідати в корчах, на озерах, в лісах. Тяжко боролися з природою, поки зробили всю ту дичину високоурожайними ланами. І тепер так високо стоять наші фермери, що випередили в мистецтві фермування своїх сусідів на кращих землях. Сусіди знеохочуються, кидають ферми, переходять до міста, а українці ці ферми скуповують.

— І хто ж обробляє ці чотири ферми, коли за робітника тепер важко? — мені цікаво почути від самої господині.

— Старий... Машинами все. Ось він скоро, мабуть, навинеться, десь поїхав до сусіда.

— А ми не дуже знали до вас дорогу, питали в якихось людей, — пригадала раптом пані Пауш. — Якісь їхали, нам по-українському відповіли.

— То ви напевно гадаїв зустріли! — здогадалася господиня. Я думала, що то прізвище, але фермерка каже далі. — Я гадаю відразу впізнаю, по гадайській мові.

Що то за гадайська мова? Ще не чула такої.

Сміючись, мені гуртом розповідають, що так називаються тут ті, котрі закидають зпольська, за кожним словом додають "гадам". Справді, щось таке казали...

Чи давно ця жінка приїхала з України? Такі вимоги до чистоти української мови, так кепкує з "гадайської".

— О, ні! — заперечують. — Це канадійка, тут народжена, тільки що все життя прожила на фермі.

Господиня покинула індиків і запросила нас до хати. Ми увійшли через фіртку живоplotу до окремого садочка, з клюмбами й квітами, з високими деревами на фронті. Хата в цьому оточенні всім своїм виглядом каже, що вона хоче виглядати, як міська панія, а не як простодушна селянка. Отже, ми заходимо.

То це селянська хата? — оторопіла я, ступаючи по килимах коридорів, увіходячи в світлицю, обложену білими кахлями... Та, власне, усе тут біле, новеньке, щойно з крамниці: модерна газова піч, холодильник, модерний злив. Це або готель, або

перевезений з Вудвардсової площі дім. І є гаряча вода? — А якже, ми й ogrівання маємо, в підвалі стоїть ogrівальний куб. — І електрика є? — Господиня тільки потиснула гудзика, щоб мене переконати. А як же працював би електричний холодильник? Ще в підвалі маємо морозильника, в якому може лежати сто курей, кабан і теля.

Та в цій хаті нема нічого селянського! Вона перенесена живцем із міста. В цій їдальні з масивними дорогими полірованими меблями, мереживними серветками нема ніяких дешевих прикрас. В цій вітальні з вікном-лихтарем, дорогими фіранками, захотіла б жити парижанка.

І я знову дивлюся на важкі спрацьовані руки. — Це ви самі устаткували, за вашим власним смаком? То ж тільки зайти сюди від свиней та індиків, — вже нанесеться бруду, а тут аж сяє чистота та розкіш. — Зайдіть ще нагору, подивіться на наші спальні. — І я йду килимами-сходами — нагору, зазираю в атласні будуари та повертаюся з переконанням, що втрапила таки в поміщицький дім. Тільки де ж ті слуги, що тримають усе в зразковій чистоті? Хто навів цей лоск елегантності?

Пані Пауш і Янда не дивуються. Гм, а що ж тут робити, як до всього є машини? Вони розпитують господиню про інше. То це й на полі Олекшіїв стоїть нафтовий колодязь? Скільки ж їм платять за винайм площі? — Компанія платить сто двадцять доларів річно, а ще крім того маємо "роялті". Нам пощастило, бо в нашому контракті на землю записано, що й надра належать нам. Маємо дивіденд із прибутків нафтової компанії.

Справді, збирають два врожаї.

— А де ж дівчина ваша?

— Та це ж готуємось до весілля, поїхала десь до Едмонтону на закупи. Я так боялася, щоб вона не знайшла собі якого англійця. Але, хвалити Бога, буду мати зятя нашого, українця. Хвалити Бога... Все, бувало, дочку просила, щоб за свого виходила. "Мамо, та ж серед англійців теж гарні люди є", — каже не раз вона. Але як би то воно було? Щоб був у хаті чоловік — і хто його зна, як до нього говорити. Я ж по-англійському, знаєте... Все ж таки свій чоловік, своя мова, своя віра. Різдво прийде — це таки свій, а то таки чужий.

Велика шовкова "парасоля" у вітальні розпустилася вже. Будуть під нею обдаровувати в суботу молоду, будуть багатими подарунками обсипати її, як дощиком. Цей "шавер" — щось замість нашого гільця?

Коли ми вже скрізь обходили, не минувши й "бейсменту" та ванної кімнати, я наважилася запитати:

— Чи це вважається багата фарма?

Питання було несподіване й незвичайне. Господиня оторопіла.

— Середня, — каже вона.

То як же виглядає тоді багата? Я хотіла б її побачити. І ще — побачити бідну фарму, щоб порівняти. — Пані Янда, везіть мене ще до інших фарм, хочу побачити бідну фарму.

І от почалося. Ми цілий день стратили.

Панії Янда знає всю околицю — Ребет Гіл, Калмар, Торзбі... Тут немало клієнтів її чоловіка, що й у неділю не раз приїждять у своїх справах аж до хати. Від'їжджаємо знову від битої дороги у фермерські закутки, а по дорозі вона називає: тут такі живуть, а тут такі. Та не скрізь нам щастить. Михайлишиних дома не застали, собака привітав. Ми заглянули у вікна солідного, цілком міського дому серед поля, походили по городі, пошукали огірків у пахучому гудинні, залізли в агрус та малинник, — але господарі не над'їжджали. В голові пані Янди склалися щораз інші пляни, до кого б заїхати.

Заїхали ще до одної ферми, там нас зустріли діти. Але чи це ферма? Це — наймодерніша вілла, може ця хата ще краща за ту, Олексіїв. Дівчатка у спортових штанях не поводяться, як перелякані хутірські діти, але й з неміським довір'ям запрошують до хати. — Як ви хочете, то дивіться, а тата й мами нема дома. — Ми ходимо по кімнатах цього міського дому, чудом пересаженного у степ, з лискучими паркетами, засувними дверима для шаф, з вікнами (без поперечок) майже на всю стіну завбільшки. І хоч діти ані слова не говорять українського, — на стінах висять портрети їхніх дідів-бабів у старовинній селянській одежі — тих піонерів, що прийшли сюди колись у нетрі та пуші, жили з койотами, дерли пеньки. Дивляться тепер із стін, яке пишне багатство розробили цим дівчаткам, що не вміють уже мовою дідів ані слова.

Заїхавши у ще дві ферми, я вже почала втрачати інтерес. Скрізь те саме. Ніякого села тут нема, скрізь міський комфорт — електрика, газ, парове ogrівання, гаряча вода з кранту. Шматок міста серед поля. Різниця тільки та, що одна ферма трохи вчорашньої моди, друга — просто з крамниці, ще наліпки, дивись, не зняті. Мабуть, ці фермері навипередки женуться за модою. Ага, мій сусід має вже он які модерні м'які меблі у "лівінг румі", нову пральну машину? Зажди ж, я його перевершу! Та ще різниця між одною й другою садибою — котра господиня більше квітників насадить перед домом. Простору вистачає, господарчі будівлі десь у ньому поховані, ферму оточує степ.

Ще буває різниця така, що в одного є роялті на нафтові прибутки, а в сусіда поруч колодязь помпує нафту, та "роялті" нема. Зате в нього на стіні висить кольорова аерознімка його зразкової ферми, що була вміщена в ілюстрованому журналі. За свою ферму, він дістав звання фермера-майстра і тисячу доларів премії.

Так цього дня не вдалося мені побачити бідну ферму — із свиньми, що чухаються об одвірок хати, із глечиками, що сушаться на кілочках ліси, з плугами-боронами десь там за оборою. То виходить, у Канаді вже здійснено знищення різниці між містом і селом? Так виходить, нема її. Стався шалений скок від забитого селянина до моторизованого інтелігентного майстра сільськогосподарської продукції. Фермер за годину автом опиниться в Едмонтоні, а в такій резиденції, повній комфортів та чистого степового повітря, зовсім не відчуває себе на хуторі.

Треба було б десь далі від'їхати, може це тільки під Едмонтоном так, у цих нафтоносних околицях?

І чого тільки не зможуть мої едмонтонські опікуни — пані Пауш, жіноча організація православної громади, Союз Українок Канади. Ще тільки здумала я собі, це, як уже знайомить мене на найближчому вечорі в залі! ім. Грушевського голова Союзу Українок, пані Софія Василишин, із одним чоловіком.

— Знайомтеся, це обласний інспектор провінційного департаменту агрикультури, пан Чарнецький. Ви як поговорите, то може пан Чарнецький захоче вам показати дещо в Алберті.

Агроном Чарнецький не заперечує. Так, він дуже часто виїжджає на терени провінції і якщо я хочу, то він може якогось дня заїхати за мною.

І ось цей день настав, ми вже виїжджаємо з Едмонтону в напрямку заповідника Елк Айленд Парк, до містечка Вегревіл, що славиться своїм суцільно українським населенням, нащадками переможців пущі, піонерів з Галичини та Буковини.

Агроном Олександр Чарнецький також нащадок перших піонерів, він мав два роки, як привезли його батьки до Канади. До двадцятьох років був собі хлопцем на фермі в Саскачевані й так був би до кінця своїх днів, якби не інститут. Ці інститути гуртожитки фермерської молоді в містах Вінніпезі, Саскатуні й Едмонтоні, виховали немало сьогоднішніх діячів. Був такий звичай, що вихованці інститутів на Різдво їздили по фермах із колядою та бесідами. Заїхали на ферму Чарнецьких двоє таких студентів із Інституту ім. П. Могили, — наколядували, наговорили, піддали хлопцеві охоти вчитися, а ще й дядько підмовив. Хлопець поїхав до школи, скінчив агрономію, відтоді безперервно працює за факхом.

Ми їхали тією дорогою, якою колись ходили перші піонери. Колись були це кручені стежки, мочарі та озера. Тепер це автострада з Едмонтону до Вінніпегу, по обидва боки розпливаються в безвість лани, гаї, клинці лісів, залишених для затримання снігу, де-не-де блакитні латочки озерець, зрідка порозкидані хатки. У цих хатках фермері тримають збіжжя, це шпихлірі. Фермер молотить на полі й не турбується звозити зерно додому, аж поки йому не зайде потреба кудись везти. І не боїться, що хтось розкраде? Дійсно, благословенна земля!

Дорога наша проходить через заповідник Елк Айленд Парк. Спеціально для нас вийшли з лісу бізони-бофало й ліниво порозлягалися край дороти. Була б не помітила цих колишніх царів колишніх прерій, та агроном запитав мене, чи я вже бачила бізонів.

— Ні, ще не бачила, але вже чула, що Елк Айленд Парк — майже єдина місцевість у Північній Америці, де ще збереглися ці розкішні звірі. Колись цих бофало у преріях Америки були незчисленні табуни. Гадалося, що вони ніколи не переведуться. Для індіан вони були основним джерелом їх існування, бо бофало постачали індіанському побутові все, що було потрібно: їжу, житло, одягу, знаряддя; бофало відігравали роль у індіанських віруваннях та церемоніях. Та прийшли білі й дуже скоро витеребили бізонів на м'ясо. Майже всіх винищили, а як залишилася маленька їх горсточка, тоді канадський уряд узяв бізонів під свою опіку, охоронив у заповіднику. Кількість бізонів

у Елк Айленд Парк зросла тепер до 1300 голів. Та ще один бізон, камінна статуя, стоїть на одному роздоріжжі в місті Келґарі.

Минали ми парк — накрапав дощик. Поки доїхали до Веґревилу, дощ перестав і ми підїхали просто під хату агроінома веґревідьської округи, пана Василя Підручного.

Чи я, взагалі, тут щось побачу, це залежить від погоди, а воно насупилося дуже. Правда, в цій Алберті скорої й випогоджується, сонце розганяє всі хмари, крім тих легеньких сніжисто-білих. Агрономові Чарнецькому погода менше важлива, бо він поїхав у дальші райони автострадою, але ось у Веґревільщині... Аби тільки хляпнув дощ, то всі фермерські дороги розмокнуть, на фарми тобі ніхто не поїде, бо авто загрузне. Але як буде гарна погода, то агроном завжди має багато справ на фермах, дасть Бог, поїдемо.

А тим часом озираюся, куди це я втрапила. Ніби то я шукаю бідної фарми, опинилася ж у інтелігентському домі. Книжки, картини, квіти. Будинок давно обжитий, в ньому витає традиція сталого побуту, не надщерблена модерним, з крамниці сьогодні привезеним добром. Будинок накритий віковими деревами, що встигли вирости тут, відколи існує він. І стоїть він на плеканому килимові шовкової трави, далеко від домів-сусідів. І в ньому картини тут, картини там, весь передпокій завішаний ними. Хто це тут маляр?

Дружина агронома, Анна Підручна, дуже привітна, та й інакше бути не може, бо ж вона — голова місцевої жіночої організації, а я під опікою організованого жіноцтва й приїзд мій уже попереджений телефонним дзвінком Стефанії Пауш.

Після кількох хвилин інтродукції, що супроводить кожне нове знайомство, я довідуюся, хто маляр. Пані Підручна показує мені картину "Моє життя в Саскачевані". Горбкуватий краєвид, жнива. Замріяні ліси в даліні, а на горбистому полі, скільки видно, стоять снопи. Дівчина присіла напочіпки й розв'язує платок з обїїдом, а довготелесий хлопець не має терпцю чекати й п'є із дзбанка воду.

— Це я з пам'яті малювала, молодість свою на фармі в Саскачевані, — каже Анна Підручна, і я вже впізнаю її в цій високій дівочій постаті. Все мені відразу роз'яснилося. Це ж передо мною розгортається сувій причин і наслідків. Ця малярка, з професії учителька, — вона фермерського роду, зв'язана з фармою, з канадійським селом всіма своїми духовими нитками. Звідти росте її надхнення, інтелігенція. Ось іще один, і ще один пейзаж в Саскачевані, що серед нього виросла пані Підручна. А ось — церква в подвір'ї, такому типово українському. Хата під стріхою, журавель біля неї, пліт, люди виходять із церкви, убрані барвисто, етнографічно, як в Україні ще на початку цього століття. Але це не Україна, це Саскачеван часів її дитинства. Малярка нічого не вигадувала, а малювала з плівки пам'яті. Тільки чого це хата й церква так близько одна від одної?

— В ті часи кожен господар бажав, щоб церква була побудована на його подвір'ї, — відказує вона. — Честь, життя вирує коло хати, весело, всі новини разом з людьми з'їжджаються з околиць...

Здебільшого пейзажі Анни Підручної саскачеванські, але ось одна така типова для

всієї Канади — "Елеватори". Ось "Залишена хата", така жалісна. Справді, залишена, а там же було колись б'ючке життя...

Дивна малярська біографія. Анна Підручна ніколи не думала маляркою бути. П'ять років тому одна старенька вчителька малярства попросила її, щоб вона записалася до неї на курс і цим піддала охоти молодшим. Пані Підручна з добродійства внесла десять доларів, а відвідувати курс і не думала. Тільки з цікавості пішла раз-другий. Вже перша її праця викликала здивування вчительки й заохоту. З того часу вона працює над собою, знаходить на це час, бо захоплена. Має вже щось із сімдесят полотен, багато продано, роздано. Але яка вартість її картин, вона не знає, ще ніхто їй не дав оцінки. Вона любить малювати і відчуває в цьому потребу.

Я також не знаю, яка вартість її картин. Але ди— влючись на них, входиш душею в канадське фермерське життя, більше, ніж через заморюючі доповіді-звіти.

Піонерська дочка, сама завжди серед фермерів, вона з тієї породи, що любить осягати важкі щаблі.

— Оце фотографія моєї мами, — показує вона портрет жінки з великим чолом, молодими твердими рисами. — Вона недавно померла. Мама мала надзвичайний голос і великі музичні здібності. Проста селянка, вона була дяком у церкві і диригентом хору. Та мама не була вчена, через це я всіх зусиль докладаю, щоб дочкам моїм дати музичну освіту. Чоловік зо мною свариться, нащо я безпотрібно гроші витрачаю, замість дати практичну освіту. Але як згадаю свою маму, та як бачу ті самі здібності у своїх дівчат, то ладна на всілякі жертви, аби дочок вивчити. Вчу моїх дівчат на піано, на скрипці і диригувати. Шкода, що старшої дівчини нема, вона ще залишилася у Вінніпезі, а ми з меншою оце вчора повернулися. Я там була за куховарку на Літніх курсах українознавства при Колегії св. Андрея. Інші дивуються, що я цим хвалюся, вважають, що куховаркою працювати понижує. А я собі думаю: як мені не соромно для своїх дітей варити, то чому ж має бути соромно варити для чужих дітей? Я ж їм там була, як мама.

"Мама" вісімдесятьох дітей ще живе цими курсами і тим ентузіазмом, що з ним роз'їхалися вихованці. Ці курси відбуваються щороку, мета їх — затримати молодь в українському дусі, розколихати любов до рідного, дати знання з історії, мови, української культури, скріпити симпатії між молоддю. Вихованці видають там свою газету, організували хор, влаштовують свої концерти, вечірки, роблять спільні екскурсії, провадять диспути. Ось я вчитала в тій шкільній журналі, на які теми відбувалися дискусії: "Рішено, що життя на фермі здоровіше, ніж життя в місті". "Рішено, що радіо ліпше, ніж телевізія". "Рішено, що печерна людина була більше задоволена з життя, як теперішня". "Вартість коміксів". "Чому я повинен знати українську мову". Все це "вирішують" Августини, Сільвії, Діяни, Лелії — так звуться ці фермерські діти.

Коли прийшов з урядової канцелярії агроном Підручний, То в мене з його дружиною вже були встановлені дружні стосунки. Ще коли б тільки узавтра була гарна погода.

Дощу вранці не було, випогодилося, сонце озолотило вєгрєвільські лани. Небо синє,

хмарки білі. Ми вже в авті, їдемо на фарми. Я — шукати бідної фарми, агроном — одвідувати членів клубу "Фоур Ейч", а пані Підручна — для товариства. Була ще в авті й майбутня п'яністка, дванадцятилітня Авріля, з таким самим високим чолом, як у її баби, з не по літах серйозним виразом обличчя, — вона з мамою. Куди мама, туди й Авріля.

Але що воно за "Фоур Ейч"?

Клуб "Руки, голова, серце, дім" (Hands, head, heart, home — все починається на "ейч") — міжнародний. Це — клуб фермерської молоді віку від 12 років до 21-го. Членом цього клубу може стати кожна дитина, що має охоту провадити досліди над якоюсь рослинною культурою чи плекати тварин. Вся їх гра-робота проходить під доглядам і за вказівками агронома. Наприклад, дитина хоче плекати свиню. Агроном вишукує на фармах і купує йому расове порося. Дитина його купає, годує, важить — все це під доглядом і з постійними консультаціями агронома. Коли порося вже вгодоване, виросло, свиню цю везуть на місцеву виставку-базар, де є експерт, він оцінює й дає клясу — першу, другу, третю. Там же на базарі є фірми, що скуповують вигодовану худобу, — і дитина їде додому з чеком. Крім того, член клубу "Фоур Ейч" дістає анкету з запитаннями, складає іспит. Хто дістане більше марок, той дістане ще й нагороду. Восени агроном вибирає найліпших два-три члени клубу і везе їх на провінційні змагання. На цих змаганнях виходять делегати провінції до домінуючої зимової виставки, що зветься "Роял Вінтер Фер" і відбувається в Торонто. Якщо який клуб виграє нагороду, агроном їде разом із дітьми-чемпіонами й на всеканадійську, й на світову виставку, квиток усім оплачений. Кожній молодечій амбіції відкрита широка дорога до міжнародної слави. Дорога широка, але й важка, і повна зусиль та праці над собою.

Інше вибирає собі плекання зерна і везе в слоїку на виставку своє зібране з дослідної ділянки насіння. Оце ж ми й їдемо до одного такого сімнадцятилітнього чемпіона плекання вівса, Августина Дубка, що дістав нагороду — квиток на міжнародну виставку в Чікаго.

Їдемо ми спочатку дуже борзо, по дорозі попадаються залишені фарми, такі сумні й обдерті будинки, як на картині в пані Підручної. Мешканці цих хатів уже живуть у Вегревілі й виїжджають на фарми тільки в час сезонних робіт. Інші покинуті через те, що фарма продана, її купив той, хто має більше фарм. Як має п'ять, то купує ще шосту.

Скільки ж один фермер може обробити землі? Агроном каже, що при теперішній механізації один фермер сам, без робітників, може обробити п'ятсот акрів. Одна фарма це 160 акрів. То виходить, один господар може обробити три фарми? От, а в нас в Україні, у колгоспі, ціла система бригад, ланок, ще й машино-тракторна станцій надодачу, та правління колгоспу, та канцелярія, та вічне понукання "соцзмагання й ударництва", та тільки й товчуть про виконання плянів, та деклямують про знищення різниці між містом і селом, — а взутися та вдягнутися нема в що. Вперед треба ту надбудовану піраміду трутнів нагодувати, напоїти й узутти.

А чи є державний плян, що диктує, скільки повинен фермер випродувати? — Ні,

каже агроном, фермер сам собі складає пляни, ніхто не втручається в те, що він робить і як він робить. Він тільки платить податки.

Від агронома можна багато дечого довідатися.. Щоб відповісти на моє питання, скільки платить податку фермер, він описує середню ферму. Середня ферма має від 200 до 400 акрів землі. Господар такий має молочну ферму, три трактори і всі потрібні сільськогосподарські машини, два вантажних авта, два легкових авта, з 500 курей, з 50 штук рогатої худоби. Вартість такої ферми — 35-40 тисяч доларів. Така ферма збирає з 8 тисяч бушлів зерна на рік і має річного прибутку 16 тисяч доларів. Податку такий фермер платить одну тисячу доларів.

Аж п'ятнадцять тисяч залишається йому? Це якби нашому колгоспникові сказати... Яка ж тоді велика ферма? — А велика це та, що має 1200 акрів землі, вона коштує 150 тисяч. — А чи є бідні ферми? — Чому нема, ферма, що має 75-150 акрів, це в нас вважається бідна ферма. Вартість такої ферми 20—25 тисяч доларів. У Вегревільщині є таких ферм п'ять процентів. Взагалі, в моїй окрузі є 2500 ферм. — І це все українські фермери? — 1926-го року українців фермерів було лише 30%, а тепер 80%. Наші українці все більше скуповують ферми від інших...

Агроном засипає мене цифрами. Не диво, він тут працює вже тридцять один рік :і знає кожного фермера, як свою родину, знає його здібності й усі потреби. Але якщо не треба дбати про виконання плянів, якщо фермер сам собі господар у своєму господарстві, то що ж тоді робить агроном?

Справді, наші агрономи в Україні тільки й роблять, що їздять підганяти колгоспи виконувати державні пляни хлібоздачі та хлібозаготівлі. Робота нашого агронома це стоси звітів і цифр знизу догори пірамідальною системою. Тут не треба цього бюрократичного наросту, то що ж робить канадійський агроном?

— А ми, агрономи, навчаємо, як краще господарювати. Ми тримаємо постійний зв'язок із фермерами. Ось я, наприклад, маю район у 80 миль завдовжки й 30 миль завширшки. Коли в якомусь господарстві витвориться в процесі діяльносте яка новинка, я її досліджую, вивчаю й раджу застосувати іншим фермерам. Або ж навпаки, ось з'явиться у фермера кузка чи хвороба на худобу. Він кличе мене й питає, що з цим лихом робити. Я досліджую, шукаю причини, кличу опеціялістіів, доходимо, як цього позбутися, я тоді й іншим фермерам даю інструкції, щоб і деінде такого не сталося.

Мудро!

Ми вже від'їхали від автостради, забралися в глибину Вегревільщини. Оце, кажуть мені, село. Де ж те село? Стоїть кілька елеваторів-зерносковищ, будинок із написом "Народній Дім", дві крамниці. Навколо безмежні лани, озерця. Але це, справді, канадійське село. Йото населення, ферми, — десть у розпливах просторів. Верхівки дерев маничать на обрїях, будівлі приземлилися до крайнеба. Оце ж і є село, а до свого центру, сюди, фермери з'їжджаються за своїми потребами.

Які ж то потреби — і про це може розказати пан Підручний. Ось, наприклад, з'їжджаються фермери на триденні курси підвищення кваліфікації. Програму курсів складено на всю зиму, її оголошують у газетах, висилають летючки до кожного

фармера. Фармер вибирає собі, що йому цікаве, і приїжджає на курс, що відбувається у Народньому Домі. Лекторів ми добиремо з усіх гелузів, фахівців. Висвітлюємо там спеціальні фільми. Більшість фермерів приїжджають на цілий курс, беруть участь в дискусії.

А які ж курси? Та різні. Найіпопулярніший курс — показова кузня. Фармер має багагто машин, то мусить мати й свою кузню. Ми ставимо таку показову кузню, в окремій кімнаті шістнадцять однакових зразків, щоб шістнадцять фермерів могли одночасно проходити курс. Потім кожен у себе вдома запроваджує таку кузню. Є і жіноча частина, там кожна дівчина може дістати універсальне знання, як провадити хатнє господарство. От, скажімо, вийшов новий спосіб консервування городини й овочів... Жінка бере з собою на такий курс дитину; на одному курсі тато, а на другому — мама, тримає сина за руку.

Я слухаю уважно, а сама дивлюся на церкву в полі, там на горбі. Як вона окрилює весь краєвид! Наче очі дивляться на цей гарний світ. А наші села, там удома, теж були з очима, а тепер, як не стало бань із хрестами, то наче сліпі поробилися. Індустріалізація зборолала церкву? Та й тут же індустріалізація.

— Крім того, ми маємо обласні й домініальні конференції, — розгортає далі свою картину пан Підручний, — Там ставимо на обговорення пропозиції новинок, поліпшень, що. витворило життя. На цих конференціях обмірковуємо їх, а уряд приймає постанови про запровадження у життя. Цього року у Вегревілі відкрито державну Експериментальну Фарму. В наших околицях є багато непридатної землі, солонці. Це — тверда, сива земля, уся в грудді, як зцементована. От, щоб можна було її використати, уряд заклав на свій кошт Експериментальну Фарму, запросив до праці знавців, експертів. Заангажовано дванадцять родин, і вони насівають всіляке насіння — ячмінь, конюшину, пшеницю, трави, дерева... Таких експериментальних ферм у Алберті є дві провінційні, дві муніципальні...

От і не треба соцзмагання та ударництва, щоб піднести сільське господарство на ту височінь, на якій воно тепер у Канаді.

Я ще хочу запитати, чи тут ферми спеціалізовані на продукції тільки одної галузі,, чи як у нас було, — всього потроху. От, скажімо, скотарство. Чи є й скотарські ферми, чи тільки зернові?

— Тут у нас — пшеничний район, але ви поїдьте на південь Алберти, то там побачите, принаймні, чотири типи господарства. Там є такі багаті господарі, що літом вони фермують, а зимою виїжджають до Каліфорнії. Другий тип це ранчо. В підгір'ях Скалистих Гір випасається у напівдикому стані рогата худоба, а скільки, то й самі господарі їй ліку не знають. Третій тип — цю худобу спеціальні ферми договують до стану, що вже її можна продати на потреби м'ясної промисловости. Четвертий — це поливні плянтації буряків, гороху, тощо..

Ми вже заїхали геть у поля. Сонце світить, але дороги ще не просохли. Завернув був пан Підручний до одної ферми, та й із середини дороги вернувся. Ми завертаємо в інший бік. Чемпіона, Августина Дубка не побачимо сьогодні

Переїхали) Мондер, столицю канадійських греко-католиків, монастир о.о. Василіян, найперше місце, де заснувалися вони в Канаді. Ці міста — Мондер, Вегревіл — одної давности, що й Едмонтон, але яка різниця між ними! Яка несхожа доля міст! То — велетень, це — малі містечка. Переїхали місто Ворвік — от, шість будинків, церква, "галя" Народнього Дому, сім елеваторів при залізниці і школа.

Школа ця вже замкнена. То колись до неї сходилися із фарм діти. Тепер всі ці сільські маленькі школи стоять нечинні, а діти вчаться у гарних великих школах, що їх відразу впізнати по величезних вікнах на розміри стін. Ми оце недавно проїхали повз одну таку, серед озер і просторів.

Але яке же діти добираються до цих віддалених великих шкіл? — На все є рада, дітей збирає й розвозить шкільний автобус. Діти тільки виходять від своєї фарми на дорогу і чекають. А колись же... ".. доріг на колонії тоді не було і до школи дітям приходалось іти корчами, млаками, або лісами. Зимою школи, взагалі, не було, бо були морози, а літом як була, то половина дітей, або й більше, сиділи вдома. Бо старші діти помагали при тяжкій піонерській праці, а малі безвістями милю або й дві боялися корчами йти до школи..." (В. Чумер "Спогади", стор. 10).

— Їдемо до, Маленки, що дістав звання майстра-фермера і тисячу доларів нагороди за зразкове формування та за участь у громадській праці, — каже агроном. — Тут усі фермері беруть участь у змаганнях, кожен хоче вийти першим. Може не так тисячу доларів дістати, як задля гонору.

Господар Маленка будується далі, йому мало тих будівель, що заселили його простору фарму. Він, удвох із молодшим братом, закладає саме фундамент, а агронома зустрів, як рідного батька. Почалася ділова розмова, а ми пішли привітатися з господинею, подивитися на її величезні городи. Забралися там у малинник. Я зовсім не хочу слухати ділових розмов, сама бачу, що все тут зразкове, а я ж шукаю бідної фарми, де б поросята купалися серед калюжі в подвір'ї. Але ферма є ферма, люди тут такі, як і українські селяни. Господиня напхала в задник авта величезну голову капусти, молодого горошку, якоїсь велетенської бараболі. Малини ми самі собі нарвали.

Знову ми блукаємо Вегревіньщиною, агроном везе, куди сам знає, серед степів-краєвидів, урізноманітнених далекими цяточками лісів, перелісків, фарм... Озерна країна, здавалось би, так густо тут тих озер, озеречок і озерцят. Часто навіть переїжджаємо через висип серед озера. Але це країна пшеничного багатства, ото на ньому зріс добробут цих бачених і ще небачених фарм, всі оті елеватори, шпіхлірі у степу, наповнені зерном. Та тут ми проїжджаємо повз новий модерний будинок із стіною-вікном і агроном не витримує, щоб не заїхати. Це тут живе фермер Кіц, сам собі будує хату.

Нас зустріли два молоді брати, зовсім не фермерського вигляду. Швидше це міські юнаки, що покінчали якісь фахові школи. Самі собі архітекти й будівничі, вони вицяцьковують свій дім зверху й зсередини. Вже викінчене мешкання в підвалі — кухня, їдальня, спальні, кімната-морозильник. Ще не викінчений водотяг, воду беруть із

ґрунту помпою. На партері саме кипить робота, виготовляються модерні меблі для цих щойновикінчених кімнат. Над партером уже нема ніяких поверхів, найостан ніша мода каже, що треба в підвалі ("бейсменті") робити мешкання. Чого так — невідомо. Дім може поширитися в боки, вперед, взад, але мода вимагає, щоб те друге чудове мешкання було підвальне. І так є. Компенсація за це — весь фронт перед хатою обдуманно розгонистий, засаджений квітами.

І буде жити цей Кіц серед поля, як у місті, потисне гудзика — і розіллється приємне тепло по хаті, а замість картин буде вікно. Жива картина сніжного степу заглядатиме в нього. Чи це справді фарма, чи вілла зманерованого багача? Господарча частина фарми відсунута далеко, її не видно, щоб не заважати вражінню, що це — вілла. Як потрібно до міста, то навіть не завжди треба їхати автом, можна й телефоном подзвонити. Справді: "рішено, що життя на фармі здоровше, ніж у місті". Цілюще повітря, за хатою городина із щойно випеченими сонцем вітамінами...

Це всі фарми мають телефони? — питаюся в пана Підручного, але він зменшує телефонізацію до половини. Такі, як ці вже мають, але ще не всі. І все ж таки я підозрюю, що агроном Вегревіищини хоче оглушити мене своїми фармами. Ідемо далі.

Заїхали ми в якусь закутину, що зветься Новий Київ. У фарму старого крою, без цих модерностей, що аж дух забиває. Пес вибіг назустріч, дуже сердитий, а за ним і дівчинка, дуже весела. Своїм товариським "гай!" до агронома вона відразу розбріла пса, він розчаровано відійшов набік і навіть пробував помахати хвостом. На ганку (такому старосвітському, аж рідному) з'явився господар, пан Семенюк, за ним його дружина. Оце може та сама фарма, що я шукаю? Все ще тут пахне старими датами, вчорашнім днем. Може тому й люди ці ще зберегли ту особливу радісну хутірську гостинність? Просять до хати, вся рюдина зібралася на подію приїзду. Ось і дід сивенький для повноти картини. Але ні, "тато приїхали з своєї фарми нас одвідати своєю конячиною". Шкапа така сама стара, як і дід, і його виїзд — це світ, що вже виглядає з минулого. Але що за гарна дівчина, ця шістнадцятилітня Петруня! Струнка, із здоровими рум'янцями, з природньою веселістю та скромністю школярки. Може яка студентка? — Майже, вона в цьому році закінчила гайскул, усмішка її ще не набрала стандартної обов'язковості, що накладає маску хоч на яку природню дівочу красу.

— Це — член міжнароднього клубу, "Фоур Ейч", — хвалиться пан Підручний. — Петруня виховала расового бичка і їздила з ним на міжнародню виставку в Чікаґо.

То вона — чемпіонка? Виграла змагання провінційні й домініяльні, вислали її аж до Чікаґо? Що за гарна група була, коли така прекрасна дівчина тримала там на виставці за воловоди свого бичка!

Господар теж хоче чимось похвалитися. Найкращими в окрузі йоркширськими свиньми. Та й як же гостеві не показати ті рожеві йоркшири? Семенюк дістав також нагороду, не тільки Петруня.

Ми йдемо до стаєнь і по дорозі фармер викладає свою проблему. Ось треба будуватися, та й не знати, чи в місті, чи тут. Три дочки росте і ні одного сина. Побудуватися б тут, — дочки порозходяться й нащо їм, старим, ця хата тут? Та й так

сидять покищо у старій хаті, а могли б і вони вже давно в кращій жити.

А тим часом уже в хаті розвели пир. Як ми повернулися із стаєнь, то вже стіл був заставлений печеним і вареним, з холодильника витягалися нові страви, нове вино, нова горілка. Це звалось тут вечерею. Добра вечеря! Сонце вже на вечірньому пружі, нам пора їхати, бо ще маємо декого відвідати. Попрощалися ми з Петрунею, її сестрами, мамою татом, дідуньом, дружнім собакою і поїхали. Тут є ще один фармер по дорозі. Він недавно побудувався і хоче перевершити усіх сусідів, премії прагне, слава майстра-фармера йому пахне.

Холодом потягало. Сонце червоно заходило за горбастії краєвиди, як ми проїздили околицею з назвою Коломия. Оце тут на горбі ставали перші піонери й дивилися, де б собі кращу землю вибрати. Вся земля, всі ліси, всі мочарі й озера були нічії. Заплатив 10 долярів і горни під себе 160 акрів землі. Тепер все це розоране, вироблене, тепер і проблеми інші.

Цей фармер Лазарук, що до нього ми заїхали вже на заході сонця, справді, вирішив усіх перевершити. В його новенькій фармі, побудованій одним заходом, не так притягав око дім, як господарчі будівлі. Вони нагадували штудерні кафетерії на роздоріжжях автострад під Нью-Йорком. Як і ті кафетерії, Лазарукові стайні й клуні облицьовані нержавіючою бляхою з витисненням на ній кокетливим візерунком, вони чванилися й кричали ще здалека: "А дивіться, які ми чепурні, гарні, високоякісні! А зайдіть у середину до нас!" Ми заходимо. Ага, ось і та кузня, що про неї розказував агроном. Лабораторія, не кузня! Чистота й клясичний порядок, всі деталі мають своє місце — гвинтик до гвинтика, шпінтик до шпінтика — може й занумеровані, заінвентаризовані? А зайдіть ще в шпихлір, де ми сушимо зерно. Ми сконстрували спеціальну механізовану сушильню, нею за дві години можна тисячу бутлів висушити. Це — Лазаруків винахід? Здається, бо фармер дуже вже пояснює агрономові механізм. Проблема розв'язана немала, бо албертійське літо коротке: у червні ще бувають останні морози, а в серпні — вже перші заморозки. Хліб не встигає дозріти, то збирають якомога швидше, а досушують уже в шпихлірі.

Господиня мені зовсім не повірила, коли я сказала, що в нас в Україні вже давно зібрали врожай, у липні протягом двох тижнів. А тут будуть збирати лише у вересні. І хоч це середина серпня, але щось так виглядає, що цієї ночі буде мороз. Після цього серпневого морозу потім знов буде ще довго тепло, ще всі дерева позолотяться й побагряніють. Але за одну ніч на городі все може вимерзнути, квіти пропадуть, коли б хліба на полі не померзли...

І господиня проникливим поглядом подивилася на особливі, "віщі" хмари надвечірнього неба, а господар уже знов кудись потягнув агронома. Справді, тут агроном як рідний батько, до нього всі горнуть, все показують, розпитують, всі свої клопоти розповідають. Дякуючи йому, і ми з панею Підручною та Аврілею надивилися та нагостювалися, наїздилися. Але бідної фарми я так і не побачила. Всі фарми — розкіш і багатство, комфорт, змагання на більший блиск. Бачила, правда, одну дуже старомодну ферму, але й там була "біда збагачення": купили ще одну ферму, тепер

треба бути і там, і тут, розривайся, не знати, де будуватися.

Ні, нема чого тут більше шукати. Може агроном навмисне показував мені тільки гарне? Він же тут за тата: його й у газетах називають фермерським батьком.

Пані Підручна мала ще в пляні пиріг із малиною, що ми нарвали на фермі. Але все склалося так, що другого дня я поїхала. Вертався із своєї об'їздки агроном Чарнецький, заїхав до Підручних. Ми пообідали й поїхали до Едмонтону.

4.

Отже, я таки навратилася шукати бідної ферми. Такого бурдею, як розказував дід Кондра, або таку хату під стріхою, як я бачила на картині Анни Підручної. Самі люксові модерні доми на фермах мені вже промигалися, вони були вже настільки звичні, що я й не пробувала дістатися всередину та розглядатися. Такії хати є і в Едмонтоні.

От, занесло мене аж у Смокі Лейк... І коли я гадала, що опинюся в цьому затишному містечку-мисочці, дні колишнього Задимленого Озера? Що знайду тут друзів, приятелів? Взагалі, життя моє в Алберті точиться, як фестиваль. Після граду вечорів та прийнять у Едмонтоні друзі повезли мене ще "на село", на окружний з'їзд жіночих відділів Союзу Українок Канади, у містечко Редвей.

То таке містечко, як і інші. Церква в гаю, церковна "галя", при залізниці сім елеваторів, а ферми представлені збором авт. Фермери поз'їжджалися на Службу Божу, а потім у церковній залі засіли за багаті столи обідати.

Аж тоді почався жіночий з'їзд і на тому з'їзді чоловікам дозволено було не тільки бути присутніми, але й промовляти. Я не перебільшую. Едмонтонський гість д-р Лев Фарина, так і почав свою промову — з подяки високому з'їздові, що йому дозволено промовляти. Фермери й фермерки слухали із проривами сміху пересипану баєчками, жартами та народніми прислів'ями промову д-ра Фарини, а я ще й із здивуванням. Тут народжений, канадієць, — а такий українець!

Та це стихія, тут можна гори перевертати з цими людьми! Попросили й мене до слова, я звернулася до Шипинців, що перенесли свою назву з Буковини, й розповіла їм гіро те, яку стародавню хліборобську культуру було розкопано в їх "старокрайових" Шипинцях та яка була вона багата. Слухали всі, як зачаровані, при великій тиші і ще й більше хотіли б... А в Нью-Йорку жінки після такого вечора, на цю саму тему, казали: "Пані! Та для нас це все незрозуміле!" А в Редвею зрозуміли. І зразу ж після з'їзду забрали мене нові друзі справляти мій безперервний фестиваль ще й у Смокі Лейк.

Напхалося нас у Шемелюкове авто, мало його не розсадили. Пан і пані Шемелюки, дружина о. Петра Сацевича, фотограф Гавінчук, я, пані Марія Рацой, пан Попович, себто тато Стефанії Пауш...

Побувати у Смокі Лейк для мене було абсолютно важливо. По-перше, тому що тут виросла й виховалася Стефанія Пауш, і я про Смокі Лейк наслухалася вже чимало, по-друге тому, що там в околиці є багато історичних місць, по-третє тому, що це одне з

перших місць заселення українських піонерів у Алберті. Ось наводжу з 50-ої сторінки "Спогадів" В. Чумера. Оповідає Кость Загарійчук.

5.

"Я приїхав до Канади з села Топорівців, на Буковині 1898 року. Приїхав з родиною і замешкав у гефбридів (мішанці індіан з білими. Д. Г.) в комірнім на Пакані. Ми були бідні, бо заледво було в нас десять доляріїв готівкою. Це було восени і я рішився піти пішки до Форт Саскачевану і там десь у фармерів наймитись до роботи. Там у німця я найнявся копати бараболю. І за тиждень заробив десять міхів бараболі. Це було найбільшим моїм щастям, бо було запевнення, що не помремо взимі з голоду. І коли я написав до жінки, що я заробив десять міхів бараболі, то вона не повірила, а прийшла п'ятдесят миль пішки, аби наочно перевірити, чи то правда. Бараболю мав відвезти мені німець аж по молочінню і я її закопав у землю, аби не змерзла. За це, що він мав відвезти мені бараболю аж на Пакан, я мусів вимастити глиною його стайню, аби худобі було тепло.

Жінка моя, не чекаючи, прийшла пішки і взяла майже міх бараболі на плечі і так несла аж на Пакан. Потім ще два рази приходила дивитися, чи бараболя не померзла, або чи хто не закрав. Оба рази пробувала брати на плечі і нести в мішку на Пакан, але німкинця їй не дозволила, кажучи: "Ти, жінко, дурна, та ж ти колись на здоровлю відпокутуєш; мій чоловік як сказав, що бараболю привезе, то привезе".

Я робив там ще й коло машини. І бараболю, і мене німець відвіз, як вже випав сніг. Жінка моя тоді, як клякла над тією бараболею, то з годину молилася. Дякувала Богу, що не дасть нам згинутися в Канаді з голоду. І на весні, як наші люди довідалися, що в мене є бараболя на насіння, то двадцять миль приходили здалека просити. Ми уділювали кожному потрохи. І що ви думаєте! Вони очка в бараболі вирізували і клали в землю, аби росла, а осередок варили на росіл і тим малі діти годували, бо молока не було. Розказувати тепер комусь про давні злидні, — ніхто не повірить. А я не забуду їх і до смерті...

Скоро на весні 1899 року я вибрав собі землю десять миль на північ від Пакану, тепер містечко Смокі Лейк. Хоч земля там була ще неміряною, все одно я хотів десь збудувати бурдей, аби було в чім родину примістити, а самому йти шукати роботи. Ми цілий тиждень носили із жіїнкою на плечах корчами нашу господарку з Пакану на гомстед. Найгірше приходилося нести корчами-ломами старокрайову скриню, в якій були всі наші маєтки. Дороги тут не було і возом не мож було там дістатися. Я там вибрав перший гомстед. Там ще й тепер стоїть перша хата, яку моя жінка побудувала з моїм малим десятилітнім хлопцем, Петром. Бо на весні я збудував лише буду, аби вони мали де від дощу скритися та вночі від дикого звіра сховатися і спокійно ніч переспати. А звіра тоді було всякого рода, найбільше мусів та каютів, та ведмедів.

Коли вже позносили ми свої "скарби" на гомстед, я сейчас вибрався 80 миль пішки до Едмонтону, а жінку з дітьми лишив у корчах. На життя лишив для них міх муки

"форексу", трохи ще бараболь і кавалюк солонини, а грошей ані шелюга. Одинокую п'ятку, яка в нас була, я взяв із собою на дорогу, бо в дорозі без цента хоч пропадай.

На Пакані був Годсонбейський стор, де індіани й гефбриди торгували. Я попросив Мічеля, управителя, що коли б моя жінка прийшла дістати цукру або кукурудзяної муки та солонини, аби їй дав; а я, скоро дістану роботу, то йому пришлю гроші. Як це я йому толкував, то і самий не пам'ятаю, досить, що він сказав: "алрайт, Кость!"

В Едмонтоні роботи не було. Пересидів там три дні й четвертого дня колов дрова в готелі, і дали мені за це пообідати, бохонець хліба і 40 центів. На другий день я купив ще два бохонці хліба, вудженої солонини, і пустився трекою на полудне до Калгари, бо думав, більше й старе місто, то борше можна роботу дістати. По: дорозі я вступав до фермерів, які там були, і питав роботи. Четвертого дня я дістався до Ред Дір. Це більше, як сто миль від Едмонтону. Під час подорожі, як захопила ніч, то ночував у когось у стайні, або таки під стиртою сіна чи соломи.

В Ред Дір здибав я російських німців і вони мені порадили йти до Глейшен, бо там фермери давніші й багатші. Я так зробив. Дістав роботу в німця двацять миль на північ від Глейшен. Там я робив ціле літо і заробив сорок долярів готівкою та вдобавок дав мені цей господар жеребну кобилу і одну корову. Як я цю корову дорожив, що я вам не годен сказати, ні пояснити. В багача може мільйони не такі були дорогі і він може й своїми дітьми так не тішитися, як я цим зарібком. Взяв я її на воловоди і в руках, пішки, вів аж до Ветасківін. Взяло мені чотири дні і три ночі часу дістатися до Ветасківін, бо по дорозі мусів її пасти. Там прийшов я до фермера попросити для себе їсти, бо: мій футраж вичерпався і я чувся утомлений. Фермер бачив, що веду худобу і ледве ногами плентаю, запитав, звідки я проваджу і куди. Я сказав. А він каже: "Ю крезі! Конину маєш, а сам пішки йдеш. Та ж прив'яжи корову коневі до хвоста, сам сідай на коняку і їдь, як господар". Так я й зробив. З Ветасківіну додому їхав верхи. Я це міг відразу зробити, але я жалувал жеребної кобили.

Як привів я цю худобину на гомштад, то жінка аж наполохалася, думала, що то певно я чужу худобу пригнав, і почала мене лаяти. Я мусів її переконувати, що я собі її заробив. Мою жінку здивувала худоба, а мене здивувала нова хата, яку вона з хлопцем через літо збудувала. Зсередини й знадвору вимастила глиною і накрила сніпками з довгої осоки, яку жала й пів милі носила з недалекого озера; а в хаті — мала дитина в колисці, плетеній з канадійської лози, чого не було тоді, як я вибрався на весні на роботу. Ось як ми в Канаді дороблялися."

6.

Як почув Микола Гавінчук, що о. Петро Сацевич хоче мені показати Пакан і що ми їдемо туди цілою родиною, то й собі приєднався. З фотоапаратом, звичайно. Пан Гавінчук має скромну назву "фотографіста" у Смокі Лейку. Але він — хоронитель скарбів. Все життя він збирає фотографії з місцевого життя і архів його має багато

чого, частинно опублікованого вже (наприклад у "Спогадах" В. Чумера), а більше неопублікованого. Багато чого хоронить його пам'ять, весела й погідна, бо все знайдеться в нього якесь оповідання з тутешньої бувальщини за 67 років, подібне на забавну анекдоту. Отже, ми приїхали на Пакан, ніяких корчів по дорозі не бачили, кругом лише впорядковані дороги та розорані поля, — а цей Пакан також не що, як поле.

— Оце та церква на Пакані, що недавно збудована. Стара церква згоріла, то "руські" збудували нову, — пояснює, а радше сам цікавиться о. Сацевич, бо ще нової церкви не бачив.

У чистому полі, на пригорку стоїть дуже гарна церква. На меморіальній таблиці вибито: "Жертва Паканської громади". Навколо — цвинтар, а на кожному надгробкові, та хресті написано: "Тут спочиває. .. (ім'я рек)". І імена ті всі та прізвища соковито українські. Та що ж це за руські!

— Це самі буковинці, — відказує пан Ґавінчук. — Приходить такий чоловік та й каже: "Запиши мене руським, я не українець". Я часом візьму та й заговорю до такого по-руському, а він: "Та ти говори по-людському, а не по-якомусь ґавняґай..."

Чого ця церква побудована тут у полі, в глухій закутані, далеко від Смокі Лейку, про це нехай скаже історія. Колись це була зовсім не глуха закутана, навпаки, ми в історичному місці. Ще задовго до появи перших українських поселенців, а саме 1870-го року, знаменита торговельна компанія Гудсон Бей, що перша пробивалася в недосліджені простори, побудувала тут Форт Вікторію і заснувала "Трейдінґ Пост" для скуповування й виміни в індіан хутрів. 1886-го року, пій, час повстання індіанських племен Блекфітс і Крі, тут була битва. Біля Форту Вікторія була католицька місія, і руїни старого будинку місії тут зовсім недалеко. Це тільки треба з'їхати з пагорба й опинитися на шляху Вікторія Трейл. Заслужена Вікторія Трейл, дорога понад рікою Норт Саскачевайн, була колись єдиною дорогою, спочатку протоптаною індіанами, а потім вживаною білими. Тепер вона втратила своє значення, стала тільки історичною пам'яткою, як і ці руїни, як ця пірамідка з необтесаного каміння — на місці бою з індіанами.

Пан Ґавінчук усе це завзято фотографує, а для масштабу ставить біля пам'ятника нас. Від колишнього: "Трейдінґ Посту" та Форту Вікторія зосталася оця гарно удекорована зеленню, обсаджена квітами садиба. Ґавінчук каже, що тепер це пошта Пакан, а поштарем тут — син управителя компанії Гудсон Бей, містер Мічел, одружений з індіанкою чи "гефбридкою". Має слабість до чарки, то батько його склав свій тестамент так, що син не може всіх грошей вибрати зараз.

Із зеленої квітчастої садиби вийшов старий чоловік, сам містер Мічел, і привітався. Він не знав, що ми тут злословили про нього, і попросив пана Ґавінчука зайти, зфотографувати якогось дуже давнього доляра, чи не першого випуску. І ми упхалися гурмою в колишній "Трейдінґ Пост", а тепер звичайне, старого типу приватне мешкання. Місис Мічел — жінка, як жінка, нічого індіанського в ній я не зауважила. Це стара вже людина з білою дбайливою зачіскою, але ось як обвила вона всю хати

зеленим плющем та ось скільки квітів насадила. На прощання й їх зфотографував пан Гавінчук біля масивного залізного цоколя в підвір'ї, де колись прив'язували ведмедя.

Ми стільки говоримо про індіан, а їх самих я ще досі не бачила. Чи ще щось від них залишилося? Чи вже всі вимерли? Ще є? То де ж вони? Чи ще й досі волоком їздять?

Кажуть мені, що канадійські індіани живуть у резерваціях. Тут недалеко також є одна резервація Часом індіани працюють у наших фермерів, а що зароблять, то зараз усе й проп'ють.

— Та й наші п'ють немало, — заперечив о. Сацевич. — Якби що добре чіплялося, а то...

— О, наші люди — майстри на "муншайнбей", — зажартував пан Гавінчук. А власне це так жартівливо називається тут самогонка: "місячного світла затока". Мабуть тому, що при місячному світлі роблять її. Гарний мають індіани приклад, що й казати!

— Індіани ніякої ролі вже тепер не грають. Нічого вже з них не буде... Один наш хлопець вирішив був присвятити своє життя для індіан. . . Скільки ми йому відраджували, щоб не витрачав своїх сил, а він в одну душу — ні, таки піду між них працювати. І став у резервації вчителем. Через рік сам утік звідти, мало не божевільний...

Так історія (чи не вірніше: горілка?) змела зі сцени цілий народ, і не допомогла його запашна, мальовнича, своєрідна культура, ані войовничість. Повчальний приклад і для "майстрів на муншайнбей".

Ми залишили цей забутий, покинутий куток, що відіграв і в житті українського переселенця немалу роль. Бо коли англійці, ірландці, шведи, німці та інші переселялися в Канаду, то вони діставали кращі землі, їх постачали всіма знаряддями й харчами, за них платив уряд дорогу, їм давали кредити. Наші ж їхали з голими руками, голими руками корчували ліси, ішли далеко на заробітки. То ж навіть позика в "Гадсонбейському сторі" була величезною підтримкою. А ще висилала компанія своїх людей скуповувати по фармах шкурки щурів, койотів, лисів і за це давала цукор чи гас.

— Більше, як два фунти цукру не могли дати, — згадує старий піонер, — бо самі не могли більше доставити. Гасу давали по батлі, це шість галонів. Лямпи дехто з собою привіз, а то — робили з каламаря й бляшки...

Цю роль постачання й обслуги фермерства перейняли тепер на себе, крамниці сільськогосподарських машин у фермерських містечках. Тільки вони постачають тепер куди вишуканіші речі: центрифуги для відвіювання молока, холодильники, пилосмоки, пральні машини, не кажучи про комбайни та інші польові машини. Перейшли такі склепи в українські руки. Ось у Смокі Лейку родина Рацой має такий склеп. Пан Шемелюк має підприємство, також чисто фермерське: фабрику очищення зерна від бур'янового насіння. Він зв'язаний з усією далекою й близькою околицею, аж із багатим хліборобським районом Піс Рівер, що відділений від цього району непочатими лісами. Він навіть їздить на далеку північ...

Ми покинули історичний закуток і поїхали до комфортабельної сучасності. Мій фестиваль триває далі. Із прийняття у о. Сацевича їду на жіноче прийняття у

Народньому Домі, зустрічаюся із тоненькими панями, вишукано одягненими, частуюся нанесеними сюди тортами, "кейками", "паями", приймаю подарунок. Розгортаю пакунок при всіх, щоб бачили, яку гарну серветку я дістала. З чоловіків нема ані душечки, бо тут існує неписаний закон: чоловіки не мають права вступу на збори жіночої організації. Одного разу, розповідають, якийсь цікавий заховався в будку кінооператора й геть чисто все вислухував, але там було багато пороку і він чихнув. Знялася тривога, негайно почалося дослідження терену, злочинця викрили, ганебно видалили й поставили сторожу. Отакі суворі звичаї в цьому благословенному Смокі Лейку!

І все ж не забуваю, чого я сюди приїхала. Чи побачу я бідну фарму? Пані Рацой працює в своєму склепі через день на переміну із спільничкою, то через день вона вільна. Отже ж, першого її вільного дня ми сіли в авто і пані Рацой помоторувала спочатку до дев'яностолітнього Кондри Дубця, а потім до Івана й Параски Палиликів.

7.

За яку милію-дві від Смокі Лейк стоїть дуже гарна простора фарма Івана Палилика. Будинок, кажуть мені, двадцять років тому збудований, тому нема в ньому зовні віяння модерного часу. Але всередині! Всередині надзвичай люксово все устатковано. Велика заля-вітальня ще побільшується могутнім вікном і краєвидом степу з нього. Вражіння — великого добробуту й смаку. Ці люди знають мистецтво оточити себе приємним комфортом і це мабуть від того, що заля ця незаставлена, що нефарбовані дубові паркетні незаймано блищать. Проте, все тут є. Величезна вазонкова рослина біля вікна пишно розпустила на всі боки свої віти. Канapi, м'які крісла, піяно — все удекороване найтоншими мереживними скатерочками. Шафа, наповнена докраю кришталем і порцеляною за склом, мріє про якісь парадні прийняття. Та навіть і попільничка на високій ніжці біля канapi щось таке собі думає про невимушену задушевну бесіду в часи дозвілля.

Господиню, Параску Палилик, ми застали на грядках біля хати, але ось за кілька хвилин вона вже частує нас по-міському. Підсовується до м'яких крісел низький столик, вноситься на таці печиво, кава. І чого було так далеко забиватися, аж у Смокі Лейк, коли на низькому столику й таці з серветками частують кавою? І чого завезла мене сюди пані Рацой?

Ми говоримо про мало цікаві речі. Про заготовлення городини на зиму, про урожай грибів цього року, про те, що й пані Палилик дістає пенсію... о, це вже стає цікаво! "Це дуже добре влаштовано тепер, що старі люди не мусять журитися в старих літах, не бояться злиднів"... — А то чого вони мають боятися злиднів у такій розкоші? Чи їм та пенсія потрібна?

— Але мені належиться, — на це каже пані Палилик. — В нас дістає кожен, як досягне 70 років, хто б він не був і що б він не мав. Та й ще всім не догодиш. Наші люди

ходили до посла Глинки, питали, чому він не добивається, щоб знизили вік; а він, такий жартівливий був, та каже: "Бо наш русин як затнеться, то жиє та й жиє, а пенсію йому плати..."

Господиня не виглядає, зрештою, такою старою, але пані Рацой питає, чи вона також дістала піонерську грамоту. В п'ятидесятиліття провінції Алберти всі піонери подіставали.

Пані Палилик виносить два сувої, чоловікову й свою грамоту. Ось таке вони дістали. Бо вона приїхала до Канади, як їй було десять років.

— Приїхали ми до Едмонтону, — згадує вона, — а там різних людей тьма-тьменна... Шведи, французи, німці — яких тільки там не було. Хтозна, куди поткнутися і як його зачепитися. Спасибі, один чоловік, агент, сказав моїм родичам: "Як ви хочете вибрати землю, то їдьте за мною." Але ми не їхали, а йшли пішки, тільки малі діти й речі були на возі. П'ять днів так ішли, поки добралися до Ту Гілс. Дороги не було, а просто через ліси йшли. Хтось проїхав перший і по тих слідах ішли та їхали. Ми запаслися хлібом, бо казали нам у Едмонтоні, щоб ми взяли із собою їсти. Але до хліба нічого не було. По дорозі ми ставали, мама виймали триніжки й там у лісі щось варили. Часом яка фермерка молока дасть, то то така була радість! Там і ночували в лісі. А озера тоді такі стояли, що часто доводилося по пояс брести водою.

Пані Палилик перериває свою розповідь. Може ще кави? Але її оповідання цікавіше за каву, ми просимо, щоб розказала, що ж із нею було далі.

— Приїхали ми до ліску. Але ж там і бідили! Не було чого їсти, муки було трохи — і це все. То мама, бувало, замісять тісто, а розкачати нема чим. Щипали пальцями й кидали в молоко, та й так ми їли. Мама варили їсти на триніжках надворі, бо в бурдеї ми спали. Викопали землянку, накрили сіном та й так спало три родини. Потім почали рубати й корчувати ліс, спочатку для хати, а потім на город, на поле. Збудували хату. Тато й брат узялися заготовляти дошки і робили за коней. Один виліз нагору, а другий унизу — і так пиляли дошки. Дуже гарні виходили... Тепер як поїду туди та побачу, що все те закинуте, а скільки то праці там закладено, — то так плачу!...

Чудно було слухати в цій хаті таке оповідання, не вірилося. Але хіба я сама не бачила при дорогах такі сумні закинуті старі хати, будівлі, фарми? Вони колись виникали в темному лісі, скільки ж то й у них праці було закладеної...

— Пожили ми там рік, потім я пішла до Едмонтону на роботу. Шість років працювала в наймах.

Можливо, що в тих міських наймах і дістала вона такий гарний смак до влаштування своєї хати. Це долучилося, але те, селянсько-піонерське, ніколи не зникне. Я вже оцінила, чому пані Рацой завезла мене сюди. Параска Палилик без чванства, ані без сорому розповідала свою бувальщину. Спокійно й просто. Що було., те й розкажує.

— Тут, де оця наша ферма, був густий ліс, а перед нашою оцею хатою було озеро. Ні лісу, ні озера ніякого ми не бачимо. Степ навколо тут.

— Привіз мене сюди мій чоловік, скоро-но ми повінчалися, і каже: "Це наш палац!"

А то — бурдей, землянка, кругом лише ліс та небо. На грядку треба було викорчувати. А тоді як почали ми корчувати — світу Божого не бачили. За три роки викорчували дванадцять акрів. Років шість так бідили, аж поки став хліб краще родити, бо перше вимерзало. Були тоді більші морози, гаддя всякого, ведмеді, вовки. Комарі загризали. Чоловік піде на роботу — за два місяці принесе вісім долярів. — Ще кави?

Так... Ця фарма, що я її шукаю, — лише в пам'яті старих піонерів лишилася. Тепер довкола лани, оброблені найновішими потужними машинами. Дім — справжній степовий модерний палац із усіма устаткуваннями — телефон, радіо, телевізія, електричні приладдя до всіх дрібних і великих побутових потреб. Діти всі вивчені, всі влаштовані. Дві дочки й син живуть у Едмонтоні, молодший син лишився на господарстві, а крім того бавиться в оркестру. Має всі музичні інструменти, керує оркестрою, усі навколишні весілля запрошують грати... Як назбирає до себе нагору своїх товаришів-музикантів, то й хата їм мала.

Та й скажи цьому канадійському селянинові, що вдома в Україні селянин (тепер колгоспник) — підстава нації — входить до міста з почуттям приниженості й подавленості. Не повірить! Бо сам він приїздить у своєму авті із почуттям своєї значності, може навіть і жалю до дрібноти й тісноти міського мешканця.

Той, про кого ми говоримо, молодий Палилик, саме в цей час із батьком порастється у подвір'ї біля сільськогосподарських машин. Це якраз на тому місці, де колись був бурдей, — так нам каже пані Палилик. А де ж було озеро? — Он там, де стоїть ваше авто.

— Чому ж ви хоч не зфотографували того бурдею, того озера?

— А, хто там про те тоді думав!

Ми подякували за гостину й поїхали, а пані Палилик відразу повернулася до перерваної на городі роботи.

8.

Смокі Лейк лежить унизу, всі три церкви видно звідси — українську православну, українську греко-католицьку, "руську". Всі три — українцями опікуються, сватами-братами, і всі три — ворогують... Але ми скоро вкочуємось у містечко і драстичний краєвид зникає.

Аж ось дивлюся — в самому містечку при дорозі стоїть те, чого шукаю. Стоїть стара-старезна селянська хата під обдертою стріхою. Справжня хата! Не ілюзія, не малюнок, не макет. Що це за хата? Ще й журавель при ній.

Пані Рацой заїжджає в закинуте подвір'я, ми никаємо попід вікнами з побитими шибками, бачимо там старі скрині, старе лахміття, старе начиння... Якісь побиті міллю, подерті й зношені старі кожухи старосвітські висять... Що ж це за хата?

— Це справді непростено, що хата така запущена, — наче виправдується пані Рацой. — Треба буде щось подумати, щоб охоронити її від знищення.

— Та таку хату треба під скло взяти! Та ж вона живцем перенесена з України, це ж

етнографічна цінність!

— Це одна буковинка колись її поставила. Приїхала вона з краю дуже багата, килимів навезла, всякого добра. Збудували цю хату. І все те якось марно пішло. Оце її теперішня нова хата, а в цій старій вона складає всякий непотрібний мотлох. Зайдімо до неї, може вона є вдова, то. відімкне нам стару хату.

Ми зайшли в сусідню міську хату, але застали там лише дівчинку, Дівчинка англійською мовою відповіла нам, що мама на роботі, нема дома. Діти в Смокі Лейку всі вже говорять англійською, а української не розуміють.

Ой, треба дякувати докторові Ярославу Рудницькому за те, що так невтомно провадить етнографічні записи в Канаді! Як не запише тепер, то все це пропаде, той багатий фолкльор, якого вже й в Україні маже нема. То ж в Едмонтоні є ще такі жінки, що знають до найменшої дрібниці всі старовинні звичаї, dokonують весільні обряди з точністю... і все це раптом зникне. Наступає блискавична зміна, молоде покоління виростає зовсім якесь інше, чуже цьому старому. Воно все перейшло на англійщину, а разом із втратою мови відбувається втрата народньої пам'яті свого минулого. Разом із старим зникає і пропадає також і кольориста історія їх піонерства.

Чому ж такий різкий розрив між поколіннями? Чому нема переємности?

9.

Виїжджаю із Смокі Лейку, опанована неясним, мішаним почуттям вдоволення-жалю. Нема вже пониженого, забитого селянина, бідна фарма лишилася тільки в спогадах піонерів. Але одночасно з розкішшю модерної фарми приходить і втрата українського духа та мови.

Випроводжає мене пані Шемелюк, ми чекали на станції автобуса. Сидить ще якась стара-старезна бабуся, вгрузла в землю, у хустці, з-під якої вибиваються сиві пасма. Вона обдерта, як циганка, але у вишиваній сорочці й у дорогому намисті, ще дівоцькому. Ми питаємо її, чи намисто це буковинське. — Еге... — А куди ви їдете, бабусю? — Та лікаря чекаю. — А чого ви його тут чекаєте? — Це автобусна станція. — Сказали мені чекати тут. — Та ви помилилися, бабусю, ходімо, я вас заведу до лікарського офісу, це тут поруч.

Пані Шемелюк хоче відвести бабусю, що не торопає нічого англійською мовою й заблудила в Смокі Лейку, але я ще питаю:

— А чого ви самі прийшли, такі старі? Чи не маєте дітей?

— Є дві дочки, в Едмонтоні живуть. А я тут бідую, на пенсії в найманій хаті... — бабусі вже й на плач зібралось.

— А чому ж ви з дочками не живете?

— Дочки подуріли! — вийшла раптом із журливої флегматичности бабуся. — Спаніли! Не хочуть, щоб я з ними жила... Дочки спаніли і подуріли! — ще раз одрубала.

Яка безодня розвернулася між цією бабусею й тими її дочками, а ще більша між

нею й сьогоднішніми дітьми!

В автобусі вже друга жінка. На якійсь зупинці зайшла — в хустинці, з вузликом у руці — хуторянка. Увійшла й каже шоферові: "Я штири милі їду на фарми". — "Ват ші сей?" (Що вона каже?) — питає шофер у пасажирів, але кожне знижує плечима, мовляв, не розуміють і показують очима на мене. "Вона її розуміє". Соромилася, чи що, признатися, що всі в цьому автобусі розуміють мову бабусі?

Чому такий розрив? Що фармерка не вміє говорити по-англійському, це зрозуміло і це їй прощено. Але що малий хлопчик у хорошій українській родині не знає вже, як буде по-нашому "стіл", "ніс", "вухо", — цього я вже ніяк не втну. Адже ж від того, що він знатиме, крім англійської, ще й українську, від цього він же не перестане бути добрим канадійцем. Батьки стоять вище, бо вони знають дві мови. Діти їх уже одномовні.

Щось тут бракує. Але що? Чому жиди вчать своїх дітей тих мов, які вони знають. Вони навчають своїх дітей і української, бо їм треба для бізнесу.

Що ж це таке, що тут навіть для бізнесу, в суцільній українській стихії, вже не треба мови своїх батьків? Що тут бракує?

10.

Так я бідної фарми не знайшла. Всі бідні фарми покинуті. Знайшла я її в музеї.

Коли в'їдете в заповідник Елк Айленд Парк і доїдете до величезного двадцятимилевого озера, там на мальовничому пагорбі побачите українську піонерську хату. Під стріхою, з причілком — така своя, рідна, затишна хата. Журавель біля неї задивився в небо. Після цих вицяцькованих модерних "бонґало", "бейсментів", вікон на всю стіну, плоских дахів, — наче чистої води напилася після пундиків.

Хата ця вносить спокій у весь краєвид, одухотворює його. Вона ще здалека притягає зір і вже не хочеться від неї відриватися.

Я приїхала з Паушами. Вони мені розповідають, що уряд ухвалив побудувати у цім парку три музейні одиниці: репліку української піонерської хати, репліку індіанського шатра і репліку старого Форту Вікторія. Поки там хто ще надумається, а українці вже й зробили. Будовано цю хату за моделлю патріярха албертійських українців, Петра Зварича, і під його безпосереднім доглядом та вказівками. 1951-го року було відкриття цього пам'ятника, музею-хати. Народу з'їхалося — тисячі! З фермерських околиць, з Едмонтону...

Тихо в парку, вже сезон минув. І хата замкнена, ми тільки зазираємо через вікна. Так, українська хата, тільки мисник не на тому місці, він повинен стояти напроти печі. І скрині нема, а стоїть плетений кіш. Образи не там... Я критикую, але пані Пауш заперечує. Це ж не хата в Україні, а хата перших переселенців із України в Канаду, тому все так зроблено, як було в тих хатах тут, у Канаді..

Ми ще довгенько товклися біля хати, відходили й оглядалися, бо чогось не хотілося від неї віддарюватися. Така вона рідна та мила, — еманация таємного чару українського села.

— Видно зразу, що в такій хаті живуть статечні, роботящі, хороші; люди, нездібні ні на яке ошуканство, — каже Стефанія Пауш. — Видно відразу, що тут бояться Бога і люблять правду. Ця солом'яна стріха відганяє все зле та недобре, і з такої хати нічого злого не може вийти.

КЕЛґАРІЙСЬКІ ДЯДЬКИ

1.

— За такого інтелігента я не проміняв би й одного свого старого ходака, — важко сказав водій нашого авта, керуючи стерном, везучи нас у темну ніч.

— Алилуя!

Вертаємося ми, нас повне авто, з гостей від одної степової фарми, а тому в нашому авті дуже гамірно, розмовно, співно. І яких тільки пісень не знають ці келґарійські дядьки! Старовинні пісні, ніде ще не записані, і знані мені з дитинства, бо й мого роду дядьки та тітки їх співали. Повертається те дитяче почуття любови до чогось приспаного у віках, всмоктано поколіннями з рідного ґрунту, туга за чимось недосягненим, нездійсненим ще силою мого титанічного народу, роз'юшеного чварами, розпитого в горільчаному дурмані.

Ось і сьогодні. Та й розгулялися ж у того гостинного фермера! Приїхали ми на його хутір, — а там повно гостей. Коли, як, що? Невідомо, господар їхав поперед нас своїм автом із церкви сам. Стіл посеред хати аж угинається від закусок, як на Різдво. Гості позасідали м'які крісла, канапи, фотелі. Господар припрошує гостей, котрих несмілівіших, господиня підносить на таці ковбаси, закуски, холодці. Чаю? Кави? Чарку свою допивайте!

А в вікно, таке завбільшки, як ворота, заглядає безмежний степ. Цей хутір ані сусідів близько не має, ані лісу ніякого. Весь степ, що око засягне, належить цій фармі.

Господар, його дружина, його син дуже привітні. Раз-у-раз підходять, поговорять — щоб ніхто не чувся тут самотнім. Питаю я, хто це, а хто це, — господар сам не знає. Хто їх сюди запросив і чого вони тут. Але чи ви не знаєте широкогогостинних дверей цього дому?

— У мене часом по сорок людей буває з усіх усюд — з Келґарі, з Едмонтону, з Летбріджу. Це сьогодні ще мало, — каже господар і поспішає забавити іншого гостя. А тут вже й син підходить, питає, чи не з'їла б я ще чого.

Це якраз добра нагода дещо розпитати. Аґроном Підручний коротко охарактеризував чотири типи господарки на півдні Алберти. От би їх побачити! Цікаво, до якого типу належить їх господарство?

— Ми маємо іригацію на наших полях, — відповідає на це молодий фермер. — Тут

поблизу в Летбріджі є цукроварня, консервні фабрики, броварня. Ми плекаємо бурякові плянтації. А пшениці не сіємо, бо тут для пшениці земля занадто дорога.

Та розмову нам перебиває тоненька пані в чорній сукні. Я її помітила ще в церкві, була вона ще в чорному ж ширококрисому оксамитному капелюсі. Дуже елегантна, я думала, що то — якась артистка. А це тут такі фермерські жінки. Отже, молода фермерка послала кудись свого чоловіка, а я спинила зір на метеликові: її мала доня кружляла на килимові вітальні у білому повітряному мереживі.

Пиво вносили до хати скриньками, горілку пили склянками... можна сказати, дискретно, бо не доносили до парадної вітальні, а розпивали в простішій передній-кухні. І ще на прощання пили, стоячи в колі, співали по-парубоцькому, з витягом, із блаженним виразом на лицах — як співали вони ще вдома, коли й не думали, що доля їх кине до Канади, пошпурляє ними по тяжких заробітках і винесе на своєму хребті у розкоші та багатства.

Все було так зайняте своїм пивом, що я й не наважилася заговорити про якісь такі екскурсії в тутешні околиці. А так хотілось побачити ті нелічені череди худоби в напівдикому стані! Між нами кажучи, я сподівалася, що знайду тут якогось земляка, який має охоту та час показати тут дещо. Може ті "майни", куди наші люди ходили на заробітки, може які історичні місця... Є тут десь якась скеля з написами доісторичної людини... Та ніхто мене й не запитав, чого забила я сюди. Хоч і щиро та гоїно частують, а мабуть сьогоднішній день пропавший.

Як сильно нагадують вони мені заможних хуторян, що були колись і в Україні! Вони також уміли гуляти й випивати, запійно співати, так, як співали щойно в хаті, як співаємо в авті ми. Але там було ще щось. Була цікавість до зовнішнього світу, бажання знати, що робиться поза ними, був інстинкт видати із своїх надрів вищий позем українського буття. А тут — сліпий кут. Хоч і соковиті це українці, а сліпий кут! "Що? Атомово енергія скоро замінить газоліну? Все це брехня, світ як стояв, так і буде стояти, а вчені це боми. Ось я знаю одного такого... Два роки вчився на адвоката й ще не заробив і одного цента. Я за такого інтелігента не проміняв би й одного свого старого ходака!"

І шкода! Гроші й чарка ще не все. Може той невдаха й не видумає грошоробної машини, але може б він записав оцю старовинну пісню, щоб не вмерла вона разом із фізичним кінцем старшого покоління. А майбутнє покоління, діти сьогоднішніх дітей, не простять цього. Вони будуть гордитися своїми дідами й прадідами, як гордяться вже американці своїми першими колоністами. Вони будуть ставити про них фільми, і ця пісня буде їм конче потрібна. А її ніхто тепер не записує, бо нема тут ні інтересу, ні розуміння. Цю пісню колись будуть шукати, та буде вже пізно...

Ось таке щось верзеться, щось невиразне проноситься в голові блискавицями, разом і з сумом за нездійсненими візіями, коли співаємо в авті вночі, по дорозі від Летбріджу до Келгарі. Яка чудова ця пісня, я її ще не чула ніколи. Старовинна. Пісня ця так воодушевила водія нашого авта, що він звернув із автостради і запхався в бездоріжжя. Там ми погасили усі світла — і звідкілясь узялися чарки, потім пляшки з

горілкою, ковбаса. Було таємничо і незвичайно, а головне — таємничо, бо заборонено. Це якби так наскочив поліцай...

Та, й знову ми виїхали на автостраду, з голосними піснями, а як почали попадатися хуторі, містечка на підступах до Келґарі, то мені вже зовсім здавалося, що ми в Україні. Щось таке подібне й пан Садовник розказує... Виїхав на полювання качок, а там завіяло, занесло снігом. Він одгрібався, аж поки не накучило, тоді випив горілки, ліг на купу снігу й співав, аж поки не заснув...

2.

"Едмонтон робить нафту, а Келґарі збирає гроші" — так кепкують келґарійці і так воно є.

Друге місто після Едмонтону в Алберті, лежить воно майже при кордоні "Стейтів" (як тут величають українці Сполучені Штати Америки). Засноване в долині, де сходяться ріки Бов і Елбов, місто розпливлося тепер по горбах та улоговинах, розплескалося на підгір'ях — підступах до Скалистих Гір, і кінця-краю йому не видно. Ще пару років тому тут нічого не було, цього моря партерових будиночків із кольоровими покрівлями, що розхлюпалося з чашки долини. За цих пару років населення збільшилося майже вдвічі і кожне хоче жити в люксовому модерному лартеровому будиночку, на просторі, замість душитися в багатоповерхах і тісноті центру міста.

На одному такому горбі стоїть і хата Івана та Софії Садовників, така ж модерна, як і навколо, з килимом зеленої трави, з квітником і городам. Звідси вже видно снігові вершини Скалистих Гір (Кенедіян Ракі Мавнтенс), бо від Келґарі лише вісімдесят миль до гірського курортного містечка Бенф, що за цими сніговими вершинами. Отож, я в цій хаті Садовників, які мене зовсім не знають, але до яких одного разу подзвонив із Едмонтону телефон від Стефанії Пауш. Цей магічний телефонний дзвінок, хоч дуже ніжний, а має непереможну силу: вже другу ніч ночую я в цій гостинній хаті та другий день надокучаю господині своїми розпитуваннями. І перше, що я запитала в пані Садовник, — де ж ці люди працюють, всі ці 180 тисяч населення? Що вони роблять і де вони набралися, коли ще пару років тому ці підгір'я були порожні та дикі?

— Едмонтон робить нафту, а Келґарі забирає гроші, — відповіла на це пані Садовник. — Всі компанії, що розробляють нафтові родовища в Алберті, всі їх контори, й офіси, банки, все міститься в Келґарі. Це сюди припливає все те багатство, що зродила нафтова промисловість. Та й молодь доростає, кожне жениться, виходить заміж і будують собі свої кубельця.

Але мені цього мало. Я хочу сама побачити якомога більше цього Келґарі, що в часи дитинства Едмонтону було вже великим на свій час містом. Сюди йшли на заробітки наші перші колоністи — працювати в копальнях, копати рови для каналізації й водогону. Мені кортить побачити цю столицю підгірських ковбоїв та ранчо.

Широковідомих "стемпіді" я вже не побачу, бо вони відбуваються влітку, у червні, а тепер серпень. "Стемпіді" — велика щорічна подія у Келґарі. Це — десятиденна виставка всього, чим показний цей район. Індіани в традиційних убраннях парадують через місто, — цього року вибирали королеву-індіянку. Перегони історичних піонерських критих возів, запряжених чотирма кіньми. Перегони кавбоїв із ранчо — на конях, на биках, на коровах, на телятах — і все неприручених. Найбільше і найуспішніше змагаються індіани. Під час перегонів публіка ставить грошові ставки, виграє й програє, хвилюється... На ці десять днів келґарійської "Екзибішн Стемпід" з усіх кінців Північної Америки з'їжджається стільки гостей, що не тільки всі готелі, а й приватні мешкання переповнені. В готелях на ці дні за два роки вперед замовлені кімнати.

Це я знаю тому, що Садовники мають готель у середині міста.

Тому що пан Садовник зайнятий у готелі, а його дружина не дуже так певно керує автом, знаходиться ще одна мила пані, яка хоче пожертвувати для мене свій дорогий час. І лан Садовник дає своє авто на цілий день. Пані Надія Кобильник забирає мене, заїжджає за о. Хруставкою, який щойно прибув на парафію й міста зовсім не знає, — та й повезла нас, досвідчено й обережно керуючи чужим автом.

Коло мене аж двоє співрозмовців, мені вже не треба говорити, вистачить прислухуватися до них, що я з охотою й роблю. Отець Хруставка розпитує про місцеве українське життя, про стан парафії. І ще поки ми доїхали до динозаврового парку, я вже знала, що тут нема такого скупчення українців, як у Едмонтоні. Дуже помішані подружжя — українки одружуються з фінами, мадярами, італійцями. Українці, звичайно, поділені на православних і католиків, а є ще третя окрема група — червоні, які взагалі до церкви не ходять. Вони мають свою "галю", де справляють христини та весілля без священика. І похорон? В обличчі смерті більше бояться Бога і часом кличуть духівника, щоб хоч поховав гідно. Деякі українці перейшли до англійських церков, а ще інші — до "свідків Єгови".

Церковні справи Надія Кобильник знає якнайкраще, бо вона — диригент церковного хору, а навчив її диригувати Петро Пауш.

— Бідне в нас українське життя, — каже вона, — нікого воно й не цікавить інакше, як під знаком чарки. Зійтися, щоб випити, ще можуть, а про якусь імпрезу чи виставу, чи концерт, то й не питаєте. Нікого не побачите. Але якби кому було ще й працювати. . . Бідно в нас, нема кому. А треба. Бо є такі випадки, що самі батьки хочуть своїх дітей посилати до української школи. Знаю одного такого українця. Він не говорить українською мовою й жінка, його ніколи не знала української мови, але вони мають четверо дітей і хочуть їх посилати до української школи. Ви дивуетесь? Він вважає, що його вирядувала від загибелі українська молитва.

"Колись, як був малим, мати його вчила по-українському молитися. Але пішов на десять років до морської служби і все забув. Аж одного разу сталася на морі аварія, пароплав почав тонути. Серед 36-ох осіб врятованих був і цей чоловік. Він не пам'ятає нічого, тільки пам'ятає, що коли стався на пароплаві вибух, то він, сам не знаючи чому,

почав молитися, як мати в дитинстві вчила, по-українському, а що далі було, то вже не знає... І сталося чудо, материна молитва врятувала."

В такій мішанині, як оце з розмови видно, дійсно тільки надприродні явища ще зможуть затримати швидке вимирання української стихії. Але цьому песимістичному твердженню заперечує сама особистість Надії Кобильник. Молода моторизована канадійка, тут народжена, інтелігентна й освічена, вона вільно й без надуми говорить і з нами прекрасною, їй рідною українською мовою. Значить, можна й без чуда мати цілі скупчення таких канадійців, як є одиниці.

З динозаврового парку недалеко й до центру міста. Чи може то з авта Келґарі не здається вже таким великим? Особливо, коли пані Надія каже, що тут, у цих двох бльоках центру міста, келґарійці роблять усі свої покупки. Звідси вони розтягають до своїх будиночків усі ті маси меблів, холодильників, кухонь, різного приладдя, одержі, що запотребовує оце, вчора постале, нове забудовання.

Але за містом, з висоти гольфових полів, як із літака видно грандіозну панораму цього вибуялого міста, цю писанку кольористих покрівель, що поховалася у бганках узгір'їв, засіялася мачком на горбах. Як воно виглядало років п'ять тому, можна уявити собі, звернувши очі на голі підгір'я, що попростували далі, десь до Бенфу. Але й там, геть чисто вже в голому степу, височаться новобудови багатоповерхів, "апартментгавзів". Що ж, вони також колись будуть у місті, воно охопить їх потужним кільцем.

Звідси ж видно й величезного червоного хреста, там, десь у низинах. Він домінує над усім містом. Це — безкоштовний шпиталь Червоного Хреста для дітей-калік. Він стоїть на другій, нижчій від будинку Садовників, вулиці. Колись був побудований на горбах серед степу. На цей шпиталь в Келґарі безперестань ідуть пожертви, і то дуже щирі. Зовсім у протилежному кінці міста, біля броварні, є маленький мальовничий парк із цілою системою басейнів, музейним індіанським шатром, статуєю бізона, колишнього царя тутешніх прерій. У басейнах влітку плаває риба, а взимку влаштовують показ народніх казок. Все дно в цих ставочках засіяне срібними й мідними монетами. Це все — пожертви від публіки на шпиталь для дітей-калік. Час-від-часу той урожай монет збирається, а на дні басейнів появляється новий засів.

Надія Кобильник вважає нас її гістьми. Замість завезти нас туди, де взяла, вона везе до ресторану обідати. І заїхали ми до такого ресторану, що може один такий на цьому континенті й існує. У цьому ресторані всі дівчата, що обслуговують гостей, невимальовані, краски лица природні. Так хоче власник цього ресторану, член релігійної секти "Крістіян Саєнс". Він приймає працівниць до работ" з одною умовою: прийшла до праці — умийся і змий із себе всі мальовила. І уявіть собі! Ресторан цей завжди повний, треба чекати на місця, а господар дістає ще й нагороди за прекрасну обслугу та смачні страви.

Це була високої марки люб'язність з боку пана Садовника й пані Кобильник, що вони, не пожаліли авта й часу, аби показати Келґарі, його низини й висоти, його ділові й аристократичні дільниці. В цім місті, ближче до США, витає вже подих "Стейтів". На вулицях багато різноманітної публіки: ковбої з ранчо у ширококрисих капелюхах, у шкірянках із пацьорками на рукавах, обперезані ремінними поясами, у високих чоботях; індіани з заплетеними косами, що приходять із своїх резервацій; грошова курортна й туристична публіка, що пливе з Бенфу і до Бенфу із його радієвими купелями, гарячими джерелами, гірськими чарами-озерами та палацами-готелями... І українці тут не ті, що в Едмонтоні. Тут нема широкорозкритих обіймів прийнять, вечорів, закусок і перекусок цілої громади з кожної великої й малої нагоди. Нема й зацікавлення свіжою людиною. Хоч би як ви здалека приїхали, то яке кому діло? У кожного є свій "гоум" і кожен сидить у тій шкаралупі.

— Я довго не могла звикнути в цім Келґарі, — признається пані Садовник. — Тут для всіх найголовніше в житті — "пейда". Нікого не підважиш на гуртову справу. Оце як треба зробити якийсь вечерок, то не допросишся нікого, щоб склалися на нього. В Едмонтоні це дуже легко: тільки шерхни — й уже кожна жінка несе щось на спільну вечерю. А тут кожна викручується. Я оце побуду ще до кінця головою жіночої організації, та й також відмовлюся, нащо воно мені? Як треба випрятати церкву, то я мушу те робити, бо я — голова. Я не відмовляюсь від важкої праці, я звикла робити, як кінь, але я — з іншого села. У нас все було якось інакше — весело, дружньо. Сходилися до Народнього Дому, співали. .. Бувало, наробишся тяжко за цілий день на фермі, але кортить за п'ять миль пішки прибігти до галі. Інде й іти не було куди... А тут тепер молоді самі не знають, що їм вибирати: чи спортові змагання, чи кіно, чи "гоумпарті".

Софія Садовник така показна та гарна, як і її чоловік, дорідний і представний волиняк Іван Садовник. Вона має тонкі видовжені риси і трохи строгий вираз лиця, який випогоджується, коли вона заговорить про молоді літа на фермі. Вона не вчилася у школах і її серце переповнене стихійною Україною, такою, як вона була на фермі, місці її народження.

— У наших околицях (у Редвей) французькі та англійські діти поміж наших дітей повиучувалися по-українському. Всі діти, як тільки вийшли із школи, відразу переходили на українське, — згадує вона, — в хаті сусідів були наші українські страви.

І Редвей, і Едмонтон — її стихія, але тут, у Келґарі, нема де розвернутися цій стихії, власний дім її прибиває.

— Може недобре, що я найменшого сина вчила спочатку по-українському? Може треба було відразу вчити по-англійському? — журиться вона. — Дістав він незадовільно за англійський "спелінґ" (вимову).

Причина, мабуть, інша. Хлопчик з першого дня, як пішов до школи, затявся говорити тільки англійською, а української мови від нього вже ніколи ніхто й слова не почув: Чому? А чому — українська пісня не розтопить його дитячого серця? Батько й мати знають безліч пісень і співають прекрасно, але коли мати часом сама собі в хаті

розспівається, то син оцей маленький питає: "Мама із куку?" Діти ці вже чужі, не схвалюють у душі своїх батьків, соромляться їх. І мати перестала в хаті співати, із сорому перед сином.

Та й лишається пані Садовник бінго. Бінго заповнює вечорі, — якусь десятку виграєш, програєш. Ще різноманітнять келґарійські будні всілякі змагання й нагороди. От, щоб виграти нагороду за найкраще оформлення біля хати! За найкраще обставлену хату всередині. Кожна хата намагається на Різдво засвітити надворі перед хатою ялинку. Для оцінки місто вибирає журі, воно присуджує премії тим, хто найкраще оформив різдвяну ілюмінацію...

Все це, звичайно, пишно, але пані Садовник почуває себе людиною "не з того села".

А може тому таке бідне тут українське життя, що мало українців, а як і є трохи, то нема тут культурного життя, замість концертів та вистав ллється ріками "медікал солюшен", як називає горілку місцевий хіропрактик, пан Авдріяшук? Може той хлопець тому й соромиться свого. середовища, що воно стоїть нижче за загальний рівень канадійського оточення? Що ж він бачить серед старших? Крім "медікал солюшен" у повних склянках, ще й таку українську мову, як оце: "Френд, візьми гамер та плаєрси і пофіксуй на корнері фенс. Не розумієш? Я ж тобі українською мовою кажу!" Має рацію, якщо такої мови соромиться.

Тут, у меншій, проте густішій, краплі води, видно краще, чого така безодня .виростає раптово між дорослим та. найменшим поколінням. Не можна закинути старшому поколінню, що. .воно само штовхає своїх дітей до втрати українського обличчя. Ні, воно журиться цим. Шукає, як запобігти катастрофі. І в Келґарі так само, як і скрізь, люди щедро дають на церкву, цей природній осередок українського життя, щоб вона зберегла український вогник не тільки для цього, але й прийдешніх поколінь. Вони з гордістю дивляться в англomовній газеті на "пikчep" — всю свою родину за різдвяним святвечірнім столом. Але вони цілковито не відчувають потреби в українській культурі, в молекулярній праці над її розбудовою. На цей духовий храм, що вишліфовує шар української інтелігенції, вони дивляться, як на непотрібний баяст, зайвий і безглуздий видаток, а на носіїв її виразників, як на бомів. І що ж виходить? Стихійне почуття любови до рідного не видержує натиску оточення, коли його не різьбити й не обточувати любовно.

Треба цих людей розуміти. Вони тяжко працювали, поки доробилися свого багатства. Їм здається, що праця, нецілеспрямована на збагачення — не праця. Як хто; вчився-вчився, а бідний і не може своєю розумовою пращею себе прогодувати, то за такого не варт дати й одного ходака. Але це ж так само здається й селянинові, що тільки одна мужицька робота, хліб орати — робота. Всі інші — пани. Над цим селянином тяжить вікова традиція зненависти до тих, що коштом його праці жили в палацах та добре їли. Ця законна зненависть до, минулого переноситься на сучасність, і що найгірше, на ту категорію людей, що працює так само, як і вони, тільки не фізично, а розумово.

— Нам заздять, що от Садовники — готельники, багаті. А скільки треба було

наробитися, щоб дійти до того, — огірчено каже пані Садовник. — Тринадцять літ провадила я ґросерню, бучерню, молочарню, сільськогосподарські машини, скільки натягалася я тягарів, а ще й удома треба було все поробити, обійти сім'ю з п'ятьох осіб. Я не навчена дармувати. Ми робили, а хтось хоче панувати...

— Хто ж? Ваші ж діти, — на це я їй. Справді, хто ж ці "пани" — лікарі, вчителі, агрономи, адвокати, що я з ними познайомилася в Алберті? Фармерські діти. Та й найстарший син Садовників, здається, вже "пан": він — директор і господар власної цементовиробні.

Може я й розгнівала гостинну пані Садовник, але таки сказала. Бо вдається, що таки тут криється причина розриву межи поколіннями. У цьому ототожненні панів і інтелігенції. Канадійська українська інтелігенція вийшла з надрів таких самих фармерів, що й пані Садовник; свою вивчену верству треба плекати, а не ненавидіти її й зневажати. Без любовного плекання своя інтелігенція й не зродиться, а без неї не може оформитися й українська свідомість наймолодшого покоління. Самих датків на церковне будівництво вже сьогодні мало, треба, щоб виховувалися свої композитори, музики, письменники, актори, малярі... Може це вже будуть внуки фермерів — не шкодить. І на таку "розкіш" не жалуйте коштів, дорогі наші українські багаті, бо як пожалуєте, то всі оті вибудовані церкви в другому поколінні вже будуть або непотрібні (бо діти і внуки перейдуть до англійських церков), або стануть неукраїнські і лунатиме там китайська молитва. А доростаюче покоління, ваші діти й внуки, всмокчеться з усіми талантами й здібностями у кращу, вищу культуру. Інакше кажучи, станемо угноєнням. Вже сьогодні самими писанками, вишивками та аматорщиною не відбудемось.

Я не могла так повно розгорнути свої думки перед панею Садовник, тим більше, що вона все одно не розуміла, чого це я безпотрібно шалаюся по Алберті. Замість пильнувати якогось прибуткового діла, я аж до Келґарі забилася, все шукаю якихось динозаврів. Динозаврів, зрештою, можна побачити і в келґарійському паркові, а я всіх розпитую, як це дістатися до Бед Лендс. Втім, своєю стихійною частиною душі вона відчула, що я — "з того села", і прийняла мене так, як годиться "у тому селі". Возила по гостях, де сама їздила, переночувала, Дбала, щоб у її хаті я не була голодна.

4.

А надворі вже мороз і сніг. Оце й захопив мене той мороз, що його, вже два тижні так боязко виглядають албертійці. Квіти навколо Садовникової хати за ніч вимерзли, сніг літає лапатими клаптями. Але ще було тепло. Ось повіє з гір теплий вітер "шелук", він відразу прожене мороз, і ще буде гарно та сонячно аж до самого Різдва.

Але що мені з того, коли я трушуся в літньому, сідаючи до авта? Пан Садовник, їдучи до готелю на працю, цього ранку підвозить мене до станції "Грейгавнд". Ми знову їдемо повз шпиталь Червоного Хреста, широкими магістралями ноєозбудованого міста, а потім впірнаємо в долину, де розходяться ріки Бов та Бабов, у вузькі вулиці.

Оце, значить, це старе Келґарі, що його колись будували й перші піонери-українці? — думаю собі вголос.

— Погано збудували, — нарікає пан Садовник. — Вулиці тісні, не можна й розминутися...

Я ПОБИВАЮСЯ ЗА ДИНОЗАВРАМИ

У келґарійському парку пасуться динозаври. Попід ногами в найбільшого ходять люди, ніби миші. На хвіст вилазять діти, як на гору. Літом динозаври слухають концерти симфонічної оркестри. Дивні потвори, гігантські ящури, що повиходили з казок. А може казки про драконів і страховищ — це пам'ять людська про динозаврів, що вже тоді, в часи дитинства людської раси, доживали свого віку в печерах? Ці динозаври, що пасуться в келґарійському паркові — кам'яні статуї. Їх зробив скульптор Канерва із своїм сином, на підставі розкопаних кістяків у околицях поблизу Келґарі. У Ред Дір Велей, біля міста Дромгелер, водились ці динозаври тисячами 150-75 мільйонів років тому. Були там найрізноманітніші породи: трав'їди і м'ясоїди; літаючі, плаваючі, повзаючі; на чотирьох лапах ходячі і на двох, з маленькими передніми лапками, як кенґуру; озброєні панцерами; з жахливими пащами; з гігантським тулубом і малесенькою голівкою... Але в келґарійському парку пасеться вісім.

Побиватися за динозаврами я почала ще в Едмонтоні, як довідалася, що тут десть є Бед Лендс (Погані Землі), — жахливі дикі краєвиди, такі, яким уявляємо собі пекло. Маю слабкість до такої химерної краси, вона мене більш вражає за загально визнану.

Власне, задля цих динозаврів я й до Келґарі забралася. Але в Келґарі ніхто ні динозаврами, ні Поганими Землями не цікавився. — Хочете поїхати до Дромгелеру? Чого? Там нічого такого нема, це звичайне майнерське містечко у ярах ріки Ред Дір. — Була тільки одна людина в Келґарі, що не здивувалася з моєї "примхи", бо вона й сама там недавно була, це Надія Кобильник. Але тим то й зле, що недавно була, бо другий раз їй тепер не випадало їхати, хоч охоче ще раз побувала б. Вона може допомогти тільки порадами. Як уже не буде нікого, щоб показав, то щоб я звернулася просто до музею...

Нікого так і не спокусивши динозаврами, одного снігового ранку я стоїчно попрощалася з Садовниками і засіла в моїм прибранім домі, "Грейгавнд бас стейшин" (чи як тут кажуть українці "сташіні", чекати автобуса на Дромгелер.

Для кого цей розклад руху сплямований? Я зможу приїхати до того шахтарського містечка лише о сьомій годині вечора. Але звідти виходить автобус о восьмій ранку, то якщо я за ніч упораюся, з динозаврами побачуся, я зможу вранці узавтра й виїхати з Дромгелеру. Тут уже знайомих ніяких не маю, в Келґарі сказали мені, що в цьому містечку є багато українців, але то — самі комуністи.

Гарні мої відомості, що й казати! Але я радісно лечу на спині "Хорта" до динозаврів, як до своїх найближчих приятелів. Сніг не сніг, дощ не дощ, я поспішаю до вас, мої динозаври!

Та сніг тільки лякав. Наче й недалеко, яких 80 миль, а я наче їхала з холодного краю в теплий. В Дромгелері вже й сліду не було зими, там стояла тепла погода.

В лоббі готелю я відразу вхопилася за телефонну книжку. Мусить же тут бути щось українське. На "У" є церква. Телефон нічого не відповідає. Чи далеко українська церква звідси? Господар готелю каже, що це не тут, а в Нью-Кестл. Що таке Нью-Кестл? Вночі нічого не розбереш.

Уранці вдосвіта блиснув у голові спасенний спогад. Та ж пан Садовник щось таке згадував, щось таке, ніби про священика із Дромгелера, о. Сивенького... А може це той добросердечний о. Сивенький, що був у моїм таборі діпі в Австрії?

Але треба пробувати ще інші двері, що відчиняться до. динозаврів. Треба знайти той музей, що його так хвалила пані Кобильник, там директором музею — Мек Вей, він можливо навіть візьме на своє авто та сам покаже ті Бед Лендс, може ж таки ухопить його за серце, що я так здалека прибилася?

З таким баянсом вранці почимчикувала я вулицями мініатюрного міста, разом із шахтарями, що ото вчора заповнювали бари й коршми, а тепер біжать до роботи з "дінерками" при боці. Котрі ж із них українці? Кажуть, є дуже багато наших людей тут.

Музей у такому маленькому містечку знайти не важко, але важко в нього; вступити. Він замкнений та ще й до того недвозначно вивішено табличку: "Замкнено". Може ще рано? Гм, піду шукати української церкви, того якогось Нью-Кестлу.

Горби та гори, щось таки справді від пекла тут, — наче піраміди насипані, наче ярі розмиті. Якесь усе розрите, чорне, безформне. Вулиці містечка в підніжжі цього краєвиду видаються неправдивими, їх зелень — фальшиво насаджена, штучно плекана. Яка затишність може існувати в такому місці? Одначе, люди її й тут творять.

І церкви тут є, ще й багато, але яку не огляну, — не українська. До Нью-Кестл дві милі, — кажуть добрі люди. Спасибі, хоч напрям знаю. Розпитую всіх про українську "чурч", всі в один бік махають рукою, — там вона.

Ну, щастя, Боже! Ось уже й це селище. Ось і церква, ось і дім священика. Ще здалека бачу, — постать священика у чорному біля дверей. Справді, це о. Сивенький, от здивується зараз! Зайшов до хати. Постукати, чи чекати, поки вийде?

Отець Сивенький і мене впізнав відразу. Я, справді, маю щастя. Він ось у цю хвилину приїхав з іншої парафії, оце щойно увійшов у хату, а за кілька хвилин мався вийти з дому. Це просто дивний збіг, що я надійшла саме в цю хвилину, ні раніш, ні пізніш.

— Але ви не лякайтеся моєї хати. Я тут живу гірше, ніж у таборних бараках, — попереджає він і вводить у фанерний мізерний будиночок із недокінченими стінами, без водотягу, без устаткування... якась допотопна залізна пічка стоїть... — Це тут стало ліпше, — продовжує о. Сивенький, — а вже було так, що через тоненькі стіни вітер гуляв по хаті й розкидав парохіяльні папери на столі. Я пооббивав, ось бачите, стіни

плястером — "джіпраком", і хоч від вітру вже можна сховатися. Але я тут не все тримаюся. Маю ще чотири місії, все в роз'їздах.

Почувши, що я шукаю динозаврів, о. Сивенький подумав.

— Я й сам ще не бачив цих Бед Лендс, як слід. Але ми ось підемо до сусідів, вони тут давно живуть, може щось почуємо.

До сусідів було три хвилини ходу, якраз досить, щоб зорієнтуватися. Ми йдемо до колишнього лідера тутешніх червоних, тепер розчарованого в "світових ідеях", до голови місцевої Ліги Визволення України. Шахтар із професії. Тепер на пенсії. Жінка й діти працюють, а він провадить господарство. Дуже очитаний чоловік. Він через читання та участь у організаційних працях так високої себе підтягнув, що переріс своїх ровесників, А має освіту всього за четверту класу народної школи... Знайомтеся, це пан Петро Ґута!

— Ви нам дайте кави, — по-родинному попросив отець, вже прийнявши на себе ролю мого опікуна. Взагалі, я ось від якого часу та все під опікою отців. Їхала до Келґарі під опікою о. Хрустатаки, православного священика, а тепер ось греко-католицький заопікувався.

Ми з паном Ґутою повели перші ознайомлювальні розмови, а о. Сивенький уже пішов дзвонити кудись телефоном. Потім ми пішли в літню кухню, що була в мініатюрному подвір'ячку, обсадженому квітами.

Таке все іграшкове, малесеньке тут. Домики всі збиті з фанери, мабуть, на живу нитку зліплені. Усередині в хаті є все, як і в місті, — вода холодно-гаряча, холодильник, ще й м'які меблі у вітальні, ще й килими. Але зовні! Чого це тут така біднота вилазить наверх? Цю злиденність халабудок прикрашують тільки рясно насажені квіти. Але не всюди. Інші хати потопають у бур'янах.

— Оце, де ви бачите квітки, городці, то знайте, що тут живуть наші українці, — пояснює мені о. Сивенький. — Де поросло лопухами, там живуть англійці, айриші. Вони не люблять працювати біля хати. Тут майже весь Нью-Кестл — українці. Але все це комуністи. Є лише кілька родин, з якими можна знайти спільну мову.

А злиденні ці будинки тому, що ніхто тут не хоче гарних будинків будувати. Шахтарі живуть в непевності.. Копальні вугілля часто замикаються, наполовину невикористані, а в такий дірі ніхто гарного будинку не купить.

Ми за кавою розмовляємо, я дуже скоро освоююся, бо ця таборово-похідна обстановка для мене звичніша, ніж важка солідність люксових мешкань з модерними витівками. З паном Ґутою легко розмовляти, він анітрохи не дивується, що я, людина з того краю континенту, забилася в Нью-Кестл і хочу бачити таке, що нікого тут не цікавить. Признатися, і він ніколи не був там, де розкопували динозавра, хоч і чув щось таке. Але велике враження справляє на нього те, що в нью-йоркському Природничому музеї стоять кістяки динозаврів із табличками "Дромгелер, Алберта". В очах у нього починає пробиватися така ж повага до науки, яку я бачила у нашого селянина в Україні, і якої не спостерегла у келґарійських дядьків.

Мій опікун знову зник, знову говорить десь телефоном, а за хвилину події

розгортаються з кінематографічною швидкістю.

— Там уже нас чекає авто, ходімо! Знайомтеся, це ваш земляк, українець із Басарабії, містер Майк Робінський. Містер Робінсон, чи ви не знаєте, де тут влітку розкопували цього динозавра?

Містер Робінський, що перевернув своє прізвище на Робінсона, відновив українську мову лише недавно, а саме з появою новоприбулих. Він приїхав до Канади, як було йому п'ятнадцять років. Відбуваючи військову службу в Англії, він знайшов там собі дівчину з Велзу, протестантку, і привіз її до Канади. Син його недавно оженився з полькою римо-католичкою, а вінчав їх о. Сивенький греко-католицьким обрядом, хоч сам містер Робінсон охрищений православним. Оце такі ступні споріднення забезпечують дружбу між містерам Робінсоном та о. Сивеньким, і вже як хто подбає про священика, то це містер Робінсон. Протягом п'ятих років він безінтересовно випрошує в копальнях вугілля для священика та привозить своїм тягаровим авто по кілька разів на зиму.

Отже, містер Робінсон каже, що все тут — Бед Лендс, а оце саме й їде він у один бік цих Бед Лендс, до шахтарського містечка Іст Кулі.

— Хочу побачити сина, він там працює, та й ще деякі справи маю там.

Ну, чи не щастить мені шалено? Лише пів години тому я ламала собі голову, як вхопити цю зачаровану країну на плівку зору, а тепер уже сиджу межи хорошими людьми, поруч старожила-українця добродушної вдачі та під опікою о. Сивенького. Розмова розмотується з клубка, я входжу в саме осереддя родинного та місцевого життя.

Ми проскакуємо Дромгелер. Їдемо вздовж ріки Ред Дір і заглиблюємося в Бед Лендс. У безпardonному безпорядку розкривається перед нами панорама ярів, горбів, гір, усічених пірамід, могил, — все що чорне, глинясто-біле, червоне. А попід цим хаосом ростуть родини глиняних грибків із гарними шапочками.

Містер Робінсон чудово знає, чого мені треба. Зупиняє своє авто якраз біля величезних таких "грибів". Товстий стовбур "гриба" накритий шапкою. Під ним людина — тільки кузка. Це гори, а форму гриба вивітрили вітри! Звуться ці "гриби" "гуду". І вони не гляняні, як спочатку здавалося, а з твердого мінералу, що зветься бентоніт і не піддається ерозії.

Як містер Робінсон показав приклад, що можна по цих горах теребкатися, а вони не обсипаються та не обвалюються, то й я подряпалася до "гриба", он саме до того, що на шапочці має чобота. Та воно тверде, як камінь, цей бентоніт, або мильна глина, розчин вулканічного пилу й попелу. Кажуть, індіани вживали його, як мило, а тепер він вживається в промисловості, зокрема при відчищуванні нафти.

Не тільки гриби бачимо ми навколо, себе, але множество інших кручених фігур, як тільки в'їхали в Бед Лендс. Місцями ці фігури видаються лапами велетенського мамута, іноді кучерявою пінкою морського припливу. Часом — цікавими гноміками, що посідали в рядок у своїх каптуріках, позавішувались під горами і показують нам язики. Найбільше ж є грибків, родин опеньок, сказати б... Але ці грибища уродили нівроку!

Містер Робінсон з насолодою порпається під ногами, він зовсім не поспішає побачити свого сина. Він підносить чималу пласку каменюку.

— Мені здається, що це — скам'яніла лопатка мамута, — каже він, пильно розглядаючи. — Я її візьму, віднесу до музею.

Еге-ге! Я дивлюся й собі під ноги, а там цілі скарби. Скам'яніле дерево, уламки більші й менші. Гребі, скільки хочеш. Структура й колір його збереглися, а субстанція замінилася на камінь. На камінь воно й неподібне, але важке як камінь, і не кришиться. То це тут колись бував ліс?

Широка ця долина Червоного Оленя. Погані Землі розтягнулися на 200 миль завдовжки, з розгалуженнями, рукавами-ярами у всі боки. Ярі тут тягнуться милями. Повноводна колись ріка прорила оцю долину, вимила все, що можна було; вітри вивітрили, залишили ці химерні гори, горби та могили... і безмежні можливості для експлуатації та наукових дослідів. Сотні динозаврів, шестидесяти різних порід і видів тут розгубили свої кістки, а ще тисячі заховані під шарами нерозмитого ґрунту, на якому тепер сіють першорядну пшеницю, де відкрили поклади нафти і природнього, газу. Гори ці повні кам'яного вугілля. Так багато його тут є, що компанії-власники не використовують до кінця копалень — поексплуатувавши шахту, закидають її. Не зацікавлені. Особливо ж тепер, коли Алберта стала найбагатшим у Бритійській імперії джерелом нафти. Може й зовсім закинуть це дромгелерське вугілля? Ось горить воно у надрах, а ніхто не звертає уваги.

Себто як це горить вугілля?

Та горить же ж! Ось ці червоनावі гори — це вже перегоріле вугілля, має воно вигляд побитої цегли і ніколи не промокає. Ми його возимо до Келґарі, ним посипають доріжки перед домами, спортові майдани, різні інші площі.

Я пригадую. Так, дуже ефектно виглядають ті червоні майдани і доріжки.

Ми товчемося вже саме на такому червоनावому горбі. Всі троє ми захопилися геологією й палеонтологією, вишукуємо скам'янілості, а крім того я побачила ще й кактуса. В Канаді, де вже видно відблиски північного сяйва, ростуть кактуси?

Та дивіться ж, їх тут повно росте! Це, мабуть, звироднілі нащадки мезозойської доби, тих лісів-гігантів, що з них тепер зробилося кам'яне вугілля. Вони свою живучість зберегли і пронесли через сотні мільйонів років, щороку відроджуються вони на теплі своїх предків. То що, а хіба знані нам ящурки не являються також нащадками динозаврів?

Але містерові Робінсонові все таки треба їхати шукати сина — і ми котимо далі, повз закинуті шахти, повз діючі конструкції. Переїжджаємо залізницю, мости. Селища Роздейл та Камрія — ще з меншими домиками за ті в Нью-Кестл. Хатки приліпитися в горах, — сміливі хатки, бо тут же навіть воду нелегко добути. А все навколо — похмуро маєстатичне, гори не зеленіють, тільки виграють химерністю, що її накрутила колись широченна доісторична ріка. Дивно тільки, до чого тут цей зерновий елеватор при залізниці, тут же нема ніякої рослинності?

І раптом... виїхали ми з чорної похмурої долини вгору — де й поділася пекельна

панорама? Навколо — рівні степи, засіяні буйною жовтою пшеницею. А про Бед Лендс і уяви нема. То був сон.

Нам випадає переїхати через залізничні рейки, а там саме працює група робітників. Отець Сивенький відразу заглядів знайомого, перегукується з ним. Але решта робітників повідверталися, вороже мовчать, на привітання не відповідають.

— Це все — українці, але вони всі — комуністи. Вони вірять, що в Советському Союзі робітникам дуже добре, що там — робітнича влада. Про мене вони кажуть, що я сію опіум для народу. Мене вони так ненавидять, що як зустрине котрий із них мене, то візьме та й сплюне.

Приємна парафія! Але о. Сивенький каже це з усмішкою. Діти! Спантичені люди із мрією. Почасти, самі компанії винні, що тут розвівся такий комунізм. Вони дуже визискували робітників, юнії тут не було, платня була мізерна, робочий день тут був довгогодинний. От вони й бачать зло в "релігії, опіумі для народу". Але я ще найбільше поважаю комуністів, бо вони своїх дітей тримають .в українському дусі, не так, як я бачив серед наших великих патріотів. Діти тих патріотів вже й слова по-нашому не знають, а ви підіть, послушайте, як ці діти гарно говорять...

Сина містер Робінсон ніяк не може наптити. Та й того фермера ніде не видно, хоч ми вже досить довго тут їздимо. Бульдозера, що має той фермер купити за посередництвом містера Робінсона, ми бачили, коштує він двадцять тисяч. Доведеться по обіді містерові Робінсонові їхати ще в інший кінець. Я не перечу, може заїдемо таки на те місце, де знайдено цілого динозавра.

Але знайшли його десь інде. Де — сам містер Робінсон не знає, хоч живе тут сорок років. Кажуть, це треба їхати кудись на Моррен Феррі, переїжджати через ріку. — Чи не маєте ви там якої справи? — легенько питає о. Сивенький. — Я ще не знаю, — відразу дається на намову містер Робінсон, — я дуже не маю сьогодні часу, але я буду знати о другій годині. Може й поїду... До того словака-фермера додому заїду, то там по дорозі. А тепер їдьмо до банку, потім у мене пообідаємо й... До вечора ще далеко.

Ну, чи не щастить мені? Такого ж виrozumілого земляка з автом придбати! На все згодного.

Він не втримався, щоб не завезти нас ще в одне цікаве місце. Відкрита копальня вугілля. Просто неба в долині знято шар землі з двадцять футів і там тапер лежить блискуче та масне чорне вугілля. Його просто зрізують і вивозять тягаровими автами. Це так звана "стрепмайна".

День видався напрочуд ясний та погідний. Після двох днів заморозків і сніжку знову встановилося літо. По обіді в містера Робінсона, о другій годині ми вже виїжджаємо до Моррен Феррі. Всі ми, також і місис Гледіс Робінсон, набралися рішучости таки доїхати до тієї динозаврової долини. А що сьогодні був динозавровий день, то о. Сивенький ще попросив містера Майка проїхати вулицями Дромгелера та показав нам окам'янілу цілу сосну на низькій огорожі біля одного дому. По другий бік фіртки ще були скам'янілі хрящі динозаврового хвоста. Це так оздобив собі фасад хати один дромгелерський громадянин, менажер з Мідленд Майн. В кожному підвір'ячку, в

палісаді — скам'яніле дерево, такі великі уламки. Стережуть вхід, або квіти.

Не забули ми заглянути, й до музею. Але він був незмінно замкнений.

Нарешті, вирвавшись із дромгелерської долини нагору в безмежні пшеничні лани, ми звернули на польові дороги, щоб вступити до того фермера-словака. Ні, нема його й удома. Два авта стоять на подвір'ї, літак стоїть у ангарі, моторовий човен на місці, а з хати ніхто не виходить. Цей дивний фермер з літаком, із двома автами та моторовим човном, якому бракує ще бульдозера, живе сам, і якщо його нема вдома, то ніхто й не вийде. Нічого не вдієш. Їдьмо далі. До Моррен Феррі.

Та старенький перевізник на той бік ріки ніколи не чув про динозаврів. Хоч напис на переправі сам увічі лізе, аж кричить, що забороняється відвідувачам на тому березі піднімати й забирати з собою будьякі скам'янілості, перевізник не радить нам тут шукати, динозаврової долини. Ми довго гаятися не можемо, синя хмара підступає, а ми — на польових дорогах. Місис Гледіс уже не хоче динозаврів, вона й нам не радить, а радить вертатися просто додому. Але містер Майк, підшептаний о. Сивеньким, поганяє на другу переправу, Блеріт Феррі. Тепер ми їдемо вже в дуже доброму напрямку. Хмара очевидно минає нас, ось вона розділилася і дає нам дорогу до переправи. Ми оминаємо: далекі, містечка з елеваторами, оминаємо фарми — й женемо! Тільки місис Гледіс щораз дуже хвилюється. Хто буде витягати авто, як хапоне дощ?

Та хмара йде боком, о. Сивенький запевняє, що вона вже відходить, ми от-от маємо зіскочити зі шляху в яр, ми ось навіть вже проїхали напис "В'ю пойн Бед Лендс" (краєвид "Погані Землі") як місис Гледіс впала в паніку. Стало дуже темно, сонце сховалося, і в авті було стільки розпачливих вигуків, що містер Майк мовчки завернувся і поспішив до ґрейдованої дороги, поки не почався дощ. А він уже почався.

Могутня злива, мільярди відер і тонн води. Між цими стінами дощу ми летимо до Дромгелера.. І аж як увігналися — раптом хмара розійшлася, дощ ущух, небо стало дитинно синє, сонце глузливо, вищирило зуби. Але вже п'ята година, дороги всі розмокли, містер Робінсон, що й так перевів на нас цілий день, на більшу жертву вже не збирається. Він запросив мене в бар, почастував питвом, замість динозаврової долини.

Отже, везло-везло мені сьогодні й не довезло. Все було наче навмисне зроблено. Якийсь чортик, ворожий мені, бачив, як шалено щастило мені цілий день, і вирішив утяти штучку. Не тішить мене ні смачний підвечірок у пана Ґути, ні нові знайомства, що ними хотів розрадити мене опікун. А друзів набирається все більше й більше, не всі тут комуністи. Григор Захарчук, Антін Делявський. Шахтар Делявський сьогодні має останній день відпустки і з великою охотою повіз би нас своїм автом, якби так щиро не взявся був Містер Робінсон. Але може хоч до того музею достукаємося? Пошукаємо на мешканні директора, чи що?

У малому містечку, справді, все можливе. Справді, — знайшли, зайшли, поговорили, подзвонили. І видзвонили. Не сам директор, але якась пані чекатиме нас о дев'ятій в музеї. А до дев'ятої годин" згаяли ми час у розмові з о. Сивеньким та братами Делявськими, Антоном і Осипом. Їх не динозаври цікавлять, а як живеться робітникові

в Советському Союзі, чи мають від держави пенсію старі селяни, чому українці, не скинуть уряду, як він поганий, що коштують черевики, чи там справді така русифікація? Бачила я по очах напружених, що вони хочуть збагнути, увійти в те життя, знати, що чиста правда, а що — пропаганда. З інтересам тямущих дітей вони прислухаються, зважують. Це вже не ті, що ми бачили вдень при рейках, хоч може вони й були колись такими. Це такі, що хочуть ідеального ладу, але не можуть погодитися, щоб обіцяний майбутній рай — на знищенні українського народу будувався. Здається таки, що отець Сивенький має тут вдячну місійну працю, хоч і плюють йому вслід, хоч і живе він, як перші піонери жили, хоч його парафія складається з дванадцятьох парафіян.

І яка різниця — келг'арійські дядьки і ці допитливі шахтарі. "Я тут однаково не прижився, — згадалися мені слова шахтаря Гути. — От і. маю тут все, пенсія йде, але якби прийшов час визволяти Україну, то все покинув би, десь там для війська бараболю чистив би — і був би щасливий."

Не цікавилися мої приятелі динозаврами й окам'янілостями в музеї, — вони цього до дідька бачать у шахтах. Знають вони й цю люб'язну пані, що згодилася опівночі показати музей гостеві з Нью-Йорку. Ця немолода, але струнка, мініатюрна й щупла, як підліток, пані у робочому кольору хакі чоловічому костюмі для польових робіт — місис Мек Вей. Це — велика багачка, власниця шахт і фарм. Що то моїх приятелів-шахтарів обходило, що вона — фахівець розкопів, що цього літа вивезено до Оттави викопаного динозавра у сімох вантажних вагонах, що ця долина Ред Дір постачає динозаврів у музеї Канади й США, взагалі. Показуючи на випханого ящура з динозаврової породи, завбільшки з лисичку, Осип Делявський гидливо морщиться: "Я їх не раз уже бачив живими. Таке бридке часом вискочить, а часом на дорозі бачиш роздушеного."

Але я була нагороджена. Місис Мек Вей подарувала мені уламок скам'янілого дерева і кістку з динозаврового хвоста, вік якої 150 мільйонів років.

Другого дня я вже виїжджала з Дромгелеру до Едмонтону із своїми окам'янілостями та кактусами. Отець Сивенький довів свою опіку до кінця, прийшов о восьмій ранку з Нью-Кестл і посадив мене в автобус. І покотилася моя дорога Великою Долиною (Биг Велей), де нафтові колодязі помпують нафту, де палахкотять вічні вогні з зайвої нафти та надміру природнього газу.

Залишилася від Дромгелеру недокінченість, недовершеність і бажання ще раз побачитися з цими щирими, допитливими українськими шахтарями.

Але я думаю, що до того часу вже викопують нового динозавра і я відразу знатиму, де його шукати. Все ж таки, отче Сивенький, чи добре ми їхали на. ту Моррен Феррі і чи подібна та динозаврова долина на бачені того дня інші ярі доісторичної ріки?

ХОЛОДНА КРАСА

Чи це можливо, щоб у низинній степовій, лісистій, помережаній озерами Алберті, з дикими незаселеними північними просторами — та була своя Швейцарія? Так, це правда. Чи були ви вже в албертійських Скалистих Горах? Ще ні? Конче мусите їх побачити. Це найвищі гори у всій Північній Америці, за ними вже починається гориста Бритійська Колумбія, але найвищий хребет належить до Алберти. В долинах цвітуть квіти, а над ними нависають маєстатичні снігові гори. І важко туди дістатися? Зовсім ні. Сідайте тільки в автобус, що везе на захід із Едмонтону, доїдете до містечка Джеспер, а там ходять регулярні екскурсійні автобуси через Скалисті гори, до Бенфу.

Звичайно екскурсії ці починаються з Бенфу до Джесперу й назад, але в мене вийшло навпаки. Попрощавшись у едмонтонській автобусній станції з Паушами, я поїхала знову тією дорогою, що вже раз колись їхала до Пембінських нафтових родовищ, але не звернула з автостради, автобус ніс мене просто до Джесперу. Таки діждалася я осінніх жовтогарячих і мідяних красок, ними взялися вже всі дерева по дорозі. Не було в цей бік від Едмонтону вже ніяких осель, ані фарм, зустрілася тільки раз кафетерія, для нашого, перепочинку.

Кафетерія в дикому безлюдному жовто-мідяно-червоному лісі — це поетично! І раптом зриваєшся з цієї поетичності в задушливий шинок, повний п'яного галасу, важчого за сокиру диму, набитий заллятими алькоголем людьми,. Таке враження вдаряє, як відчиниш двері в цю "кафетерію". Втім, коршма в Канаді соромливо називається "лайнсензед". А коршма для жінок має ще й другу назву — "ледіс ескорт". Це, мабуть, означає, що як "ледіс" будуть дуже п'яні, то щоб було кому виводити попід руки. Але все ж таки, де це в цьому безлюдді набралось стільки народу? Ще один кадр із фільму про освоєння дикого: Заходу?

Але природа від того не стає менш урочистою й святковою. Вже в'їхали ми в Джеспер Національний Парк — покищо ліс та незначні нерівності. Тут трохи інше підсоння, ніж у Едмонтоні. Я покинула сухий континентальний клімат, а тут м'яка осіння погода, сині димки над горами і в затишному кубелечку — мале курортне містечко Джеспер, адміністративний центр заповідника. Готелі, сувенірні крамниці, залізнична станція, реклями заманливих екскурсій у недалекі, гірські околиці та фешенебельні ресторани. Без затрати часу й коштів можна оглянути тільки індіанський тотемний стовп, він стоїть у самому центрі містечка і зблизька видається вищим за всі ці гори навколо.

Це, здається, все, що залишилося тут від індіан і їх минулої слави, а слава була немала. Ці дивовижні звірі, насаджені один на одного, — це геральдика якогось старовинного індіанського аристократичного роду, зовсім подібна до геральдики європейських аристократичних родів, Хіба ж там бракувало звіринних гербів? Цей геральдичний стовп, з його оранжовими та зеленими барвами, додає Джесперові екзотики, якої так бракує містам і паркам цього континенту. Мені так він сподобався,

що я навіть купила в сувенірній крамниці парочку сільничок, вироблених, як тотемні стовпи.

Сховавши свої тотемні стовпи у валізку, здаю її в багажник, а сама сідаю в автобус, що мав скляний верх і оце буде показувати різні краєвиди протягом 185 миль автостради в серці Кенедієн Ракі Мавнтенс.

В автобусі урочиста, мовчазна туристична публіка має, мабуть, той самий настрій споглядального сподівання, що й я. Автобус бере все вище й вище, не відходячи від ріки Атабаски. Він так зигзагує, що показує то справа, то зліва все дикіші, все неприступніші гори, все лагідніші й зеленіші долини. Справді, не хочеться говорити, хоч би й було з ким, панорама щохвилини змінюється, — неприступні скелі над лісистими зеленими схилами, водоспади, килимово-притульні долини, знов дико-фантастичні обриси неприступно голих скель, чистопрозорі озера, швидка гірська ріка... А ми все беремося вгору, автобус важко відсапується і ми, мабуть, уже в самому серці цього гірського хребта. Тут шофер каже, що ми на висоті сімох тисяч футів і що дорога вже не буде дертися вгору, будемо тільки спускатися. А де ж снігові гори?

Нема снігових гір, це просто якесь засніжене поле. Шофер підвіз, спинився й усіх нас висадив. Він привіз нас у льодовикову епоху.

Льодовик Колюмбія Айсфілд видається тільки засніженим полем тому, що він сам — льодова гора, а ми, туристи, можемо, якщо хочемо, прогулятися по ньому у спеціальному авті на гусеничних совгах, що зветься "снормобіл". У підніжжі льодовика стоїть хатка, де продають квитки на "снормобіл" та вивішено оголошення-, що приватними автами можна їхати на льодовик тільки на власну відповідальність. І ось ми вже у "снормобілі", він дереться майже сторч на льодовик, — а здалеку здавалося, що то рівне поле.

Священне тремтіння в душі, — справжній льодовик, такий самий, як той, що колись вкривав Україну! Зелені озера на ньому, крижані лійки, щілини, розколини, — а ми їдемо. Проїхали пару миль, а вже вище й дорога не протерта, навіть ці сміливі авта не наважуються забиратися туди. Ми вийшли із авта, ходили по зеленкавому льоду, зазирали в озера з такою чистою водою, що в ній відбивався другий світ. Хоч це й льодовик, але чомусь не холодно. Високі стрімкі снігові гори понависали над льодовиком і знов навівають враження, що ми на звичайному сніговому полі.

Назад було ще страшніше їхати, ніж сюди. "Снормобіл" наш впірнав у озера й мав страшенно велику охоту провалитися в підземелля, чи вірніше в підльоддя. Як ми виїжджали сюди, то не здавалося, що так стрімко, а, тепер от-от не звалимося сторч головою з прикрої гори. Але, дав Бог, з'їхали і тепер дивимось на інші "снормобілі", що деруться на ту гемонську льодову гору. Звідси "снормобілі", що містять у собі по 12 осіб, видаються чорними мушками на тому крижаному білому полі. Тут унизу льодовик кінчається почорнілими язиками. Можна було б думати, що це вже земля, але де відколено, там видно синьо-зелений лід, десь у глибоку прірву вниз заритий.

Оцей Колюмбія Айсфілд дає початок трьом великим рікам Канади: Атабаска (що то на північ Алберти йде), Саскачеван (що то пливе через Едмонтон і пішла десь на схід),

Колюмбія (що пішла на захід у Бритійську Колюмбію). І там, де ми прогулювалися, то був тільки початок льодовика, властиво Атабаска-льодовик, він шириться десь далеко вгору і там за просмиком межі маєстатичними горами з'єднується із своїм батьком, Колюмбія Айсфілд. До того вищого доступу нема, але нам і цього було досить.

Я думаю, мамути дуже добре почувалися серед таких льодовиків. Зовсім не холодно, повітря пахне, а якби ще можна було десь поблизу вскубнути якоїсь трави, чи всмикнути гілку, то чого ще треба щасливому мамутові? Інша річ — люди, та ще й туристи. Вони зараз біжать до хати, щоб хлєпнути гарячої кави та погрітися біля вогню.

Он там уже видно якусь нещасну халупину, наче точку здаля, на тлі височенних гір. Хвалити Бога, наш автобус уже приїхав за нами і везе до неї. А як привіз, то халупчина перетворилася на розкішний величезний готель, що зветься Колюмбія Айсфілд Шалет. І хоч у лоббі є камін, складений із нанесеного льодовиком каміння, але він лише для декорації. Приємне тепло в цьому столично устаткованому палаці розливається від кальориферів. Вікна його дивляться знову ж на Колюмбія Айсфілд. Який же звідси маленький той льодовик, що по ньому ми із страхом їхали під тими суворими горами! А все людське ще менше. Але яке затишне, яка розкіш навколо!

Я думала, що ми вже більше не побачимо снігових гір, як проминули Колюмбія Айсфілд. А їх у дальшій дорозі було ще більше, були вони ще вищі, різноманітніші. Снігові гори височаться, лізуть одна повище другої, стримлять до неба неприступно. Рослинність повзе-повзе до шпилів — і не може дістатися, зривається з висоти, хоч і дуже високо над досягом людської ноги.

Правда, наш автобус знизився й їде здебільшого поміж зеленими сосновими лісами. Вони то ховають, то відкривають верхушки снігових скель, а часом в низинах — швидкі ріки та озера. Зелений колір смерек часом чергується з жовтим кольором листвяних лісів. А гори щораз більші, вони стовбурчаться і громадяться, кожної хвилини показуються інакше.

Як сліпучо виглядали б вони, коли б було сонце. Та день серпанково-сивий, сонце то прогляне, то сховається. Ми вже давно переїхали межу між Джеспер Національним Парком та Бенф Національним Парком, виразну не тільки приявністю стовпа із написом, але й кольористішою природою, більшою гамою барв: відразу почали миготіти смарагдові плюшеві килими долин, вишиті темнозеленими конусами смеречок та багрянцем кущів. Але якби сонце... Небо вже геть зовсім посивіло і набралось тужавости олова. Все ж таки ми спинаємось тут і там, з волі шофера, щоб побачити якесь диво та відчути, що вже, гай-гай, осінь, в горах холодно, мрійливо-сумно. Ось і ще раз спинилися, п'ятнадцять хвилин можемо щось розглядати.

Це справді несподіванка! Я думала, якийсь водоспад абощо, а там унизу лежить яснозелене озеро. Якби це був сонячний день, то можна б подумати, що вода відбиває блакить неба й тому озеро має такий чарівний не то зелений, не то густоблакитний колір. Ні, небо сиве. Це не синява неба, переломлена: в снігових відсвітах гір, це власний колір. Небо все в осінніх хмарах, збирається на мжичку, — а озеро ж таке синьозелене, таке спокійно-радісне мріє десь унизу!

Всі в автобусі заінтриговані. Незвичний гомін розмов з цього приводу. Шофер, який приготував цю несподіванку, признається, що цей власний колір озера походить від морени, зеленої глини. Наш шофер час-від-часу виявляє академічні знання й читає маленькі лекції.

А тепер ми вже наближаємося до божественного Лейк Луїс, що про нього я стільки наслухалася ще в Едмонтоні. Така прогулянка через Скелисті Гори для едмонтонців дуже доступна річ. Всього тільки три вільних дні, сіли в авто — і за кілька годин уже в своїй албертійській Швайцарії. І є поміж Джеспером та Бенфом так багато спокусливих екскурсій до шпилів, радієвих і гарячоджерельних купелів, смеральдових озер, льодовиків і вічноснігових гір... Не миніть тільки Лейк Луїс, там можна годинами дивитися й не змигнути оком, на ту красу можна молитися.

Але щодалі пробивається наш автобус через ці снігові глечери, несамовито винесені до небес гори, то більше заволікається все дощем-мжичкою. Шофер вже навіть пустив прочищувача дощової сльози на вікно. Оце така невдача! Дощ, туман, ніяких гір уже нема, а як заїхали ми під готель Лейк Луїс Шалет, що збудований вікнами-очима на це озеро, то лляв уже таки справжній дощ. Щоб так далеко заїхати й не побачити найголовнішого?

Нічого не лишилося, як заночувати. В цьому Лейк Луїс є так: ліс і гори, два готелі, станція екскурсійних автобусів, подарункова крамниця. Ніякого приватного житла нема, не видно було ніде й у дорозі. Ніяких людей тут нема, крім туристів і готелевої обслуги. Скрізь першорядні готелі: ждуть гостей, щоб пестити їх запобіжливою увагою, ласкавою ввічливістю, розкішним доглядом. Обслуга ця до всіх послуг готова — на ту кількість оплати, на яку спроможні ви. Та й туристи тут тільки з вікон авт, автобусів і готелів визираючі. Піших туристів з їх гомоном, співами, голосним сміхом не водиться. Отож і мені довелось віддати себе під опіку першорядного готелю Лодж Дір — на таку кількість оплати, на яку я спроможна.

Холодна краса!

Заночувавши, із страхом поглядаю на небо. Увечорі — ні одної зірочки! Удосвіта — де ж це поділилися ті гори, що були ще вчора? Туман — за кілька кроків. Учора ще ніби видно було частину того омріяного озера, а сьогодні — тільки трохи води при березі. Що ж робити? Поїхати й не побачити? Чи може взяти одну з цих приманливих екскурсій на чотири години? До Морен Лейк, чи до Тен Пікс, чи може до Емеральд Лейк? А що ж я там побачу в такому тумані? Людина розгублена. Щастя ще, що автобус проходить тут чотири рази на день. Я наставилася чекати.

Сіла біля озера на ослоні, дивилася на туман перед собою. Дивилася, як він потроху підходив догори, все більшу площу зеленого озера відкриваючи, та й показав ненароком неясні береги протилежного боку озера. Все інше покрито туманом, хто його знає, чи там що є, може й нічого нема? У всякім разі, озеро не безконечне. Ось угорі прорвалось пасмо туману, показало неясні обриси лісу, але нижче туман все одно висить. Ніяких гір, звичайно, тут нема.

Але десь існує сонце. Воно підбирається все вище й вище та все намагається знайти

шпару, щоб прорватися крізь тумани:.. Он на тім боці воно блиснуло й відкрило, що там є гора, вкрита лісом. Вище вже нічого нема. Та незадовго і ця гора зникла. Спасибі тобі, клаптику блакитного неба., як сказав би Володимир Купченко, що ти подаєш якусь надію! Ще сонце переможе. Сиджу і жду.

І раптом!... Міраж, чи що? Неначе біла гора примерещилася високо в небі, висить у тумані, в повітрі? Ні, це тільки примерещилося, нічого там нема, Ось і ще раз — але вже насправді — дуже високо вгорі, понад оці ліси, що обступили озеро, у небі незв'язано з землею висить і сяє до сонця снігова гора.

Далі все пішло дуже швидко. Хмари панічно утікали з неба, туман слиз, наче й не було його ніколи. За півгодини жадної хмарини не було, саме синє небо сміялося, а в зеленому озері відбивалася та божественна панорама білих шпилів, льодовиків, безконечно далеких снігових гір. Справді, можна годинами, дивитися й боятися змигнути оком.

Але дивна людська природа. Поки цієї панорами не було, я молилася, щоб показалася. Як ця вічна краса утвердилася — присутність за спиною палацу почала мені заважати. Такої краси продавати не можна! Мені ж відмірено таку маленьку дозу часу, яка є до приходу автобусу. Я не маю безконечних годин, а як так, то не хочу й хвилин. Я встала й пішла вздовж озера. Написи кличуть до різних гір та долин, але... авто потрібне.

Після Лейк-Луїсної апотеози Скалисті Гори почати вже знижуватися в напрямку до Бенфу. Снігові вершини почали минатися, долини ширшати, парки і в них мотелі та ресторанчики частішали. А по дорозі навіть різні людьми виплекані атракції почали траплятися. На самісінькій автостраді виросло дерево, крізь середину якого проїхав наш автобус. Вгорі це одне дерево, але внизу два стовбурі розділюються у вигляді арки, настільки широкої, що авта й автобуси їдуть просто через дерево, Я сильно підозрюю, що це хтось для штуки, як не для бізнесу, таке дерево виплекав посеред дороги. Цікаво, що вони там навидумують у тій новій автостраді, яка саме тепер будується від Бенфу до Джесперу? Я змінила три автобуси і в кожному шофер не забував звернути увагу туристів на це розмашне будівництво, із знесеними великими площами лісу та ґрунту, підірваними скелями, деріками й бульдозерами. Кожна миля цієї дороги коштує один мільйон доларів, — гордо підкреслювали. От воно те "десь", що про нього туманно згадував землемір Дмитро Петрів, лаючи дороги "раф" у Пембінських лісах!

Та атракції стають дедалі дрібніші, минулися глечери й снігові вершини, десть подалися в бік Бритійської Колумбії. Наш лектор-шофер принизився до того, що почав показувати нам боброві міста у озері біля Бенфу.

А вже уславлений Бенф, що в ньому так люблять відпочивати заможні едмонтонці й келґарійці, то й зовсім банальним містечком видався мені, всього-на-всього зборищем подарункових крамниць та готелів. Славетний Бенф тим, що в ньому є радієве гаряче озеро, де можна літом і зимою купатися, оглядаючи з кип'ячої купелі заблукану сюди снігову вершину. Є в Бенфі і різні свої екскурсії на шпилі та гірські краєвиди, але після сотень снігових олімпів між Лейк Луїсом та Колумбія Айсфілдом Бенф видається лише

модним курортом, де так зручно, так приємно розпилювати одолярену нафту.

А може то треба було починати дорогу до Скалистих Гір із Бенфу? Спочатку скупатися в кип'ячій радієвій купелі, а потім уже походити по зеленкавому льодовику?

Може. А ще краще було б узяти наплечника й пішки пройти цю екскурсію, на сором молодим албертійцям, що не прикладуть ума, як вигартувати себе до життєвої боротьби.

ВІДСВІТИ ПІВНІЧНОГО СЯЙВА

А тепер ще подивімось на мапу Алберти. Та це майже незаселена країна! Справді, площа її більша за площу України, а населення нема й мільйону. Все населення скупчилось приблизно в одній третині території Алберти, а вже на захід і північ від Алберти біліє незаселений простір, там є місця, де ще не ступила людська нога. У західньо-північному кутку ще притулився багатий хліборобський район Ґренд Прері — Піс Ривер, відділений від Едмонтону такими ж безлюдними хащавинами, як у районі Пембіни. Далі на північ від Алберти йдуть нерозвідані Північні Території з їх казковими мінеральними багатствами та канадійська Арктика.

Емблема провінції Алберти неповна. Вимальована вона на тлі дикої рожі. Вгорі блакитне небо — не вистачає тих надзвичайних білих хмаринок. Снігові гори — так, але люксові курорти де? Прерії — нема озер. Колосиста пшениця, — а де вічні вогні нафтовому й газовому божеству? Нема й ілюмінації рафінарень, і не летять літаки на північ, де їх зустрічають запряжки собак. Нема й моїх дорогих динозаврів, господарів цієї благословенної землі сто п'ятдесять мільйонів років тому.

Та що тут дивуватися, як лише пів століття тому тут була суцільна дичина, зовсім незаселена піонерська країна. Вона ще й тепер піонерська, хоч як комфортабельно влаштувалися її мешканці. Піонерський дух її у всьому, це здорова основа албертійців.

Яка легка змінність біографій! Тут суспільство не закрістило в замкнених у собі кастах. Студенти з багатих домів працюють у копальнях, на будівництвах. Дівчина заможних батьків виходить за робітника. Вчора вчитель, сьогодні власник гуртового склепу, Диригент хорів стає чорноробом і потім будівничим-контрактором. Вчителька-кухарка-маларка. Фармер-агроном. Фармерська дочка — журналістка. Голова міста — підприємець. Лікар — власник готелів, ресторанів, домів, мотелів. Як легко злетіти високо вгору, потрапити під колесо — і однаково все це одно товариство, ніхто нікому приязні не жалує. Західня гостинність б'є повним джерелом, наповнює будні.

Це в піонерській країні можливі такі круті повороти життєвих шляхів, як незвичайна біографія едмонтонського громадянина, Михайла Лучковича. Цей українець, народжений в США, приїхав до Канади, як було йому шіснадцять років, і не вмів нічого говорити по-українському. Але в Канаді навчився і стала вона його рідною мовою. Лучкович почав учителювати. Талановитого й промовистого вчителя українців виборці обрали послом до доміняльного парламенту. Блискучий красномовець-

дипломат був якраз відповідний на тому місці, куди його висадили виборці й щаслива доля. Його висилають представником від усієї Бритійської імперії на міжнародню конференцію до Букарешту у 1930-му році, його перевибирають вдруге, вже осьмий рік він послом — стелиться йому дорога до дальшої кар'єри.

Та коли прийшли треті вибори 1936 року, час кризи і зневірення, повівся відмінний політичний вітер, і п. Лучкович вже не мав такої загальної піддержки із сторони українців, ба навіть і партія Ю.Ф.М. (Злучені Фармері Алберти), яку він репрезентував у тих виборах, цілковито програла, а на її місце прийшла до влади в Алберті партія Суспільного Кредиту.

Яке ж становище колишнього посла тепер? Він має grosерню. Але це не все. Він, властиво, перекладач. Його переклади з української на англійську вважаються досконалыми, бо обидві мови — його рідні. Це він переклав "Один з 15-х мільйонів" М. Приходька. Недавню закінчив переклад повісти І. Киріяка "Сини землі", тритомову епопею про українських піонерів у Алберті. Заплямовані інші переклади... Може це, літературна й перекладницька праця, — його найголовніше призначення у житті? Але в піонерській країні, покищо, чорнороби потрібніші. А як би було чудово, щоб на цій праці перекладача з української на англійську мову Михайло Лучкович відчув себе потрібним суспільству творцем!

Та й чому ні? Тут же не диво й не сором міняти професію, аби була потреба.

Покищо, є шалена потреба на технічно-інженерські сили. Тут нема проблеми новоприбулих, всі знайшли своє місце, всім робота є за фахом. Новонароджена промисловість потребує людей навіть далеко більше, ніж приплило до Едмонтону. Всі новоприбулі лікарі працюють за своїм фахом по шпиталях. Інженери на своїх місцях: В. Чалий — головний інженер на цементному заводі і з ним ще працюють інженери Я. Скрипник, Н. Солоний і Гуглевич; інженер Лукомський має свою землемірську канцелярію; інженер А. Кривобок здобув велике визнання на металургійному заводі. Ще недавно бездомні скитальці, всі вони вже живуть у прегарних новеньких власних домах і разом; з усіма іншими громадянами Алберти будуть уділовцями природніх багатств^[1].

Всі стануть уділовцями природніх багатств

Едмонтон. Згідно з пляном албертійського уряду, всі мешканці провінції, які мають понад 21 рік життя та прожили в провінції 5 років, одержуватимуть грошові дивіденди від уряду, на які буде використана одна третина прибутків провінції з винайму нафтових і газових піль. В такий спосіб із природніх багатств провінції будуть користати всі мешканці безпосередньо.

Про цей плян повідомив провінціальний скарбник, Б. В. Гинмен, в бюджетовій промові в легіслятурі. Він не подав до відома всіх подробиць пляну, але з цього що він сказав, виходило б, що після відчислення тих мешканців, які ще неповнолітні, або не жили протягом п'яти років у провінції, ці дивіденди виносили б від 20 до 30 доларів для особи і їх одержувало б яких 60% населення. Двадцять два роки тому, коли партія Суспільного Кредиту виступила на політичну арену вона обіцяла "дивіденди по 25

доларів місячно для кожного мешканця". Теперішній плян уряду частинно виповнив би цю обіцянку." ("Український фермер", Березень 11, 57, № 10).

**

*

На вулицях Едмонтону дуже часто можна зустріти молоде обличчя, обрамлене борідкою. Це — гість із півночі, з тих копалень, проспектів, промислів, що вже започаткували майбутню копальняну імперію канадійської півночі. Це ті, що добувають уран, золото, срібло й інші метали, мінерали. Зв'язок між Північчю й Бравою до Півночі здійснюється літаками. Це звичайна й буденна вже тепер річ.

Можливо, тепер романтичніше не летіти, а їхати автом? Їхати з цікавості, куди досягає автострада, то ж кажуть там уже нетри, люди не живуть, нема доріг. Агрономові Василеві Шемелюкові з Смокі Лейку конче треба було в одній справі поїхати: на Північ. Жінка радила набрати запас пального, щоб не пропасти в дорозі, але пан Шемелюк тільки на кожній станції доливав з верхом. І справді, людського житла не було, але газолінові станції на всій дорозі були і чекали мандрівників. Аж там, за безлюдними просторами, знайшов і промислові міста, і індіан із запряжками собак, і навіть те, чого шукав. Там, де день триває двадцять годин, де три місяці біла ніч, де сонце не заходить, — там посіяв якийсь чоловік льон. Посіяв і поїхав собі до дому у південну Алберту. А через кілька місяців приїхав, зібрав льон і поклав у кишеню двадцять тисяч доларів. Отож там сонце опускається до смужки, де сходиться небо із землею, — похитнеться три рази й знову йде над землею. В тій країні палахкотить північне сяйво.

Відсвіти північного сяйва можна побачити і в Едмонтоні. Я в серпні бачила. Верталися ми раз із одного з тих моїх двадцяти двох едмонтонських гостювань. Цим разом від едмонтонського громадянина пана Малика, — "в честь рідних, що залишилися в краю". (І такі бувають прийняття). Виходжу з авта у нашому "крессенті", дивлюся, — а по небі бігають якісь світляні туманності. Чи це мені здається?

— Ні, каже пан Пауш, це вже відсвіти північного сяйва. Восени і на весні воно надзвичайно гарне — міниться всіма кольорами райдуги, бігає по небі, — такий величезний різнобарвний павук.

Боже мій, а я не буду бачити! Як манить мене оця дорога на північ, так би й сіла оце в якийсь автобус, та й їхала-їхала, аж на самий справжнісінький край світу, до північного сяйва, де вже ота безбережна біла просторінь, що приснилася була мені одного разу.

Нью-Йорк, 1956.